TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

DAVUTOĞLU DÖNEMİ AKP ORTADOĞU POLİTİKASINDA İSLAM FAKTÖRÜ

Yüksek Lisans Tezi

Salim Bülent YÜKSEL

Ankara, 2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

DAVUTOĞLU DÖNEMİ AKP ORTADOĞU POLİTİKASINDA İSLAM FAKTÖRÜ

Yüksek Lisans Tezi

Salim Bülent Yüksel

Tez Danışmanı

Öğr.Üyesi Dr. Atay Akdevelioğlu

Ankara, 2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

Salim Bülent Yüksel

DAVUTOĞLU DÖNEMİ AKP ORTADOĞU POLİTİKASINDA İSLAM FAKTÖRÜ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Öğr.Üyesi Dr.Atay Akdevelioğlu

Tez Jürisi Üyeleri

Adı Soyadı	İmzası
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....

Tez Sınavı Tarihi.....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (/ /2019)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

Salim Bülent YÜKSEL

İmzası

Anneme…

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER VI
KISALTMALAR VIII
GİRİŞ 1
KURAMSAL ÇERÇEVE: İNŞACILIK 12
YÖNTEM 25
TEZİN YAPISI 29
1. JEOPOLİTİK: KOMŞULARLA İLİŞKİLER 33
1.1. OLAYLAR VE SÖYLEMLER 33
1.1.1. Irak 33
1.1.1.1. Büyük Ortadoğu Projesi 35
1.1.1.2. Haşimi Krizi 39
1.1.1.3. IKBY ile İlişkiler 40
1.1.1.4. IŞİD Meselesi 43
1.1.1.5. Başika Krizi 45
1.1.2. Suriye 46
1.1.2.1. Sıfır Sorun Yılları 46
1.1.2.2. Suriye Kışı 48
1.1.2.3. Aradığını Bulamayan Türkiye 51
1.1.2.4. PYD 53
1.1.2.5. Rusya ile Kriz 54
1.1.3. İran 56
1.1.3.1. Eksen Kayması Tartışmaları 57
1.1.3.2. Füze Kalkanı ve Suriye Zehirlenmesi 60
1.1.3.3. Şii Hilali 61
1.1.3.4. Sünni Eksen Şii Hilaline Karşı 63
1.2. DEĞERLENDİRME 65
1.2.1. Yeni Ortadoğu Soğuk Savaşı 65
1.2.2. Arap Baharı 69
1.2.3. Düzen Kurucu Türkiye 72
1.2.4. Vekâlet Savaşları 76
1.2.5. Yalnız Kalan Türkiye 77
1.2.6. Sorunlar Yumağı ve Güvenlikçi Politikalara Dönüş 80

2. ÇIKAR GRUPLARI: İSLAMCI TABAN ÖRGÜTLERİ İLE YAKINLAŞMA 86
2.1.MÜSLÜMAN KARDEŞLER KUŞAĞI 86
2.1.1. Katar ile İttifak 88
2.1.2. Alternatif Eksen 90
2.1.3. Suriye Müslüman Kardeşleri 91
2.1.4. Müslüman Kardeşler Hilali 94
2.1.5. Suudi Arabistan ve Arap Baharı 98
2.1.6. İhvan'ın Tasfiyesi ve "Erdoğan'ın Yolu" 100
2.2. DEĞERLENDİRME 103
3. KİMLİK VE KURUMLAR: DEVLET YAPISI VE İDEOLOJİSİNDEKİ DEĞİŞİMLER 106
3.1. AKP ÖNCESİ KİMLİK TARTIŞMALARI 108
3.1.1. Kemalizm 108
3.1.2. Alternatif Kimlik Arayışları 111
3.1.3. Özal Yılları 115
3.1.4. Erbakan ve Milli Görüş 117
3.2.LİBERAL MUHAFAZAKÂR DEMOKRASİ 120
3.2.1. "Titrek İktidar" Yılları 121
3.2.2. Meydan Okuma Dönemi 123
3.3. KURUMLAR 129
3.3.1. Avrupa İdealinden Uzaklaşma 129
3.3.2. Devlet Yapısında Dönüşüm 134
3.4. YENİ OSMANLICILIĞIN KONSOLİDASYONU 137
3.4.1.Yeni Osmanlıcılığın Baharı 137
3.4.2.Yeni Kimliğin İdeolojisi: Medeniyet Söylemi 141
3.4.3. İslamcı Aktivizmin Yükselişi 143
3.5. DEĞERLENDİRME 146
SONUÇ 151
KAYNAKÇA 165
1. KİTAPLAR, MAKALELER VE İNTERNET 165
2. GAZETE HABERLERİ 179
ÖZET 182
ABSTRACT 183

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğuna
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
AT	Avrupa Topluluğu
BOP	Büyük Orta Doğu Projesi
İİD	Irak İslam Devleti
IŞİD	Irak Şam İslam Devleti
İhvan	Müslüman Kardeşler
İKBY	Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi
KİK	Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi
ÖSO	Özgür Suriye Ordusu
PYD	Demokratik Birlik Partisi
TCÖ	Tevhid ve Cihad Örgütü
TDP	Türk dış politikası
TPAO	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı

GİRİŞ

Kuruluşundan itibaren Türkiye Cumhuriyeti Devletinin dış politikasının kuramsal çerçevesi çizilirken tespit edilen temel öğelerden biri Batıcılık olmuştur. Batıcılık ve bu ideale koşut yürütülen Jakoben laikleştirme politikaları çerçevesinde ülkenin üstyapısı; iradi olarak Osmanlı tarihinden, dilinden, kültüründen (yani Ortadoğu'dan dolayısı ile İslam'dan) koparılarak Türkiye'nin bütün yönetici seçkinleri Batılılaştırılmıştır (Oran, 2001; s.20-3). Bu bağlamda Türk dış politikası (TDP) formülasyonunda Cumhuriyet hükümetleri (çalışmamın konusu olan İslamcı değerler ile yoğrulmuş Adalet ve Kalkınma Partisi-AKP elitlerinin iktidarına kadar) laiklik kaygısı çerçevesinde, Ortadoğu bölgesine ve İslam faktörüne karşı hep bir mesafe taşıyacaktı.

O kadar ki; 1969 yılında İslam Zirvesi Konferansı'nın Rabat'ta ilk defa toplanması sürecinde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a konferansa katılma daveti geldiğinde Sunay, Türkiye Cumhuriyeti'nin laik bir devlet olduğu bu yüzden adı İslam olan bir konferansa katılmayı düşünmediğini belirtecekti. Uzun tartışmalardan sonra Türkiye bu ilk toplantıya, "dışişleri bakanı" düzeyinde ve "gözlemci" olarak katılma kararı alacaktı (age; s.791-2). Özellikle Kıbrıs Meselesinde duyduğu uluslararası yalnızlık nedeniyle Arap ve İslam ülkelerinin desteğine çok ihtiyaç duymasına rağmen, Batı ve İsrail ile olan ilişkilerine zarar vermekten çekinen Türkiye, Filistin konusunda siyasi bir taraf olmaktan kaçınarak, Batılı ülke imajına zarar getirecek girişimlerden uzak duracaktır (Armaoğlu, 2000; s.230; Aykan, 1993; s.99). Dolayısı ile Türkiye'nin Ortadoğu politikasında 1945 yılından itibaren yeri olan Filistin meselesi, 2000'li yıllara kadar TDP'nda tali bir konu olarak kalacaktı (Sırım, 2019; s.357).

Aslında Cumhuriyeti kuranların laiklik ve Batı konusundaki ısrarı, yıkılan Osmanlı tecrübesinde İslamcılığın başarısızlığını yaşamaları (Başkan, 2017; s.14) ve Avrupalı devlet sisteminin bir parçası olabilmeyi, Cumhuriyetin bekasını sağlayacak bir güvenlik meselesi olarak görmeleri ile alakalıydı (Çınar, 2017; Oğuzlu, 2012).

Avrupa devlet sisteminde, kanlı ve uzun din savaşlarının ardından 1648 yılından itibaren egemenlik kavramını bugünkü haline getirerek territoriyal devletleri uluslararası siyasetin ana aktörleri konumuna yükselten "Westphalia düzeni" ile yeni bir döneme girilmişti. Kökenini 1555 yılında imzalanan "Augsburg Barış Antlaşması"ndan alan "Cuious regio, eius religio" ilkesinin hakim olacağı bu yeni çağda din, devletler ve aralarındaki ilişkilerde artık belirleyicilik vasfını haiz olmayacaktı. Tam tersine devlet din üzerinde belirleyici olacaktı (Şahin, 2007; s.27-9). Artık 'din' kavramının uluslararası ilişkilerde devredışı kaldığı ve ulus devletin ve eylemlerinin şekillendireceği bu farklı dünyada din artık sürgüne gönderilmişti (Hatzopoulos ve Petito, 2003).

Batı dünyasında dinin toplum hayatındaki belirleyiciliği; dini olanı irrasyonel, büyülü ya da duygusal olanla ilişkilendiren, varsayımları ile dini kamusal alan için uygunsuz bulan Aydınlanma dönemiyle büyük yara alacaktı. 19. yüzyılın etkili düşünürlerinin arka arkaya vurduğu darbelerle gitgide gözden düşen bu olguya 20. yüzyılın ortalarına gelindiğinde yapılan gelecek projeksiyonlarında marjinal ve önemsiz bir rol biçiliyordu. Yüzyıl ortasında entelektüel düşünce hayatını domine eden "sekülerizasyon teorisi" bilimin ve tarihi keşiflerin doğaüstü inanışların hurafeliğini ortaya çıkaracağını; demokrasi, özgür düşünce

ve ifade özgürlüğünün sıradan yurttaşları dini otoritelerin savunduğu mit ve dogmalara karşı çıkmaya sevk edeceğini dolayısıyla din olgusunun giderek güçsüzleşeceğini öngörüyordu. Ancak küresel tarihi gerçeklik bize bu kehanetin tersini gösterdi. Berlin duvarının yıkılmasının ardından demokrasinin yükselişine sahne olan 90'lı yıllar sözkonusu olguyu güçsüzleştirmekten ziyade dünyanın dört bir tarafında çıkış noktası dini referanslar olan hareketlere iktidar oyununda güç kazanabilmeleri için elverişli bir zemin hazırladı. Ön habercisinin 1979 yılındaki İran İslam Devrimi olduğunu kabul edebileceğimiz dinin siyasi yükselişi bu tek örnekte sıkışıp kalmayacak; küresel bir fenomen olarak kendini ispatlayacaktı (Toft, Philpott ve Shah, 2011).

Soğuk Savaşın gündemden düşmesi ile beraber seküler hümanizmaya dönük ilerlemeci ve modernist faraziyelerin altı boşalacak; göç, sosyal mobilite, medya ve ticaret ile hareketlenen dini eğilimler, pek çok toplumda yükselişe geçerek uluslararası alanda etkinliğini arttıracaktır. Pek çok uzman dini, soğuk savaş ideolojilerinin yerine, savaş ve barışı belirleyici bir faktör olarak görecektir (Kubalkova, 2017; s.197-8).

Dinin küresel yükselişinin belli başlı nedenleri vardı. Her şeyden önce gerek milliyetçi gerek komünist ideolojilerin post kolonyal dünyada halklara vaat ettikleri ekonomik ve politik gönenci getirmede yaşadıkları başarısızlık dinin geri dönüşü için gereken yolu açacaktı. Seküler ideolojilerin gelişme ve eşitliği sağlamada yetersizliği kitleleri ideoloji dışı bir meşruiyet kaynağı olan dine yaklaştıracaktı. Dini cemaat ve toplulukların modernizm karşısında pasif bir duruştan aktif bir duruşa geçmeleri de toplumların de-sekülerizasyonunu sağlayacak başka bir faktör olacaktı. Politik aktivizmi benimseyen bu gruplar

ilerleyen zamanlarda devlet kontrolünden bağımsızlıklarını kazanacaklardı. Bu gruplar küreselleşme ve teknoloji gibi modernizme ait unsurları da içselleştirecek ve dinin modernite karşısında 300 yılı aşkın gerilemesini sonlandırıp dini tekrar politikanın gündemine sokacaktı (Toft, Philpott ve Shah, 2011; s.11-7). Din alternatif bir politik araç olarak, özellikle, bozuk modernleşme ve yozlaşmış bürokrasilerle verilen mücadelenin yoğun olduğu Müslüman çoğunluğa sahip ülkelerin halkları tarafından benimsenecekti (Sandal ve Fox, 2013; s.166)

Dinin uluslararası politikada sürgünden kesin dönüşü ise meşum 11 Eylül saldırıları ile olacaktı. 2001 yılından sonraki dönemde siyasi analistler ve akademisyenler dinsel inanışları, dini farklılıkları ve belli başlı dini görüşleri dış politika eksenine oturtabilmek için birbiri ardına çalışmalar üretti (Kadercan, 2012). N.Sandal, maddi olmayan faktörleri görmezden gelmesi ile bilinen en koyu neo-realistlerin bile, S.Walt ve J.Mearsheimer'ın İsrail lobisi üzerinde yaptığı çalışmada görüldüğü üzere, dini aktörlerin dış politikada rolünü artık teslim ettiğini yazacaktı (2012). Luoma-Aho politik teolojiyi uluslararası ilişkiler araştırmasına uygun bir araç olarak tanıtmayı amaçlayan kitabında çağdaş uluslararası ilişkiler kuramının "laik" temellerini sorgulayarak uluslararası ilişkilerin disiplininin Hıristiyan temellerini açığa çıkarmaya çalışacaktı (2013). Hatzopoulos ve Petito tarafından hazırlanan 'The Return from Exile' alt başlıklı kitapta (2003) katılımcılar, uluslararası ilişkilerin laik temellerinin sürdürülebilirliğini tartışarak dinin küresel dirilişinin, uluslararası ilişkiler teorisini, kuramsal bir meydan okuma ile karşı karşıya bıraktığını göstermişlerdi. Fox ve Sandler 'Bringing Religion into International Relations' adlı kitaplarında (2004) uluslararası ilişkilerde dinin rolünü ve bu rolün neden şimdiye kadar uluslararası

ilişkiler kuramcıları tarafından göz ardı edildiğini sorgularken; Huntington'un Medeniyetler Çatışmasını da inceliyordu. Scott ise “The Global Resurgence of Religion and the Transformation of International Relations” adlı eserinde modern dünyanın o güne dek yorumlandığı biçime karşı çıkan kültürel ve dinsel kaymanın; uluslararası ilişkiler, çatışma, işbirliği, diploması gibi alanlarda 21. yüzyılda getirebileceği sonuçları tartışıyordu (2005).

Dünya akademik literatüründe yukarıda değinilenler dışında da sayısız kitap ve makalenin din-uluslararası ilişkiler etkileşimini irdelediği bu yıllar, Türkiye’de de AKP’nin iktidara geldiği ve peşpeşe seçim zaferleriyle Türk siyasetine damgasını vuracağı yıllardı. Göründüğü kadarıyla da 2000’li yıllarla beraber laik devlet bürokrasisinin iç ve dış siyaset üzerindeki rolü azalırken Türkiye’nin İslami kimliğine yapılan atıflar kayda değer bir biçimde artmıştı.

Yavuz mükemmel bir tespitle (1998; s.41), Kemalist elitin Avrupalılaşma etosunun parçalanması ve karşıtı İslamcı vizyonun önlenemez yükselişi ile gelecekte İslami tonu artan yeni Osmanlıcı dış politikanın kaçınılmaz olacağını daha AKP iktidara gelmeden önce haber vermişti. İslamcı ideallere sahip bir anlayışın temsilcisi olduğunu veri olarak kabul edilen AKP’nin iktidara gelişinin yaratacağı ideolojik kırılmanın beraberinde getireceği dış politika değişimlerinin de Türkiye’ye ilişkin akademik çalışmalarda yankı bulacağı muhakkaktı. Genel olarak yeni Osmanlıcılık olarak tanımlanan kimlik ve buna bağlı dış politika değişikliklerini tartışmak için akademisyenler; Ortadoğululaşma, Araplaşma, Gaulizm (Criss, 2010; Jung, 2011-12; Oğuzlu, 2008; Öniş, 2011; Taşpınar, 2011) gibi terimleri kullanacaktır. Bilgin ve Bilgiç (2011), Davutoğlu dış politika anlayışını Özal ile başlayıp Cem ile süren dış politika değişim sürecinin devamı

olarak nitelerken; seleflerinden farklılık arz ettiği medeniyet jeopolitiği anlayışını biz ve bizden olmayanlar ayrımını doğurup bizden olmayan İsrail ve Ermenistan gibi ülkelerle ilişkilerin daha da bozulması sonucunu getirmesi sebebiyle eleştiriyordu. Tuğtan (2016), İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu'nun dışişleri bakanlıkları dönemindeki birbirinden çok farklı yaklaşımlarını inceleyerek E.H.Carr'ın realist-ütopyacı karşıtlığı sınıflandırması çerçevesinde Davutoğlu'nu ütopyacı kategorisinde sınıflandırarak TDP'nın son dönemde karşılaştığı pek çok sorunun müsebbibinin bu ütopyacı anlayış olduğu değerlendirmesinde bulunuyordu. Kılınç (2016) ise Kemalist ve İslamcı dış politikalarının karşılaştırmalı bir analizini yaptığı makalesinde; ilk dönemlerinde uluslararası ortamın sınırlandırmalarından dolayı ideoloji temelli dış politika takip etmekten kaçındığını ancak 2011-2015 arası dönemde iç siyasette kontrolü tamamen sağlayan AKP'nin, uluslararası ortamın kendisine sağladığı boşlukta İslamcı bir dış siyaset izlemeyi tercih ettiği tespitinde bulunacaktı. Altunışık ve Martin (2011), Hermann'ın değişim modeli pardigması çerçevesinde tahlil ettikleri TDP'nda sadece program değişikliği olup köklü değişimin olmadığını belirterek AKP yönetimindeki Türkiye için asıl sınavın değişim süreci içindeki bölgesinin yaşayacağı gelişmelerin yönüne tesir etmek olacağını savunmuşlardı. Kumar Türkiye dışından bir perspektifle (2014), Türkiye'nin Kürt meselesi konusundaki hassasiyetlerini dikkate almayan Batı politikalarının TDP'nda alternatif arayışların önünü açtığını yazacak ve AKP dış politikalarının aslında Özalcı dış politika çizgisinin bir devamı olduğunu iddia edecekti. Saraçoğlu (2013), milliyetçilik ve dış politika çerçevesinde AKP dönemini incelediği makalesinde Davutoğlu'nun stratejik derinlik kitabının bugün yeni Osmanlıcı olarak bilinen pek çok iddia ve söylemi barındırdığını ifade ederek, İslami muhafazakâr milliyetçilik olarak kavramsallaştırdığı yeni millet anlayışını irdeleyecekti.

Yenigün (2016), AKP'nin 3. dönem performansından sonra Türkiye'nin demokrasi için parlak bir örnek olmaktan çıktığını belirterek AKP dönemini, saf İslamcılığa geri dönüş olarak değil; İslamcı öğelerin siyasi platformda kullanılmasının giderek arttığı koyulaşan bir dini muhafazakârlık olarak tanımlayacaktı. Arap Baharı ve İslamcılık ekseninde TDP'nı inceleyen Başkan (2017), popülizmin Davutoğlu dış politikasındaki yerini tartışacaktı. Çınar (2017), Türkiye'nin Batı ve Müslüman kimliklerini AKP'nin medeniyet söylemi çerçevesinde incelediği makalesinde, medeniyet üzerine inşa edilen İslamcı jeopolitiğin neredeyse bütün cephelerde yenilgiye uğradığı eleştirisini getirecekti. Uzgel ve Yaramış (2010), Özal'dan Davutoğlu'na yeni Osmanlıcı kimliği inceledikleri çalışmalarında, yeni Osmanlıcı hareketi sadece İslami bir eylemcilik olarak görmenin yanlış olduğunu bu kimliğin aynı zamanda Türkiye'nin neo-liberal politik dönüşümünün çerçevesini çizen ve hızlandıran bir anlayış olduğu sonucuna varmışlardı.

Bütün bu tartışmaların ilk çıkış noktası olarak görülebilecek ve Soğuk Savaşın sona ermesi ile beraber akademik çevrelerde büyük tartışmalara yol açan Huntington'ın, artık dünyadaki temel çatışma kaynağının "kültürel" olacağı savladığı "Medeniyetler Çatışması" tezinin (1993) üzerinden bugün 25 yıldan fazla geçti. Bu çeyrek asırda, literatürde kültür olgusunun uluslararası ilişkilerdeki etkisini ve bunun sınırlarını inceleyen pek çok çalışma yapıldı. Ve bu süre zarfında tartışmalı tezi doğrularcasına din faktörünün, uluslararası arenada -özellikle çatışma bölgelerinde- temel etkenlerden biri olarak önem kazandığı görüldü. Bosna iç savaşından bu yana, dinsel ve mezhepsel farklılıkların fitilini ateşlediği çatışmalar dünya gündeminde başat bir yer işgal etti. Bu bağlamda, en fazla İslam âlemini etkilediği görülen (Afganistan, Cezayir, Çeçenistan,

Endonezya, Filistin, Filipinler, Irak, Keşmir, Kosova, Nijerya, Pakistan, Somali, Sudan; Tayland) bu kültürel fenomeninin, 'din faktörü' bağlamında, ülkelerin dış politikasında gerçekte ne derece önem arzettiği konusu verimli bir araştırma alanı olarak yeni çalışmaları zorunlu kılmaktadır.

Diğer yandan Türkiye özelinde baktığımızda; Huntington'ın tezi, İslamın soğuk savaş sonrası dünya düzeninde oynayacağı rolü tartışmaya açarken Türkiye'yi de çok kilit bir noktada tanımlamıştır (1993; s.42-4). Buna göre medeniyet eksenlerinde tanımlanan dünyada, Türkiye bu eksenler arasında kalan, ait olduğu medeniyetin içinden çıkmak istemesine rağmen girmek istediği medeniyet tarafından da kabul görmeyen parçalanmış/yırtık bir ülkedir (torn country).

Türkiye'nin eksenler arasında kalmasına neden olacak durum, Soğuk Savaş sonrası değişen uluslararası sistemden kaynaklanacaktır. Değişen küresel koşullar ve Türkiye ile tarihi/coğrafi bağlantılı çevrenin yaşadığı travmatik olaylar ülkenin kimlik tartışmasına ve dış politikasına etkide bulunacaktı (Yavuz, 1998; s.24-25). Gene de bu gelişmeler bir taraftan da onyıllar boyunca NATO karar verme yapısı içinde sınırlı şekillenen Türk Dış Politikasına (Oğuzlu, 2012) daha özerk hareket etme imkanına verecek ancak 90'lı yılların ekonomik ve politik karmaşasında bu fırsatlar yeterince iyi değerlendirilemeyecekti (Öniş, 2010). Değişen koşulların getirdiği ve geniş bir zaman sürecinde gerçekleşen ideolojik değişim ve kırılmaların nasıl ve ne zaman dış politika değişimlerine yol açtığı sorusuna kesin bir cevap bulmak kolay olmasa da (Kılınç, 2016; s.68); 90'lı yıllardan itibaren siyasi partilerin söylemlerinde içselleştirilen ve gitgide dış politikaya etki eden ve yeni Osmanlıcı kimlik (Yavuz, 1998, s.40) çatısı altında

tartışılan kültürel ve ideolojik değişim fenomenine rağmen, denilebilir ki; 2002 yılına dek TDP'nda 'Türk karakteri ve kimliği' genel olarak hâkim olmuştur (Yenigün, 2010; s.77). Ancak 2002 yılında AKP'nin iktidara gelişi ile dış politikada İslami kimliğe yapılan vurgular giderek artacaktı (Kılınç 2016; s.68).

Huntington'a benzer bir şekilde Türkiye'nin Batılılaşma siyasetini eleştiren Ahmet Davutoğlu da; ileride TDP'nı yönlendiren temel metin olduğu iddia edilecek (Kirişçi, 2009, Saraçoğlu, 2013) İslamcı/Osmanlıcı motiflerle bezeli 'Stratejik Derinlik' adlı kitabında, Soğuk Savaşın sona ermesinin Türkiye'ye tarihi bir fırsat sunduğunu iddia ederek ve Türkiye'nin küresel güç olmak için -ancak bölgesel güç olmasına yeten- Batı yanlısı dış politika duruşunu bir kenara bırakması gerektiğini savunmuştur (2001; s.136-7). Eskiden beri geleneksel TDP'nı Ortadoğu'ya karşı kayıtsız olmakla eleştiren Davutoğlu 'Teoriden Pratiğe' (2011) adlı kitabında ise SSCB'nin dağılmasından sonra çevresindeki hiç bir ülkenin Türkiye ölçeğinde olmadığını ve bunun Türkiye'yi köprü değil Avrasya'da merkez ülke[1] kıldığını belirterek TDP için kapsamlı bir 'zihin değişikliği' gerekliliğini öngörmüştür (Tuğtan, 2016). Zaten bir önce zikrettiğim kitabında (2001; s.8), bu zihin değişikliğine giden yolda özgün bir kavramsal çerçeve

[1] Ahmet Davutoğlu düşüncesi açısından çok önemli bir yeri olan ve Türkiye'nin uluslararası sistem içindeki hareket kabiliyetini ifade etmek için kullanılan merkez ülke kavramının iki temel düzeyi vardır. Birincisi, geleneksel olarak Türk dış politikası söyleminde belirginleşen ve Türkiye'nin batı ile doğu arasında hem materyal hem de kültürel olarak "bağlantısına" işaret eden "köprü" ülke tanımlamasına yönelik eleştiridir. Bu eleştiriye göre, "köprü" ülke söylemi Türkiye'nin uluslararası sistem içindeki konumunu "kendi bağımsız varlığı olan bir aktör" olarak algılamaz, "bu tanımlamanın benimsenmesi, Doğu ile ilişkilerimizde Batı'nın değerlerini empoze etmeye çalışan bir Batılı, Batı ile ilişkilerimizde ise Doğu'nun olumsuz görülen unsurlarını taşıyan bir Doğulu olarak algılanmamıza yol" açmıştır. Bu temel eleştiriden hareketle, merkez ülke söyleminin ikinci düzeyi, Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde küresel ve yapısal bir düzenlemenin diğer bir ifadeyle "düzen"in yokluğunu başlangıç noktası olarak alır. Türkiye'nin jeo-politik, jeo-kültürel ve jeo-ekonomik olarak Doğu ile Batı arasında bir "aktarım nesnesi" değil aksine çok taraflı manevra kabiliyeti sayesinde kurucu, yapıcı ve düzen kurucu bir ülke olmasına gönderme yapar. Bu anlamda merkez ülke kavramı, sadece coğrafi bir tanımla değil aynı zamanda Türk dış politikasının uluslararası sistemin dönüşümüne ve bölgesel-küresel düzeyde yeni bir düzenin kurulmasına yönelik tarih, kültür ve dini de içeren jeo-politik bir perspektiftir (Yeşiltaş ve Balcı, 2011; s.12-3).

çizilmesi gerekliliğine ihtar eden eski dışişleri bakanı/başbakan bunu yapabilmek için medeniyet eksenli bir analizi kaçınılmaz görerek belki de TDP'nın sentezleneceği İslam faktörünün de (daha AKP iktidara gelmeden) donelerini vermekteydi.

Muhalifleri tarafından, bir anakronizm olduğu iddia edilen, saldırgan ve yayılmacı bir politikaya teşvik edici olmakla (Bayraklı, 2014; s.56) ve iç kollektif hafızaya dolayısı ile popülizme dönük olmakla eleştirilen, Osmanlı coğrafyasına ağırlık veren dış politika yaklaşımı üzerinden topluma laik Batılı bir kimlik yerine Sünni Müslüman bir kimlik giydirmekle suçlanan (Duran, 2011; s.27) bu doktriner yaklaşım üzerine inşa edilen AKP dış politikası, İslamcı köklerine istinaden, NATO'nun önemli bir üyesi olan ve Batı bloğuna sıkı sıkıya bağlı Türkiye'yi yavaş yavaş Batı ittifakından ayırdığı ve İslamlaştırmaya çalıştığı yorumlarına muhatap olacaktı (İnbar, 2011, s.146; Migdalovitz, 2010, s.38).

Pek çok analistçe yeni Osmanlıcılık olarak nitelenen ve eski Osmanlı coğrafyasında Osmanlı ve İslam mirasını kucaklayarak etki kurma amacını taşıyan bu aktivist politika (Yeşilyurt, 2017; s.68) hakkında eleştiriler özellikle Arap Baharı ile zirveye çıkacaktır. Bu bağlamda (danışmanlığından başbakanlıktan istifasına dek) Davutoğlu dönemi Türk dış politikası; Türkiye'nin yeniden tanımlanan jeopolitiği ve milli güvenliği ile yeniden yorumlanan tarihsel ve uluslararası konumu çerçevesinde "din-uluslararası ilişkiler" etkileşimi açısından ideal bir test olanı olarak temayüz etmektedir.

Aşağıda değinilecek kuramsal çerçeve kapsamında bu çalışmada:

• İslam faktörü hangi süreçler çerçevesinde TDP'na nüfuz etmiştir?

• İslam faktörünün TDP üzerinde etkisinin artmasını sağlayan etmenler nedir?

• AKP hükümetlerini dini söylemleri kullanmaya iten neden ve koşullar nedir?

• Hangi durumlarda din araç veya amaç olarak kullanılmıştır?

sorularının cevapları aranacaktır.

Çalışmanın temel hipotezi, “İslam faktörü, Davutoğlu döneminde laik Türkiye Cumhuriyeti’nin Dış Politikasında belirleyici bir role yükselmiştir” varsayımıdır.

KURAMSAL ÇERÇEVE: İNŞACILIK

Küresel sistemimin büyük bir dönüşümden geçtiği 80'lerin sonu ve 90'ların başlarında gelişmeler o kadar beklenmedik ve hızlı olarak cereyan etmişti ki dönemin uluslararası ilişkiler uzmanları, bu gelişmeleri hakim kuramlar üzerinden açıklamakta zorluk çekecekti. Sovyetler gibi bir devin öz savunma yapmadan çöküşü buna rağmen rakibi NATO'nun yoluna devam edebilmesi, Avrupa Birliği (AB) gibi bir üst otoriteye ulus-devletlerin egemenlikleri devretmesi, sert güç araçlarına imkanları olduğu halde başvurmayan Japonya ve Almanya'nın tercihleri gibi tartışma konularında anaakımı temsil eden neo-liberal ve neo-realist teoilerin açıklama sunmaktaki çaresizlikleri; bu teorilerin alternatifi konumundaki eleştirel teorilerin ise eleştirmek dışında başka bir katkı üretememeleri; her iki teori öbeğinin de bazı varsayımlarını sosyal bilimlerden aldığı hatır sayılır destekle sentezleyen inşacı yaklaşımın ortaya çıkmasının yolunu açtı (Demirtaş; 2014; s.110-111).

Uluslararası ilişkiler literatürüne "inşacılık" terimini ilk tanıştıran "With World of Our Making" kitabıyla Nicholas G. Onuf olacaktır (Zehfuss, 2002; s.3-4). Tanımı üzerinde kesin bir mutabakat bulunmayan inşacılığın; uluslararası ilşkilerde bir teori olarak mı alınması gerektiği, felsefi bir kategori mi olduğu yoksa bir meta-teori ya da amprik araştırma için metodojik bir çatı mı olduğu tartışma konusu olagelmiştir (Sandal ve Fox, 2013; s.166; Zaefuss, 2002; s.8-10).

Uluslararası ilişkliler camiasının inşacılığı kucaklaması, hâkim yapısalcı çatıların merkezi dayanaklarına itiraz ederek; yorumlamaların sosyal realiteyi ürettiğinde ısrar eden öncü teorisyenlerin çalışmaları sayesinde olmuştur (Klotz ve Lynch,

2007; s.8). Neo-realizm ve neo-liberalizm olarak adlandırılan ve 1980'lerden itibaren uluslararası ilişkilerin hâkim çizgisi haline gelen rasyonalist ve yapıyı ön plana alan anaakım geleneğe göre pozitif bilgi, ampirik ve gözlemlenebilir yapısıyla teolojik ve metafiziksel bilgiden daha üstün bir bilgi kategorisidir. Uluslararası ilişkiler literatüründe üçüncü tartışma olarak bilinen tartışmanın pozitivist kutbu olacak bu neo-neo senteze göre doğal dünyayı incelemede kullanılan araştırma metodolojisi sosyal dünya için de pekala kullanılabilirdir ve bilimsel bilgi, değerden arındırılmış bir yapıya sahiptir. Üçüncü tartışmanın diğer kutbu olan post-pozitivistler ise dört temel noktada uzlaşmaktadır. Sosyal dünyaya veya doğaya ilişkin nesnel ve ampirik doğrulanabilir kesin ifadelerin formülasyonunu reddeden bu yaklaşımlar epistemolojik olarak bilgiye ilişkin kesin görüşleri sorgulamaktadır. Metodolojik yaklaşımları, bilgi üretimine ilişkin görüşlerin çoğulluğunu savunmakta olup tek bir bilimsel metodun egemenliğine karşı çıkmaktadır. Ontolojik bağlamda ise bu teoriler, bir taraftan aktörlerin kimliklerinin sosyal bir biçimde inşa edildiği tezini savunurken öte taraftan faaliyetlerin ve çıkarların oluşumunda kimliğin rolüne dikkat çekerek insan faaliyetlerine ve doğasına dönük rasyonalist kavramsallaştırmaya itiraz etmektedirler. Normatif olarak da değerlerden arındırılmış bir bilginin olabilirliğini sorgulayan post pozitivistler; bu tür bir bilgiyi reddetmektedir (Kaya, 2008; s.89-91).

Ortaya çıkışları pozitivist ve post pozitivist yaklaşımlar arasında meydana gelen bu çatışma ile ilişkilendirilen inşacılar, hem yapısal devamlılıkların hem de değişim süreçlerinin amile bağlı olduğunu vurgular. Buna karşılık amil; sosyal, uzamsal ve tarihi bağlamdan etkilenir. Yapı ve amil ikileminde; ikisinden birine ontolojik öncelik atfetmektense, inşacılar, her ikisinin de ortak olarak

oluşturulduğu görüşünü savunurlar. Amile öncelik tanıyan bireyci ve yapıya öncelik tanıyan bütüncü ontolojilerin yerine geliştirilen inşacı yaklaşıma ait bu ontolojik eşitlik anlayışının kökeni, birey ve toplumsal yapının birbirine karşılıklı şekil verdiğini savlayan Anthony Giddens'in yapılanma (structuration) kuramına dayanmaktadır (Ereker, 2013; s. 57). Giddens'ın kuramından faydalanan inşacılar bir taraftan rasyonalistler gibi güç parametrelerinin maddi unsur olarak önemini teslim ederken diğer taraftan postmodernistler gibi sosyal boyutu (normları, kimlikleri ve fikirleri) ısrarla vurgulamaktadır (Demirtaş, 2014; s.116).

Bir yandan sosyal dünyada anlamların önemini vurgularken, öte yandan bu sosyal dünyada maddi gerçekliklerin varlığını da kabul etmesiyle uluslararası ilişkilerin tek bir etmenle açıklanması (bütüncü-bireyci açıklamaların) yaklaşımından uzaklaşan inşacı yaklaşımın ister istemez bir "orta yolcu bir yaklaşım" olarak ele alınmasını gerektirmektedir (Ereker, 2013; s. 57). Zaten kimi inşacı yazarlar kendilerini; yukarıda bahsedilen uluslararası ilişkiler yazınındaki "üçüncü tartışma"nın tarafları arasında bir yerde konumlandırılmakta; inşacılığın, bu iki grup arasında bir köprü kurma iddiasında olduğunu savunmaktadır (Kaya, 2008; s. 87). İnşacılık, post-pozitivist yaklaşımlarla beraber ortaya çıkmasına rağmen Kubalkova ve diğerlerine göre (1998; s.20), sosyal ilişkileri anlamlı kılmaya çalışarak post-modern düşünürlerin radikal yaklaşımlarını ve aşırılıklarını reddetmesiyle "post" hareketin meydan okumasına verilmiş bir cevaptır. Adler (1997; s.324), inşacıların, gerçekliğin dışarıdaki varlığını kabul edip de bunun sadece maddi gerçeklikle belirlenmediğini fakat sosyal bir tarafının da olduğunu savunmalarının onlara bu ortadaki konumu kazandırdığını savunmuştur.

Gerçekten de sosyalliğe dönük güçlü bir vurgu taşıyan bu yaklaşım neo-liberal ve neo-realist anaakım teorilerin yaklaşımları nedeniyle yeterince sosyalleşmemiş bir disiplin olan uluslararası ilişkiler (Wiener, 2007; s.9) için ayrıca önemlidir. Adler'e göre (1997; s.322) maddi dünyanın biçimlendirdiği ve biçimlendiği insan eylemi ve etkileşiminin içinde bulunduğu bu hal (manner), maddi dünyanın dinamik, normatif ve epistemik yorumlarına dayanmaktadır. Maddi unsurların değerini inkâr etmeyen Wendt'e göre de uluslararası yapı sosyal ve maddi unsurların tamamından oluşmakla birlikte, maddi unsurlar anlamını sosyal unsurlardan almaktadır (Wendt, 1999). İnsani eyleme dönük bu vurgu Kaya'ya göre inşacılığın; uluslararası ilişkileri aslında "bir çeşit sosyal ilişkiler yumağı" olarak görmesi olarak yorumlanabilir. İnsanı, çevresi ve doğa ile ilişki ve etkileşim halinde olan sosyal bir varlık olarak alan inşacılara göre bir takım kurallara bağlı olarak sosyal bir yapı içerisinde gelişen bu süreç; amiller ve kurumlar aracılığıyla gerçekleşir (2008; s.95). İnsan eylemlerini ön plana çıkaran bu durumu Onuf (1998; s.59); insanların, sosyal dünyayı, doğanın sağladığı hammaddelerden; birbirleriyle yaptığını yaparak, birbirlerine söylediklerini söyleyerek yaptığı şeklinde özetleyecektir. Giddens'ın yapılanma kuramından kapsamlı biçimde faydalanan Onuf, inşacılara yapı sözcüğünü lügatlerinden çıkararak bunu sosyal düzenleme (social arrangement) kavramı ile ikame etmelerini önerir (Emre, 2015; s.13).

İnşacılığın sosyal araştırmanın bütününe uygulanabileceği ve başlangıçta ilgisiz görünen pek çok konuyu bağdaştırabileceğini iddia eden Onuf'a göre, insanı insan yapan ve bizi bugünkü halimize kavuşturan sosyal ilişkiler olup insanlar toplumu ve toplum da insanı yapar. (1998; s.58-59). Ancak Onuf'a göre bu durum sosyal olanın maddi olana üstünlüğü anlamına gelmez çünkü inşacılık,

biri diğerine üstünlük sağlayacak bir maddi-sosyal ayrımını öngörmez (1989; s.35). İnsanla toplum devamlı olarak birbirini ürettiği ve değiştiği için Onuf analizine insanlar ve toplum arasındaki orta noktaya bu iki noktayı birbirine bağlayan üçüncü bir unsur olarak "kurallar"ı eklemleyerek analizine başlar. Sosyal kurallar, insanların ve toplumun birbirini sürekli ve karşılıklı oluşturmasına elveren süreci oluşturmasıyla (1998; s.58-59) merkezi bir öneme sahiptir.

Kurallar ve normlar hangi davranışların meşru, hangi çıkar ve kimliklerin mümkün olabileceğine dair beklentiler oluşturur (Klotz ve Lynch, 2007; s.8). Anaakım teorilerde en fazla düzenleyicilik vasfı verilen normlar inşacı yaklaşımda sadece düzenleyici değil aynı zamanda kimlikler, çıkarlar ve amillerin davranışları üzerindeki etkisi ile kurucu bir mahiyete sahiptir (Hay, 2002; s.24). İnsan davranışının kurallar tarafından belirlendiğini savunan Kratochwil'e göre (1995, s.43) mutabakat (convention) veya kurallar olarak vucut bulan normlar, insan eylemine anlam verir. Bu nedenle bu kural ve normlar sadece aktörlerin bir seçim yaparken yaptıkları atıf bağlamında değil aynı zamanda gözlemcilerin eylemlerin altında yatan normatif yapıyı anlama; seçimleri yorumlama ve değerlendirmesi açısından da önemlidir. Bu anlamda normlar sadece kılavuz değil; hedefleri takip etme, anlamları paylaşma, birbirleriyle anlaşma ve eylemleri meşrulaştırma noktasında da araçtırlar. Politika ancak normlar bağlamında analiz edilirse hakkıyla anlaşılabilir (1989; s.11-12; 1995; s.10). Onuf'a göre de; sözlü ya da fiziksel eylemlerle yapılan dünyada realitenin inşa edilebilmesi için anlamları olması gerekir. İnsanların sosyal ilişkilerini de anlamlı kılan insan ve toplumun ortasına yerleştirdiği kurallardır (1989; s.21). Konuşmanın yapmak olduğu Onuf'un inşacı

perspektifinde, benzer sonuçlarla sıkça tekrarlanan konuşma eylemi bir süre sonra mutabakata; bu mutabakat da zamanla insanların üzerinde uzlaşmasıyla kurala dönüşür (1998; s.66).

Sosyal hayatın analizine esas olan ve insanlara yapmaları gerekeni açıklayan kurallar sadece ortak bir anlamı değil bir amilin varlığını da mümkün kılar (Onuf, 1994; s.6). Kurallar insanlara(topluma) eylemleri üzerinden amil olma fırsatını sunarken; amiller de eylemleri üzerinden maddi dünyayı insanlar için bir sosyal gerçekliğe dönüştürürler. Devlet gibi sosyal yapıları da insanlar gibi amil haline getiren kurallar aynı zamanda amillere kuralları takip etme ya da çiğneme seçeneklerini de sunmaktadır. (Onuf, 1998; s.59-61). Tüm sosyal ilişkiler gibi uluslararası ilişkileri de kurallar şekillendirmektedir (Onuf, 1989; s.164). Hurd'e göre de çoğu zaman amiller (devletler) ve yapılar karşılıklı inşaa edicidir. Örneğin uluslararası normlar, amilin onlara yaptığı atıf ve onları uygulaması ile eşzamanlı olarak hayal edilip pekiştirilirler. Amil ve yapı statik ve ayrık olmayıp amil, yeni yapılar ve kurumlar yaratırken bu yapı ve kurumların da amili sosyalleştirmesi nedeniyle bir karşılıklı inşa durumu söz konusudur (2008; s.304). Finnemore'a göre devletler ulusal çıkarlarını ve bunu sağlamak için sergiledikleri davranışlarını "güç"ün maddi kavramsallaştırmasından ziyade tanımlanan uluslararası sosyal yapıya istinaden uluslararası organizasyonlar ve normları üzerinden inşa ederler (Finnemore, 1996).

İnşacı görüşte amil ve yapıyı uzlaştıran öznelerarası anlayışlardır. Bunlar (normlar, kurallar, anlamlar, diller, kültürler ve ideolojiler) kimlikleri yaratan ve eylemlere kılavuzluk eden sosyal fenomenlerdir. Sosyal fenomenin oluşabilmesi için birden fazla kişi tarafından kabul görmesi ve insanların kendilerini buna

atfen tanımlaması gerekir. Öznelerarası anlayışlar bireylerin kümelenmiş inanışlarının ötesindedir. Belli anlamlar zamanla istikrar kazanarak inşacıların; yapılar veya kurumlar olarak adlandırdıkları sosyal düzenleri yaratırlar. (Klotz ve Lynch, 2007; s.7-8). Öznelerarası üretilen bilgi, bireylerin yaşam sürelerinden çok daha uzun olup sosyal rutinlerin ve pratiklerin içine gömülüdür (Adler, 1997; s.327). Gerçeklikleri sosyal etkileşimlere bağlı olan maddi yapılar da, ancak öznelerarasında paylaşılan anlamlar aracılığı ile sosyal olarak bir anlama kavuşabilir (Philips, 2007; s.62). Devletlerarası ilişkilerde çatışmanın mı yoksa işbirliğinin mi hakim olacağını belirleyen de devletlerin (amillerin) kendi aralarında paylaştığı bu öznelerarası anlamdır (Demirtaş, 2014; s.115).

Amillik sosyal bir durum olduğu için çok sayıda insan bir amil olarak hareket edebilir ve kimlik teşkil edebilecek ölçeklere ulaştıklarında kendi içine kapalı (self-contained) bir ülke oluşturabilirler. Devletler de bu bağlamda tıpkı ülkeler gibi sosyal olarak inşa edilmiş toplumlardır. Toplumun içinde birbiri ile ilişkili ama kendi içinde kapalı farklı kurumları barındıran karmaşık bir kurum olduğu tanımından hareketle her devlet de uluslararası toplumun içinde birer kurumdur. Bu uluslararası toplumda, uluslararası organizasyonların yetkilileri gibi ikinci amiller bulunsa da devletler birbiri ile ilişkileri yürüten birincil amil olarak öne çıkarlar. Bütüncül olarak bu kurumların ve ilişkilerinin toplamı, karmaşık ve devingen bir toplum örüntüsü olarak karşımıza çıkar (Onuf, 1998; s.59-75). Bu geniş toplumda aktörler güçlerini ve maddi yeterliliklerini ne yönde kullanacaklarını öznelerarası anlamlar ve kolektif anlatışlardan çıkarırlar (Adler, 1997; s.322)

Düzen unsurlarını (regularities) açığa çıkarabilme amacı doğrultusunda; sosyal dünyanın tıpkı doğa gibi açıklanabileceğini ve olguların ve değerlerin açık bir biçimde ayrıştırılabileceğini savunan anaakımda hâkim Pozitivist anlayışa göre bilimsel araştırma, ampirik doğrulama ve yanlışlama üzerine oturmalıdır. Bu rasyonalist yaklaşıma göre aktörler ve kavramlar dışsal olarak verili bir durumdadır. İnşacılık ise özellikle uluslararası politikada değişmez gerçeklik iddiası başta olmak üzere rasyonalizmin bu varsayımlarına karşı çıkar. Neo-realist ve neo-liberallerin verili olarak kabul ettiği anarşi kavramı da, uluslararası gerçekliğin kaçınılmaz bir sonucu olmayıp Wendt'in meşhur tabiri ile "devletler ne anlıyorsa odur". Verili olmayan sosyal dünyada devletlerin çıkarları devamlı olarak yeniden tanımlanmaktadır. Kimlikleri değişebilmektedir. Farklı dönemlerde farklı anarşiler ortaya çıkabilmektedir. Durumları tanımlayan normlar bu nedenle uluslararası pratiği önemli bir biçimde etkiler. Kimliklerin ve/ya da normların bu etkisini hakkıyla anlamak için öznelerarası anlamın keşfedilmesi gerekir (Zehfuss, 2002; s.3-4).

Amil ve yapıların konumlarının eşit olduğunu ve birbirini karşılıklı olarak inşa ettiğini savunan Wendt ontolojik olarak sosyal gerçekliğin inşa edildiği görüşündedir. "Öznelerarası anlamlarca üretilen sosyal pratikler", amil ve yapıları üretirler. Yani uluslararası yapı maddi yeterliliklerden değil; sosyal ilişkilerden doğmaktadır. Bu bağlamda anaakımın "öz yardım" (self-help) ilkesine dayandırıp uluslararası sistemi tanımladıkları anarşi durumunu kaçınılmaz değil inşa edilmiş olarak gören Wendt, içinde yaşayan insanların ilişkilerindeki yapının, anarşiye anlamını kazandırdığını söylemiştir (1999; s.308-310; 1995; s.73; Ereker, 2013; s. 60). Öz yardım dünyasında olmamız yapıdan değil süreçten kaynaklanmaktadır. Yapı nedensel güçleri olmadığı için süreçten

hariç varolamaz (Wendt, 2013; s.7). Wendt aynı makalesinde (s.18-9), bu durumu şöyle açmıştır; “Öz yardımcı güvenlik sistemleri, tarafların diğerlerine tehditkar gelecek şekilde davrandıkları ve diğerlerinin güvenilemeyeceği beklentilerinin oluştuğu etkileşim süreçleri sonucunda oluşur. Bu güvensizlik ortamında çekişmeli veya bencil kimlikler ürer; eğer öteki tehditkâr ise öz bu tarz bir davranışı özün öteki ile ilişkisi anlayışı içerisinde “yansıtmak” zorundadır. Diğerlerinin memnuniyeti için bir araç olarak görülmek kolektif güvenlik için gerekli olan diğerleri hakkında pozitif bir bakış açısını engeller. Öte yandan diğerlerinin özün güvenliğine saygı duyan şekilde davranması da bu tarz bir kimlik saptamasını engeller. Çekişmeli etkileşim sistemleri aktörlerin kendi güvenliklerini artırmak için gösterdikleri çabaların aynı şekilde diğerlerinin güvenliğini tehdit ettiği, güvensizlik ve yabancılaşmaya neden olan güvenlik “ikilemlerine” eğimlidirler. Bu ikilemleri meydana getiren kimlik ve çıkar tipleri etkileşim haricinde gelişen değil etkileşimin süregelen etkileridir; kimlikler “yerleşik eylemlerden” (situated activity) meydana gelirler”.

Bir devletin silahlanmaya başlamasının diğerlerini de silahlanmaya sevkettiği durumlarda olduğu gibi devletler arası oluşan öznelerarası anlamın olumsuz olduğu hallerde “güvenlik ikilemi” gibi öz yardım üzerine kurulu bir sosyal yapı oluşabilirken; bunun tersi bir anlam üretildiğinde “güvenlik toplumu” gibi devletlerin savaşa başvurmadan uzlaşabildiği, birbirlerine güvene dayalı bir başka sosyal yapı ortaya çıkabilmektedir. Anarşi kavramı ise inşacı mantıkta hiçbir devletin ya da devlet grubunun diğerleri üzerinde aslında egemen olmadığı başka bir kural durumu olup devletlerin üzerinde ve onlara egemen olacak herhangi bir kurumun bulunmadığı anlamını taşımaktadır. Anarşi bu yönüyle, aslında koordine edilemeyen çok sayıdaki faaliyetin istenmeyen

neticesi olarak doğmuş ve amillerin doğrudan sorumlu olmadıkları bir ‘kural’ durumudur. Amilin niyetinin ortaya çıkardığı bir durum olmadığı için uluslararası ilişkiler de gerçekte anarşik değildir (Kaya, 2008; s.101-2).

Uluslararası sistemde üç tür anarşi bulunabilir. Devletlerin bencilce davrandıkları doğa hali durumundan doğan Hobbes’çu anarşi, devletler üzeri bir otoritenin olmadığı, devletler arası rekabetin olduğu ama işbirliğine de elveren Locke’çu anarşi ve ortak çıkarlar ve dostça ilişkiler üzerinde yükselen Kant’çı anarşi devletlerarası sistemi tanımlayabilir (Wendt, 1999; s.247). Wendt’e göre anarşide olumsuz tanımlama “gerçekçi” güç politikaları sistemlerine yol açtığı için riskten kaçınan aktörler kapasitelerden niyet çıkarımları yaparak nispi kazanç ve kayıpların derdine düşmelerine neden olur. Herkesin herkesle savaşı durumu olarak tanımlanabilecek Hobbes’çu anlayış türü bir sistemde toplu eylem neredeyse imkânsızdır çünkü her aktör sırtından bıçaklanma endişesi taşır (2013; s.12).

Amil yapı arasındaki ilişkide uluslararası ilişkiler disiplininde “dış politika analizi” gibi yaklaşımlar, amil düzeyine ağırlık verirken “dünya sistemi analiz” ve “neo-realizm” gibi teoriler yapı üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak yapılanma kuramından hareket eden Wendt bu iki unsuru ayrı düşünmeden uluslararsı ilişkilerin çalışma alanını bir anlamda yeniden ele almıştır (Demirtaş, 2014; s.112). Hem yapıyı hem de amili öne çıkaran yaklaşımları, uluslararası ilişkilerde bağlamında çıkardıkları analiz zorlukları gerekçesiyle eleştiren Wendt, yapının ikiliği şeklinde formüle edilen yapı-amil arasındaki ilişkiyi uluslararası ilişkilere devletlerin davranışı ve uluslararası sistem şeklinde aktarmıştır (Wendt, 2009; s.35).

Wendt, uluslararası ilişkilerde sistemik bir kuram ortaya koyabilmek için sosyal bir inşa olan devleti, analizinin merkezi kılmıştır. Wendt'e göre organize şiddeti meşru olarak kullanma tekelini haiz politik otorite yapısı olan devletler, uluslararası şiddetin regülasyonunda nihai olarak kontrol sahibidir. Her ne kadar devlet-dışı aktörler de hızla uluslararası sistemde söz haklarını arttırıyor olsa da Wendt'in bakış açısına göre günümüz dünyasında baskın özne olan devlet, diğer bütün aktörlerin onun üzerinden işlevsellik kazandığı için analiz birimi olarak esastır (1999 ;s.8-9).

Soğuk savaşın bitmesi kendine özgü bir istikrarla giden hasımlıkları ve ittifakları sona erdirmesi ile dünya politikası ve uluslararası ilişkiler alanını sarsmıştır. Bu istikrarsızlık politik ve entelektüel boşlukları arttırarak çatışmaların kültürel tabanları, ulusal kimliğin alternatif yorumları, müdahale etiği ve pek çok diğer konu hakkında yeni soruların sorulmasına vesile olmuştur (Klotz ve Lynch, 2007; s.3). Bu karmaşık süreçte, Sovyetlerin yıkılarak bu bloğa bağlı Doğu Avrupa ülkelerinin liberal demokrasilere evrilmesi, Almanya'nın tekrar birleşmesi, Yugoslavya'nın dağılması, NATO'nun genişlemesi ve küresel düzeyde terörün artması gibi pek çok değişimin yaşanması uluslararası ilişkiler yaklaşımlarında da yeni açılımlara sebep oldu. Uluslararası politikada (El-Kaide gibi) etnik, dini ve ideolojik kimliklere dayanan yeni aktörlerin ortaya çıktığı bu dönemde kimlik olgusu; devletlerin dış politikalarının belirlenmesinde artan etkisi ile önemini arttırdı. Sosyolojik kavramlardan faydalanarak ulusal güvenliğin yeniden tanımlamaya çalışan akademisyenlerin çalışmalarında "kimlik" ve "kültür" gibi konular önem kazanmaya başladı (Lapid ve Kratochwil, 1996; s.27; Şahin, 2007; s.59).

İki kutuplu uluslararası sistemin çöküşü ile ideolojik kimlikler ortadan kalkmış ve yeni kimliklerin ortaya çıkabileceği bir zemin açılmıştır. Bu bağlamda 90'lı yıllardan bu yana tüm sosyal bilimler alanında ilgi çekici bir konu olarak temayüz eden kimlik fenomeni, inşacı yaklaşım için devletlerin dış politik yaklaşımlarını anlamada kilit bir konuma yükselmiştir. Öncelikle kimliklerini belirleyen devletler bu kimliklerine uygun tespit ettikleri çıkarlara istinaden dış politikalarını inşa etmektedir. Devletler, çıkarlarını belirleyen kimliklerinin barışçıl ya da sertlik yanlısı olmasına koşut olarak bir çıkar algılamasında bulunup dış politika geliştirirler. Böylece kendilerini tanımlayan devletler, diğer devletlerle etkileşiminin doğasını belirleyerek diğer devletleri de tanımlamış olurlar (Demirtaş, 2014; s.113-4). Devletlerin faaliyette bulundukları sosyal yapıyı devletlerin kimlik ve çıkarları belirler (Checkel, 1998; s.325). "Belirli bir kimliğe olan bağlılık veya bu kimliğin belirginliği değişebilir fakat her kimlik aktörün kuramlar temelinde sosyal bir tanımlamasıdır ve aktörler bu kimliklerle kendilerini ve birbirilerini tanımlar ve bu kimlikler sosyal dünyanın yapısını oluşturur" diyen Wendt'e göre kimlikler çıkarların temeli olup; "aktörlerin sosyal bağlamdan bağımsız olarak taşıdıkları çıkar portföyleri yoktur, bunun yerine çıkarlarını olayları tanımlama sürecinde tanımlarlar" (2013; s.10). Wendt'e göre (1999) maddi ve fikri olarak iki unsurdan oluşan uluslararası sistemde ağırlık; çıkar, ulusal çıkar, güvenlik ve strateji gibi kavramları tanımlama gücünü haiz "fikri"(düşüncel) unsurdadır. İnşacılar güç üzerinden değil de anlam ve sosyal değer üzerinden uluslararası yapıyı irdeleyerek devlet davranış ve çıkarlarını anlamaya yönelik bir yaklaşım geliştirmişlerdir (Finnemore, 1996; s.2).

Bu gün dış politika alanında pek çok araştırmacı ve uygulayıcı bireylerin ve grupların sadece kendi dünyaları tarafından şekillendirilmediğini aynı zamanda onu değiştirebildiği yönündeki inşacı görüşü sahiplenmektedir. İnsanlar, -her zaman olmasa da- genel kabulü ve standart operasyonel izlekleri değiştirebilecek yeni normatif, kültürel, ekonomik, sosyal ve politik pratikleri harekete geçirebilmektedir (Klotz ve Lynch, 2007; s.3). İnşacılar açısından devletlerarası ilişkilerde değişimi mümkün kılan bu durumun gerçekleşebilmesi fikirsel unsurları değişmesi üzerinden gerçekleşmektedir. Devletler kimliklerini değiştirdikleri takdirde çıkar algıları değişecek bunun dış politikaya etkisi uluslararası sistemin yapısını değiştirebilecektir. Ancak tarihsel akış konusunda determinizmden uzak duran inşacı yaklaşıma göre uluslararası sistem daha barışçı ya da daha çatışmacı bir sona doğru evrilmemektedir. Aktör ya da sistem kaynaklı değişiklikler Hobbes'çu sistemden Locke'çu bir sisteme geçişe elverdiği gibi tam tersi bir geçişi de mümkün kılabilir (Demirtaş, 2014; s.117).

Din genel olarak kültürün bir parçası olarak görülür dolayısı ile uluslararası ilişkiler literatüründe dinin etkisi "kültür" bağlamında değerlendirilir. Kültürün uluslararası ilişkilere etkisinin en önemli savunucuları devletin özünün kimlik olduğunu savlayan bunu da kültür üzerinden üretildiğini iddia eden inşacı teorisyenlerdir (Warner ve Walker; s.119-20). Sandal ve Fox'a göre (2013; s.167) inşacılık, sosyal dini uygulamaların dönüşümü veya siyasal/dini norm ve ideolojilerin çekişmesi konularını incelemek için en uygun yoldur.

İnşacılara göre paylaşılan inançlar, ulusal çıkar hakkındaki fikirlerin bir alt kümesi olarak dış politika alanını ve dış politika yapımındaki tüm katılımcıları etkiler (Finnemore ve Sikkink, 2001). Kültür ve fikri unsurların uluslararası

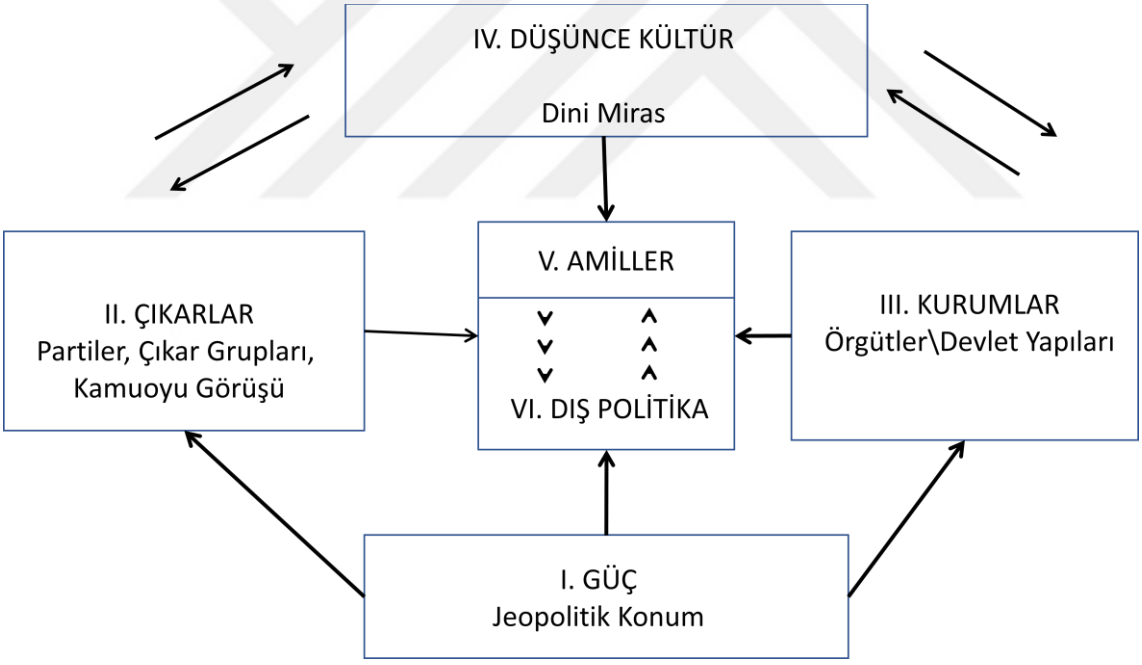
ilişkilerde bir değişken olduğunu en hararetli savunucuları inşacı teorisyenlere göre bir ülkenin ulusal kimliğine yerleşik ve kurumlarını şekillendiren din olgusunun, o ülkenin dış politikasını, dış politika çıkarlarını nasıl tanımladığını da şekillendirmesi beklenir. Uluslararası arenada devlet eylemleri bu kimlikten türer. Bir ülkenin kimliği o ülkenin tercihlerine ve nihai eylemlerine işaret eder (Hopf 1998). Uluslararası sistemin yapısını fikri unsurlara dayandıran ve kültürel, etnik ve dini faktörleri sosyal yapıda merkezi bir yere koyduğu kimliğin önemli bir parçası olarak gören inşacı yaklaşımın bu kabulü pek çok akademisyeni inşacılığın, uluslararası ilişkiler ve din ilişkisini irdelemek için çok uygun bir teorik yapı sağladığı konusunda birleştirmiştir (Barnett, 2011; Bellin, 2008; Sandal ve James, 2010).

Bu çalışmada da; din (İslam) faktörü ve dış politika arasındaki ilişkinin epistemolojik ve ontolojik varlığını ve yaşanan değişim ve dönüşümü mümkün kılan ilişkisel ve tarihsel zemini keşfedebilmek ve anlamlandırmak amacıyla kuramsal çatı olarak inşacı yaklaşım belirlenmiştir.

YÖNTEM

Bu çalışmada TDP'nda İslam unsurunun nasıl işlevselleştiği incelenirken Warner ve Walker'ın din ve dış politika etkileşimini incelemek için oluşturduğu metodolojik çatı kullanılacaktır (Warner ve Walker, 2011). Warner ve Walker tarafından dış politika kaynakları tespit edilirken: jeopolitik konum, kimlik (yerel kültür veya miras), çıkar grupları (kamuoyu görüşü, siyasal partiler) ve devlet kurumlarını içeren özgül alt-kategoriler belirlenimiş; müdahil etkisi ile bütün bu alt-kategori süreçleri ve dış politika sonucu arasında yer aldığı kabul edilen

‘amil’ son dış politika kaynağı olarak ilişkilendirilmiştir. Bütün bu kavram, boyut ve olay yığınını erişilebilir ve düzenli kılmak için ilk olarak Smith (1968) tarafından geliştirilen ve Greenstein (1987) tarafından kişilik ve siyaset etüdü için uygulanan ‘haritalama’ yoluna başvurulmuştur. Smith’in haritası, her bir kavram kategorisinden çıkarılan boyutları içeren altı kavramsal kutudan oluşur. Bazı oklar, her kutu içindeki boyutları birbirine bağlayarak nedensel yollar tanımlarken diğer oklar, bir kavramın boyutlarını diğer kavramlarla ilişkili boyutlara bağlar. Warner ve Walker da aşağıdaki şekilde görüleceği üzere teoriye dayalı olarak ortaya çıkan ve dış politika sonuçlarını üreten oklar kullanmak yoluyla benzer bir haritalama stratejisi sunmaktadır.

Şekil 1: Warner ve Walker’ın Makroskopik Din ve Dış Politika Haritası

Din ve dış politika arasındaki bağlantıların bu incelemesini başlatmak için, bu iki olgunun etkileşiminin en dolaysız ifadesini bulduğu yeri belirleyerek başlarız. Bu etkileşim amiller ve eylemler arasında (Kutu V ve Kutu VI) yer almakta ve liderlerin inanç ve niyetlerinin dış politika eylemleri üzerindeki yönlendirici

etkilerini, bu inanç ve niyetlere ait eylemlerden sağlanan geri beslemenin/karşılıkların öğrenme etkilerini temsil etmektedir. Devamında eğer dinin dış politika üzerinde mahallî (doğrudan ve dolaysız) bir yönlendirme etkisi olacaksa, bunun nedensel etkisi dış politika amillerinin inanç ve niyetlerinde temsil edilmelidir. Ortamsal geri beslemenin, din üzerinde benzer bir lokal öğrenme etkisi olacaksa, amillerin inançlarını ve niyetlerini değiştirmeli veya güçlendirmelidir. Amil ve eylem arasındaki bu lokal etki noktalarına ulaşmak için din, toplumun kültüründen kaynağını aldıktan sonra (Kutu IV); grupları (Kutu II) ve kurumları (Kutu III) bağlayan nedensel yolları katederek amillere etki edebilir. Geri beslemenin dış ortamdan amillere ulaşması, bu yollardan olabildiği gibi toplumun kültürel matrisi (Kutu IV) yoluyla daha dolambaçlı/devresel bir yol da izleyebilir.

Warner ve Walker, bu yollar boyunca din hakkında aktarılanın, insan doğası, toplum ve dünya hakkındaki dinî inançlara dayanan uygun eylemler hakkında bilgi olduğunu varsayar. Başka bir deyişle, belirli bir dinde yer alan dünya görüşünden elde edilen bilgiler, siyasi evrenin ilgili yönlerini tanımlamakta ve o ortamdaki etik eylem için rehberlik sağlamaktadır. Amillerin alıcılığına/müsaitliğine ve bu bilginin iletilmesindeki enerjiye bağlı olarak, ilgili iletim, bireylerin yanı sıra devletler için de geçerli olabilir. Bu olasılıklar iki sorunun soruşturulmasını gündeme getirir: bu bilginin doğası (içeriği) nedir ve nasıl aktarılıyor (hangi güçle ve hangi kanallarla)? Bu soruların analizi için öncelikle aktarım mekanizmalarına ve daha sonra din ve dış politikayı bağlayan iletimlerin içeriğine odaklanılmalıdır (Warner&Walker, 2011).

Bu incelemede sözkonusu çatının mekanizması çerçevesinde dinin, hangi boyutlarıyla ve ne biçimde dış politika yapımında etkili olduğu irdelenecektir. Warner ve Walker'ın dinin dış politikadaki rolünü incelemeye yönelik perspektifler sağlamak üzere geliştirdikleri bu çatının dört başlığı olan; güç (jeopolitik konum), çıkarlar (gruplar, siyasi partiler), kurumlar (devlet yapısı) ve kimlik (düşünceler, dini miras ve kültür) çerçevesinde oluşturulan şablon vasıtasıyla dinin, dış politikaya ilişkin muhtelif alanlara nasıl nüfuz edebileceğinin araştırılarak; TDP'nda İslam faktörünün yeri ortaya konmaya çalışılacaktır.

Kuramsal yapı olarak belirlediğimiz ve en önemli özelliği, epistemolojik engellerini ortadan kaldırarak dönüşümleri anlamayı kolaylaştırmak olan inşacılık yaklaşımı çerçevesinde (Yıldırım, 2013; s.151); kullanılacak bu şablonun, yöntemsel olarak AKP dönemi süresince farklılaştığını düşünülen Türk Dış Politikasını neden-sonuç bağlamının açıklanmasında kullanışlı olacağı umulmaktadır.

Yöntemsel çatının içinin doldurulmasında bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerini kullanmaktadır. Nitel araştırma metodolojisi, sosyal olguları kendi bağlamında açıklamak için zengin tanımlamalar ve sağlam bir gerekçe sunmakta, ayrıca araştırmacıların tarihsel olayları, nedenleri ve sonuçlarını izleyebilmelerini ve bunların hepsine detaylı açıklamalar getirebilmelerini sağlamaktadır (Mayan, 2001). Bu tez, vaka çalışmaları, arşiv tarama ve gözlemler gibi nitel yöntemler üzerinde durduğu için metodolojik yaklaşım olarak yorumlamacı bir kimliğe sahiptir. Bu yöntemler, insanların dünyayı ve onların

sosyal fenomenlerini nasıl yorumladıklarına dair bir anlayış kazanmak için uygundur (Willis, Jost ve Nilakanta, 2007, s. 6).

Tezde, yorumlayıcı bir paradigmanın doğasına paralel olarak bir vaka çalışması yaklaşımı kullanmaktadır (Anderson, 1998). Örnek olayları kullanma kararı, bu tezde tartışılan konuların post-facto (etkinlik sonrası) çalışmaları olduğu gerçeğine dayanmaktadır. Vaka çalışması yaklaşımı çeşitli seviyelerde ve durumlarda da uygulanabilir. Bireysel, grup, örgütsel, sosyal, politik ve diğer pek çok fenomen hakkında mevcut literatüre ve bilgiye katkıda bulunabilir. Yin'in (2003) özetlediği gibi bu yaklaşım, "bireysel yaşam, örgütsel davranış, toplumsal değişim ve uluslararası ilişkiler gibi gerçek yaşam olaylarının" kapsamlı ve anlamlı unsurlarını sunmamızı sağlar.

TEZİN YAPISI

İslamcılığın olası ideolojik yansımalarını mercek altına aldığı için bu tez İslam olgusunun TDP'nda doğal olarak en fazla kendisini göstereceği Ortadoğu coğrafyası içerisinde yoğunlaşacaktır. İçinde bulunduğumuz yüzyılda dünyanın en sorunlu bölgelerinden biri olan Ortadoğu, Müslüman dimağında farklı ve özel bir yere sahiptir. Ancak Ortadoğu dediğimiz kavram çok geniş ve sınırları kesin olmayan bir coğrafyaya işaret etmektedir. Davutoğlu'nun kendisi de (2011) bölgeyi en dar anlamda Nil ve Mezopotamya havzalarının arası olarak tanımlamıştır ki bu dar anlam bile 15 ülkeyi barındırmaktadır. Bir yüksek lisans çalışmasının ölçeği ve sınırları çerçevesinde bu kadar fazla ülkeye yönelik dış politika yaklaşımının burada ele alınması imkansızdır.

Bu bağlamda çalışmada Warner ve Walker şablonundaki kategoriler çerçevesinde temel olarak "İran" ve "Mısır Müslüman Kardeşleri" ile olan ilişkiler ele alınmıştır. Ancak İran ile olan ilişkiler "Suriye ve Irak" ile olan ilişkilerden ayrı düşünülemeyeceği için bu iki ülke de detaylı olarak jeopolitik kategorisinde incelenecektir. Mısır ile olan ilişkilerin gidişatı da çalışmanın Çıkar Grupları kategorisinde "Körfez Ülkeleri-Türkiye" ilişkilerine değinmeyi gerektirmiştir. Her ne kadar Warner ve Walker metodolojisi açısından mükemmel bir örnek teşkil ettiğini düşünsem de; çalışmanın konusu diğer ülkelerle gerek dini gerek sosyal olarak tamamen farklı bir doğaya sahip olan İsrail'in, din ve uluslararası ilişkiler konusunda ayrık olarak analiz edilmesi gerektiğine inandığım için çalışmanın bütünlüğünü bozmamak adına çalışmada bu ülkeye özel olarak yer verilmemiştir.

Giriş bölümünde sunmuş olduğum din-uluslararası ilişkiler, TDP-İslam faktörü ilişkisine dair genel bir bakış ve çalışmanın yöntemsel ve kuramsal yapısına ilişkin bilgiden sonra ilk bölümde; Warner ve Walker şablonunun birinci kategorisi olarak, Türkiye'nin Davutoğlu dönemindeki dış politikasının jeopolitik yönü incelenecektir.[2] Uluslararası sistemdeki dramatik değişiklikler, (dinin, dış politikaya etkilemede temel kanal olan) kimlik tartışmasında doğrudan etkili olup; kimlik (ve dolayısıyla çıkar diyalektiği) iç ve dış gelişmeler arasındaki interaktif ilişkiye dayanmaktadır (Yavuz, 1998). Ayrıca Warner ve Walker'a göre din karar verici ya da kesin belirleyici olmasa da uluslararası çatışmalarda rol sahibi olabilir. Dini mensubiyet bir ülkenin diğer ülkeler ile ilişkilenmesinde fark yaratabilir. Bu fark, uluslararası sistem dinamiğinde ''bize karşı onlar''

[2] Komşularla ilişkiler bağlamında açımlanacak bu bölümde 3 ülke ile olan ilişkiler siyasi tarih çerçevesinde işleneceği ve sonraki bölümlere ışık tutacak olay/söylem öbeklerini ve kavram çatılarını içerdiği için haliyle diğer kategorilere (çıkar grupları, kimlik ve kurumlar) ait bölümlerden uzun tutulacak ve farklı alt başlıklandırılacaktır.

düşüncesini geliştirebilecekleri ortak kimliği besleyen ortak bağı oluşturabilir (2011; s.115). Bu bağlamlara dikkat edilerek AKP dönemi Ortadoğu politikası, bu bölümde, olaylar ve söylemler üzerinden incelenecektir.

Şablonun ikinci kategorisi olan çıkar gruplarında (ikinci bölüm), AKP dış politikasında çok önemli bir yere sahip olduğunu düşündüğüm bir çıkar grubu olan Müslüman Kardeşlerin Türk dış politikasına olan etkileri incelenmektedir. Warner ve Walker modelinde her ne kadar "yerel" çıkar gruplarının dış politikaya etkisi inceleniyor olsa da din temelli sivil toplum kuruluşlarının dış politikayı etkilemesi neredeyse tamamen Batıya özgü bir fenomendir (Şahin, 2007; s.113). Türkiye'de ise yerel çıkar gruplarının dış politika formülasyonunda etkisi sınırlı olagelmiştir (Demirtaş; 2006; s.21). Warner ve Walker'ın öngördüğü kamuoyu, Batı ülkelerinde bulunan anlamda Türkiye'de yoktur. Hatta denilebilir ki; varolmayan bu kamuoyunu AKP'nin yukarıdan ürettiği siyasi söylemlerle yoktan varetmesi sözkonusudur (Oran 2013; s.227). Ancak AKP dönemi incelendiğinde görülecektir ki İslamcılığın transnasyonel yapısından kaynaklı olduğunu düşündüğüm bir durum olarak İslam Dünyasında köklü bir çıkar grubu olan Müslüman Kardeşlerin, TDP'nda ciddi bir etkisi söz konusu olmuştur. Sözkonusu etkiye istinaden bu bölümde, AKP-Müslüman Kardeşler ilişkisi irdelenecektir.[3]

[3] AKP Dönemi bağlamında incelendiğinde dış politikada sivil toplum örgütü olarak etkili görülebilecek başlıca 2 oluşum bulunmaktadır. Bunlardan birincisi olan, o dönemki adıyla Fethullah Gülen Hareketi bu günkü adı ile FETÖ (Fetullahçı Terör Örgütü)'nün TDP ile ilişkisi (Darbe girişim sonrası hakkında yapılan değerlendirmeler çerçevesinde) kanaatimce İslam Faktörü ile ilgili olmaktan çok ABD faktörü ile ilgili olduğundan çalışmanın konusu dışında tutulmuştur. Ayrıca 15 Temmuz gibi Türkiye için son derece travmatik ve etkileri devam eden bir olayın müsebbibi olarak görünen bu oluşumun nesnel bir analizin konusu olabilmesi için henüz yeterli sürenin geçmediği görüşünü taşımaktayım.
AKP döneminde sivrildiğini düşündüğüm ikinci sivil toplum örgütü olan İnsani Yardım Vakfı (İHH) ise özellikle Mavi Marmara olayındaki rolü nedeniyle Türk-İsrail ilişkileri ile ilgili çalışmalarda önemli bir tartışma başlığı olabilir fakat yukarıda değindiğim sebeplerden ötürü bu tezde İsrail'e yer verilmemiştir. Ancak bütün bu örneklerin ötesinde düşünüldüğünde, Sünni İslam akidesinin temel prensiplerinden biri olan "Ulu'l Emre İtaat" ilkesi gereğince; Türkiye gibi kutuplaşmış ve Sünni bir ülkede, İslamcı bir iktidara

Üçüncü ve dördüncü kategoriler ise tek bir bölümde (üçüncü bölüm) ele alınacaktır. Kimlik ve Kurumlar üzerinde tartışmalar birbiri içine geçmiş konulardan oluştuğu için anlatım bütünlüğünü sekteye uğratmamak amacıyla Kurumlar kategorisi Kimlik kategorisinin içinde aktarılmıştır. Böylece hem daha anlamlı bir bütün hem de kendini tekrarlamaktan uzak bir anlatı elde edilmek istenmiştir. Yavuz'a göre, toplumun devlete (Kurumlara) penetrasyonunun yarattığı karmaşık kimlik ağı, ulusal çıkarın yeniden tanımlanmasına bu da dış politika yöneliminin yeniden şekillenmesine neden olmaktadır (1998; s.39). Bu bölümde kimlik ve kurumların karşılıklı etkileşimle AKP iktidarı boyunca nasıl bir değişime uğradığı ve İslam faktörünün bu dönüşümde nasıl bir role sahip olduğu; bu dönüşümün, TDP'na etkileri çerçevesinde tartışılmıştır.

Son olarak çalışma, bu üç bölümde etüt edilen dört kategoriye (jeopolitik, çıkar grupları, kimlik ve kurumlar) dair genel bir sonuç bölümü ile bitirilmiştir.

karşı İslami sivil toplum örgütleri ve kamuoyunun baskı grubu olarak etkinliği hiçbir zaman Warner ve Walker'ın (Batı Dünyasındaki sekülerize toplumsal ilişkileri temel alarak) tasarladığı düzeyde olmayacaktır. Bu bağlamda Çıkar Grupları kategorisinde yerel çıkar gruplarının işlenmesi yerine Müslüman Kardeşler yönünde yaptığım değişiklik keyfi olmaktan çok zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Bu durum her ne kadar belli analiz düzeylerinde (iç ve dış politika bağlantısı gibi) şablonun işlevselliğini azaltsa da; AKP Dönemi din-dış politika ilişkisinin haritalanmasındaki (bu çalışmanın hedeflediği gibi) genel (analiz düzeyindeki) faydasını ortadan kaldırmamaktadır.

1. JEOPOLİTİK: KOMŞULARLA İLİŞKİLER

1.1. OLAYLAR VE SÖYLEMLER

2002 yılında AKP'nin tek başına iktidara gelmesinin ardıdan gelişen tarihi seyir ile Ortadoğu'da güç dengesine ağırlığını koymaya başladığını düşünen Türkiye, bağımsız politikalar üretmek istemektedir (Kardaş, 2011; S.13-4). Yükselen ekonomisinin gücünü, AKP'nin bölgede sahip olduğunu düşündüğü İslami *credence* ile birleştirmek isteyen Ankara, ABD'nin bölgeden çekilmesi ile doğacak güç boşluğu ve Arap Baharı ardından yıkılması beklenen statüko üzerinden hesap yaparak kurulacağını düşündüğü yeni düzende, bölgesel hatta küresel bir güç olma arzusundadır. İstenilen bu jeopolitik hakimiyet, realpolitik açısından ele alındığında dinsel ve mezhepsel farklılıkların vurgulanacağı yeni bir dönemi de beraberinde getirecektir.

1.1.1. Irak

Bush Yönetiminin 2003 yılında 'Özgürlük Gündemi' olarak adlandırdığı ABD'nin dış politikasında 'Demokrasi Promosyonu' olarak bilinegelen geleneğin devamı niteliğinde olan ve demokrasiyi getirmek için askeri müdahaleyi onaylayan yaklaşımıyla meşrulaştırdığı Irak işgali (Duran ve Yılmaz, 2012) Ortadoğu bölgesinin çehresini tamamen değiştirecekti. Haşimi monarşisi kurulduğundan beri Irak siyasetinde yeri olan ancak devletin güçlü olduğu zamanlarda su

üzerine çıkmayan etnik ve mezhepsel aidiyetler, işgalden sonra devlet aygıtı tamamen çöken Irak'ın toplum yapısının her katmanında belirleyici hale gelmişti (Gauss, 2014). Öte yandan yeniden yapılandırılmaya çalışılan Irak Devleti federal bir yapıydı. Bu federal yapının iki unsurundan biri olan Kürtler (1 Mart tezkeresinde aldıkları red cevabı ve dolayısıyla katlanılan maliyetler sebebiyle Türkiye'ye kızgın olan Amerikalı Neo-conlar tarafından) el üstünde tutuluyordu (Özçelik 2018; s.79-81). Saddam döneminde marjinalize olan Kürtler yeni Irak'ta cumhurbaşkanı, dışişleri bakanı gibi yüksek mevkileri elde etmiş ve ağırlıklarını arttırmıştı (Uzgel, 2013). İşgal sonrası ABD'nin kuzeyde kendi otoritesini kurmak yerine bunu Barzani liderliğindeki Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimine (İKBY) devretmesi, Türkiye'nin hamisi olduğu Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Kerkük'ün de fiili olarak Erbil denetimine bırakılması Türkiye'yi çok rahatsız etmekteydi (Yeşilyurt ve Akdevelioğlu, 2009). ABD ile tezkere sonrası yalpalayan ittifak ilişkileri, Irak'ta görev yapan Türk Özel Kuvvetlerinin başına torba geçirilmesi olayı ile adeta dibe vurmuştu. Kuzey Irak'ta işgal öncesi Türkiye lehine olan bir takım parametreler değişmiş (Uzgel, 2013) ve bu durumdan yararlanan PKK tekrar bölgede zemin kazanmaya ve Türkiye'ye saldırılar düzenlemeye başlamıştı (Özçelik 2018; s.106-9). İşgali takip eden yıllarda düzen ve istikrarın sağlanmasında zorluk yaşanan Irak'ta, artan PKK saldırıları, Irak'ta iş yapan Türk yurttaşlarının karşılaştıkları tehlikeler ama hepsinin ötesinde Kuzey Irak'ta kurulacak bağımsız bir Kürt devleti olasılığı (Özcan 2010) Türkiye'yi endişelendirmekteydi. 2005 ortalarına dek Türkiye ve ABD arasındaki ilişkilere hâkim olan soğukluk, ABD'de 2004 seçimlerinden sonra yeni hükümette Neo-conların ağırlığının azalması dolayısıyla Kürtlere dayanan ve Sünnileri dışlayan başarısız Irak politikasının değişmesi ile beraber ortadan kalkacaktı (Uzgel, 2013).

1.1.1.1. Büyük Ortadoğu Projesi

2005 yılına kadar geleneksel TDP kapsamında güvenlikçi bir anlayışla sürdürülen Irak politikası bu yıldan itibaren Türkiye ve ABD arasında Büyük Orta Doğu Projesi (BOP) doğrultusunda varılan mutabakat çerçevesinde dönüşmeye başlayacaktı (Yeşilyurt ve Akdevelioğlu, 2009). Uzgel'e göre BOP, ABD'nin 11 Eylül sonrasında Ortadoğu'ya ama çoğunlukla Arap ülkelerine yönelik olarak başlattığı bir reform girişimiydi. Ortadoğu'da İslamcı akımların giderek güçlendiğini fark eden ABD, alternatiflerinin umut veremediği ortamda kitlelerin en canlı ve geçerli ideoloji olan İslamcılığa sarılacağını hesapladığından; meşruiyeti kalmamış, artık yönettikleri toplumları taşıyamayan otoriter rejimler yerine, ılımlı İslamcılarla bir pazarlık içine girmişti. Bu pazarlığa göre İslamcılar öncelikle piyasa ekonomisini benimseyecekler, Batı (ve İsrail) karşıtlığını bırakacaklar ve iktidara seçimle gelip seçimle gitmeyi kabul edeceklerdi.

Aslında Batı ile bu pazarlığı ilk yapan ve bu süreçte Milli Görüş gömleğini çıkaran AKP'nin kurucu kadrosu ve başta da Erdoğan'dı. Bu yeni süreçte AKP, Ortadoğu'daki İslamcılara bir örnek, model olarak gösterilecekti (Uzgel, 2017). Türkiye laik demokratik kimliği, ülkeyi yöneten partinin nitelikleri, bölge ile tarihi/kültürel bağları ve ABD ile uzun yıllara dayanan ittifak mazisi ile BOP kapsamında ideal ortak olarak temayüz etmekteydi (Bağcı ve Sinkaya, 2006). Türkiye bölgeyi yakından tanıyan dindaş bir ülke sıfatıyla ABD'nin ulaşamadığı taraflara ulaşabilir ve kotaramadığı anlaşmaları kotarabilir ve böylece yeniden yapılandırılan Ortadoğu'da ABD'nin işini kolaylaştırabilirdi (Gümüş, 2013). Büyük Ortadoğu olarak tanımlanan geniş coğrafyada yer alan İslam ülkelerine

demokrasi ihracını ve o ülkelerin ekonomilerini küresel pazara açılmasını öngören ABD'nin bu politika tasarımı (Yeşiltaş ve Balcı, 2011; s.30-1), Ortadoğu'da Batı'yla işbirliği yapabilen ılımlı İslamcı hükümet olarak bölgede bir etkiye ve anlama sahip (Yeşilyurt ve Akdevelioğlu, 2009; s.384) olma isteğinde olan AKP'ye; ABD ile çıkarlarının örtüştüğünü düşündürtmüştü. Dışişleri Bakanı Davutoğlu'na göre, dindar emperyal tarihiyle barışacak Türkiye artık; Osmanlı mirasının kazandırdığı tarihsel ve kültürel gücü, ekonomik gücü ile birleştirerek sağlayacağı meşruiyet ile Ortadoğu, Balkanlar, Kafkaslar, Orta Asya ve Afrika'da yumuşak bir güç olarak hareket etmelidir. Yeni Türkiye, arabuluculuk, diplomatik araçlar ve açılımlar içeren aktif politikası ile İslam dünyasının merkez ülkesi haline gelebilecekti (Gümüş, 2013; s.79).

Türkiye'nin üstleneceği role Türkiye kadar ABD'nin de ihtiyacı vardı zira işgalci Bush yönetiminin bölgede diktatörlüklerin sona erip yerine demokrasilerin kurulmasıyla bölgede ABD karşıtlığının azalacağına ve radikalizmin kökünün kazınacağına dair tezi (Duran ve Yılmaz, 2012) çok tutmamıştı. ABD askerleri Irak'ta çiçeklerle karşılanmamış, Sünnilerce büyük oranda boykot edilen Aralık 2005 seçimleri (ABD'nin beklentisi hilafına) seküler Şiiler yerine sürgün yaşamlarını İran'da geçirmiş, İran'a yakın Şii politikacıların zaferine sahne olmuştu. Şii-Sünni gerilimi ve ABD işgaline direniş, Sünni grupları ve ülkeyi bir şiddet sarmalını içerisine sürüklemekteydi (Özçelik, 2018; s.82-7). ABD'nin siyaset üretmede zorlandığı Ortadoğu'da oluşan boşluğu şer eksenin lideri İran yerine Washington'un müttefiki Türkiye'nin doldurması ABD için olumlu bir seçenekti (Gümüş, 2013). Bu bağlamda, BOP işleyişine uygun biçimde Irak'ta yıkılan devlet mekanizmasının yeniden inşasında katkılarını esirgemeyecek olan Türkiye, bu dönemde mezhepsel ve etnik sürtüşmelerin çatışmaya

dönüşmemesi için taraflar arasında arabulucu bir rol oynayarak Irak'taki tüm çıkar gruplarına eşit mesafede duracak; Irak'ta, siyasi birliğin ve toprak bütünlüğünün devamına yönelik yoğun çaba harcayacaktı. Başlattığı "Irak'a Komşu Ülkeler Süreci" ile öncelikle Irak'ın komşularının, sonrasında da uluslararası kuruluşlar ve diğer ilgili ülkerin Irak'a dönük çabalarının eşgüdümü sağlanacak, 2008 yılında oluşturulacak Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi ile ilişkilere yeni bir boyut katılacaktı (Sandıklı ve Karabel, 2016; s.34). Ancak ABD'nin beklentileri aksine Sünni gruplar üzerinde etkinlik kurma noktasında Türkiye mesafeli bir yaklaşım sergileyecek İran ile Irak üzerinde mezhep menşeli bir rekabet yaratmaktan kaçınacaktı (Yeşilyurt ve Akdevelioğlu, 2009). En azından 2010 seçimlerine kadar.

BOP ile gelen bu yeni rol Türkiye'yi Irak'taki tüm aktörlerle temas kuran, Irak'ın yeni gerçekliklerine uygun yeni bir siyaset anlayışı geliştirmesini de beraberinde getirirken Kürtler de bu yeni siyasette bir istisna olmayacaktı. ABD askerlerinin kayıplarını arttığı Irak'ta Türkiye ve ABD bir açılım gerçekleştireceklerse bunun için kilit nokta Kuzey Irak ve Kürtlerdi (Uzgel, 2013). Önceki yıllarda Kuzey Irak Kürtleri ile ilişki kurmaktan çok askeri yöntemleri kullanarak Kuzey Irak kaynaklı terör sorununu aşmaya çalışan Türkiye, özellikle 2007 ile beraber Irak'taki Arap ve Kürt yetkililer ile olan temaslarını arttırarak işbirliği yolları geliştirmek suretiyle sorunlarını çözmeye çalışacaktı. ABD'nin 2011'de askerlerini çekeceğini deklare ettiği Irak'ta farklı aktörlerin Türkiye'nin düşmanlığını kazanmama düşüncesi, Washington'un Irak'taki istikrara zarar verecek gelişmeleri engelleme çabası Türkiye'nin diyaloğa dayalı bu yeni siyasetine katkı yapmıştı (Özcan 2010). Irak Kürtleri için de dış dünyaya en önemli çıkış kapıları olan Türkiye, bölgede yönetimlerine destek verecek yegane ülke olabilirdi (Uzgel, 2013; s.288).

Gecikmeli olarak gerçekleştirilen 7 Mart 2010 genel seçimleri, Türkiyenin değişen politikalarında yeni bir başlangıcı işaret ediyordu. O güne kadar özel olarak Irak'ta ve genel olarak Ortadoğu'da oluşan Sünni-Şii zıtlaşmasına taraf olmayan bilakis bu kutuplaşmayı aşmaya çalışan bir dış politika perspektifi (Özcan 2010) geliştirme çabasında olan Türkiye, Irak seçimlerinde tarafsız bir tuttum sergilemek yerine Suudi Arabistan'ın da desteklediği Irak Eski Başbakanı Iyad Allavi etrafında bir seçim bloğunun oluşmasında rol oynadı. Türkiye, Şii kökenli Allawi etrafında 2005 senesinde seçimleri boykot eden Sünnileri entegre ederek oynadığı bu rol ile dolaylı olarak İran etkisine açık gördüğü Şii kökenli Irak Başbakanı Maliki'ye verdiği desteğini çekmiş oluyordu. Bu desteğin çekilmesinde, Başbakan İran nüfuzu altında olduğu düşünülen Maliki'nin ülke içinde gücünü arttırmasıyla Sünni gruplar üzerinde baskısının artmasının ve bu grupların da yüzlerini Türkiye'ye dönmesinin etkisi vardı (Özcan 2011; s.143; Özçelik 2018; s.142-51).

Bu seçimlerle beraber Ankara'nın tercihinin muhaliflerinden yana olduğunu gören Maliki, Türkiye'ye mesafesini arttırırken, Türkiye de uzaklaşan Maliki tarafına hükümeti oluşturmada destek vermedi (Özcan 2011; s.143-149). Ancak sonuçta Maliki, hükümeti kurarak 21 Aralık 2010 tarihinde güvenoyu alacaktı. Böylece İran, Irak denkleminde payını zirveye çıkartarak 2011 senesinde bölgeden çıkacağını belli olan ABD'nin önünde Irak sahnesinde etkisini arttırıyordu (Özçelik, 2018; s.87). Bu da Ankara için Tahran'a yakın duran Şii kökenli Maliki hükümetini dengeleme ve IKBY'ne güvenlik sağlamak konularını muaccel hale getirecekti (Uzgel, 2013; s.293).

1.1.1.2. Haşimi Krizi

2011 senesinin sonunda Türkiye-Irak ilişkilerindeki gerilimin ilk belirtisi, Cumhurbaşkanı yardımcısı Sünni kökenli Tarık Haşimi'nin Irak hükümetince tutuklanmak istemesiyle ortaya çıktı. Amerikan askerlerinin Irak'tan tamamen çekilmesinden kısa bir süre sonra meydana gelen ve Haşimi'nin önce Kürt bölgesine en sonunda da Türkiye'ye sığınması ile büyüyecek bu olay pek çok kişi tarafından bir rastlantı olmaktan ziyade, ülkede yeni döneme dair ipuçları veren önemli bir gösterge olarak yorumlanacaktı (Özcan, 2012; s.277).

Türkiye'nin, Haşimi'yi resmen desteklediği ve Erdoğan'ın Maliki hükümetini açıkça mezhepçilikle suçlayıp Obama'ya şikayet ettiği sürtüşmede Irak tarafı çok sert karşılık verecekti. Maliki hükümetinden "Hukuk Devleti Koalisyonu"nun üst düzey yöneticilerinden Yasin Macid, Irak'ın Osmanlı Devleti'nin bir parçası olmadığını ve emir almayacağını ifade edip Başbakan Erdoğan'la bu konuyu görüştüğünü vurgulayarak, "Erdoğan'a, Irak'ın içişlerine burnunu sokmamasını tavsiye ettim" diyecekti. Başbakan Maliki, El Hurra televizyonuna yaptığı açıklamalarda, Türkiye'nin sanki Irak'ı yönetiyormuş gibi açıklamalar yapıp Irak içişlerine karışmasına izin verilemeyeceğini belirterek Irak'taki yargı sürecine karışılmaması gerektiği uyarısında bulunacaktı (Türkiye felaket getirebilir, 2012). Irak Hükümeti, içişlerine Türkiye'yi karıştırmak istemediğini göstermek amacıyla 2011 Ekim ayında yabancı devletlere ait askeri kuvvetlerin ülkelerinde bulunmasını ve girişini yasaklayan bir karar alarak Kuzey Irak'ta konuşlanmış Türk birliklerini ve Türkiye'nin sınır ötesi operasyonlarını hedef alacaktı. Ancak Türkiye ve Irak arasındaki en büyük gerilimi, Türkiye'nin Irak'ın kuzeyindeki Kürdistan Özerk Yönetimine ilişkin politikaları yaratacaktı.

1.1.1.3. IKBY ile İlişkiler

Kuzey Irak'ta kurulan bölgesel yönetim Türkiye açısından 2 noktada büyük önem arz ediyordu; güvenlik ve ticaret. Bir taraftan PKK'ya karşı Iraklı Kürt yetkililerin daha fazla işbirliği yapmasını istenirken, öte yandan IKBY ile ticaretin arttırılması sayesinde Güneydoğu bölgesini kalkındırarak ekonomik büyümeyi arttırmak amaçlanıyordu. (Özcan 2011 s.149)

Irak'ın kuzeyindeki PKK varlığına karşı düzenlenecek sınır ötesi harekatlara 2003'ten beri ABD tarafından izin verilmemesi diğer taraftan PKK'nın bölgedeki faaliyetlerine karşı ne ABD'nin ne de Erbil Yönetiminin tavır almaya yanaşmaması 2007 senesinde Türkiye'nin sabrını taşıracak ve Başbakan Erdoğan, İran hükümeti ile yakınlaşarak ABD'ye rağmen sınır ötesi harekât yapılacağını açıklayacaktı. PKK'ya karşı netleşen Türkiye-İran-Suriye bloğu üzerine Başkan Bush Yönetimi Türkiye'ye sınır ötesi harekât için gereken onayı vererek bunu meşru müdafaa olarak gördüğünü açıklayacaktı. Erbil Yönetimi ise PKK'nın kentteki tüm bürolarını kapatacaktı. Mart 2008'e kadar devam eden sınır ötesi harekât gerek Türkiye-ABD ilişkilerini gerekse de Türk kamuoyunu çok rahatlatacaktı (Yeşilyurt ve Akdevelioğlu, 2009 s.399-400).

İlerleyen yıllarda ise Erbil'de konsolosluk açılması, Türkiye ile Irak Kürtleri arasında ekonomik ve siyasal bağların güçlenmesini hızlandıracaktı. Konsolosluğun açıldığı 2010 tarihi itibarı ile bölgede faaliyet gösteren 1200'ü aşkın yabancı şirketin üçte ikisine yakınının Türk kökenli olduğu ve bunların yatırımlarının 620 milyon doları aştığı belirtiliyordu (Özcan 2011 s.151-52). Türk

müteahhitler altyapı ve inşaat alanlarında Kürt bölgesinde önemli bir potansiyel keşfetmişlerdi. Irak'ta, Türk firmalarının gerçekleştirdikleri en büyük işlerden biri 400 milyon dolar ihale bedeline sahip İKBY'nin merkezindeki Erbil havaalanı inşaatı projesiydi (agm, s.156). Ancak sadece ekonomik yatırımlar veya PKK ile mücadele değil; özellikle Aralık 2011 sonrası Suriye ve İran ile bozulan ilişkiler de IKBY ile yakınlaşmayı getirecekti (Oran, 2013; s.155).

Bölgesel Yönetim ile kurulan ilişkilerin ilk dönemlerinde Türkiye, Irak merkezi hükümetinin tepkisini çekmemek amacıyla dikkatliydi ancak Irak Bölgesel Kürt Yönetimi Başkanı olarak 6 yıl aradan sonra 2010 senesinde Türkiye'yi ziyaret eden Barzani artık Irak çatısından ayrı hareket edeceğinin sinyallerini sembolik de olsa vermeye başlamıştı. Ankara'ya son gelişinde Arapça konuşan Barzani'nin bu ziyaretinde de Arapça konuşacağı düşünülerek bir Arapça tercüman hazır bulundurulmuştu. Ancak Barzani'nin Kürtçe konuşacağını söylemesiyle, Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ne yapacağını şaşıracak; bunun üzerine tercümeyi Barzani'ye eşlik eden özel tercümanı üstlenecekti (Durukan, 2010). Bu ziyaret Türkiye'nin, Kuzey Irak'taki "de facto" Kürt devleti gerçeğini (güvenlik ve ekonomi alanlarında ilişkileri geliştirme amacı doğrultusunda) kabullendiğini göstermesi açısından önemliydi. Bunun karşılığında Barzani de muhatap alınmanın memnuniyet ve itibarı ile Türkiye'ye karşı gerek güvenlik iş birliği gerekse de ekonomik kolaylıklar bakımından daha sıcak davranacaktı (Özcan 2011 s.149-62).

Türkiye-İKYB arasında yakınlaşmanın en önde gelen göstergesi enerji alanındaki iş birliği olacaktı. Erbil yönetimi, son yıllarda bölgede keşfedilen petrol ve doğalgazın Bağdat'tan bağımsız olarak işletebilmesinin yolunun

Ankara'dan geçtiğini görüyordu. Türkiye'nin yumuşak karnı olan enerjide, Rusya ve İran'a bağımlılığı azaltabilecek böyle bir seçenek Ankara hükümetinin de işine gelmekteydi. Böyle bir ticaret Türkiye'ye hem ucuz enerji bulma hem de bölgede enerji transfer merkezine dönüşme şansını sunacaktı (Balcı, 2014; S.145-8). Bu sinerji iki taraf arasında görüşmeleri başlatacak ve görüşmeler Kürt petrolünü Türkiye'ye taşıyacak günde 1 milyon varil kapasiteli bir boru hattının Ağustos 2013'e kadar inşa edileceğini ilan edilmesi ile sonuçlanacaktı.

Irak merkezi yönetimi bu iş birliğine tepkisini Türk enerji bakanının aynı yıl içinde Erbil'deki enerji konferansına iştirak etmek için alınan ziyaret uçuş iznini iptal etmesi suretiyle engelleyerek ve daha önemlisi Irak'ın güneyindeki petrol sahalarında, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın (TPAO) ortak olduğu 25 milyar dolarlık dört projede, petrol arama kontratını iptal ederek gösterecekti (Balcı, 2013, s.126). Davutoğlu'nun diplomatik teamüllere rağmen Bağdat'a haber vermeden Barzani ile beraber yaptığı Kerkük ziyareti (Oran, 2013), kent, Irak ve IKBY arasında ayrıca bir sürtüşme konusu olduğu için merkezi Irak hükümetince hoş karşılanmayacak ve Haşimi meselesinin ardından Irak'ın Türkiye'ye ikinci kez nota vermesine neden olacaktı (Bağdat nota verdi, 2012). Barzani güvenlik alanında da Türkiye ile iş birliğine girecek, Türkiye'nin PKK sorununda AKP hükümetine çözüm sürecinde tam destek verecek hatta AKP'nin Diyarbakır mitingine bile iştirak edecekti (Barzani: Barış süreci Türkiye'yi uçuracak, 2013; Erdoğan ilk kez 'Kürdistan' dedi, 2013). Suriye iç savaşı bağlamında, bölgede mevzi kazanan ancak Türkiye'nin PKK'nın Suriye uzantısı olarak gördüğü Demokratik Birlik Partisi (PYD) konusunda da Ankara hükümetinin rahatsızlığını paylaşan Erbil yönetimi, Ağustos 2013'te bu oluşuma sınırlarını kapayacaktı (Balcı, 2014; S.151)

1.1.1.4. IŞİD Meselesi

Ancak 2014 senesinde tarih sahnesine bütün bu çekişmeleri gölgede bırakarak gerek Irak'ın gerek bölgenin kaderini şekillendirecek bir oluşum ortaya çıkacaktı; IŞİD. 2000 yılında Ebu Musab el-Zerkavi'nin "Tevhid ve Cihad Örgütü (TCÖ)" adı altında Afganistan'da kurduğu kökleri Sovyetlerin Afganistan'ı işgaline kadar uzanan bu radikal İslamcı hareket, ABD'nin 2003 senesindeki müdahalesinden sonra, Irak'ta güçlenmişti. 2004'te "Irak el-Kaidesi", 2006 yılında "Irak İslam Devleti (IİD)", ve en son 2013'de "Irak Şam İslam Devleti (IŞİD)" olarak isim değiştiren örgüt (Sandıklı, 2015; S.30) Irak'taki mezhep çatışması ortamında gücünü arttırarak 2014 yılına gelindiğinde Irak'taki Sünni bölgelerde "de facto" kontrolü ele geçirmişti (Balcı, 2015). Uzgel'e göre (2017) İslamcıların BOP ile olan uyuşmazlığının Ortadoğu'da doğurduğu siyasal boşluk ve krizin ivme kazandırdığı örgüt, önce Anbar, Felluce, Ramadi ve ilişik mahalde hâkimiyet kuracak; Irak ve Suriye'deki istikrarsızlık nedeniyle süratli ve kolay zaferler elde ederek kısa sürede Suriye'de Rakka'yı ele geçirecekti (Sandıklı, 2015; S.31-32). IŞİD Haziran 2014'te Musul'u Irak merkezi hükümeti güçlerinden alarak Musul'daki Türk büyükelçiliğini de ele geçirip 49 Türk vatandaşını da rehin alacaktı. Balcı'ya göre bu olay rehine meselesinin Ankara hükümetinin IŞİD karşısındaki tutumunu kısıtlamasına bu da gerek Irak'taki gerek Türkiye'deki Kürtler arasında, Türkiye'nin IŞİD ile iş birliği yaptığına dair bir algı oluşmasına yol açacaktı.

Rehinelerin serbest bırakıldığı Eylül 2014 ile beraber Ankara hükümeti IŞİD'e karşı uluslararası güçlerle iş birliğine başlayacaktı (Balcı, 2015; s.178). Bunun

Türkiye'ye maliyeti IŞİD'in düzenleyeceği terörist saldırıların artması olacaktı. Ankara'nın bu örgüte karşı teşkil edilen koalisyona katılmasıyla beraber, IŞİD terör örgütü Türkiye'yi cezalandırmak için Diyarbakır, Silvan, İstanbul ve Ankara'da büyük terör eylemleri gerçekleştirerek sınır bölgelerini Katyuşa roketleriyle vurmaya başlayacaktı (Sandıklı ve Karabel, 2016; S.43). 2014 ve 2016 yılları arasındaki Türkiye'deki IŞİD eylemlerinde 211 kişi hayatını kaybederken, bin 182 kişi de yaralanacaktı (Terör örgütü IŞİD'in Türkiye'ye, 2016).

IŞİD'in Musul'u ele geçirmesi ve kısa süre içinde Kürt bölgesine doğru ilerlemesi Türkiye, Irak ve IKBY arasındaki temel tartışma zeminini enerji konularından güvenliğe kaydırmasıyla çatışmaları geçici de olsa bitiren bir dinamik oldu (Balcı, 2015; s.182). 2014 yılında Maliki hükümetinin değişmesi ve Abadi başkanlığında yeni bir hükümetin işbaşına gelmesi de Irak ile ilişkileri yumuşatan bir faktör olmuştu.

Özellikle Musul'un kurtarılması için planlanan operasyonda -o dönem için- Türkiye'nin de desteğini isteyen Bağdat yönetiminin, Irak güvenlik güçlerinin eğitilmesi, istihbarat paylaşımı ve lojistik destek taleplerine Türkiye olumlu yaklaşmış, iki ülkenin savunma bakanları 2015 Mart'ında buluşup istişarelerde bulunmuştu. Türkiye, PKK'nın IŞİD karşısında mevzi elde ederek Erbil yönetiminin gücünü dengeleyecek bir nüfuza ulaşmasını engellemek Peşmerge güçlerini gerek askeri eğitim gerekse de teçhizat bakımından desteklemiştir. Ankara bölgedeki temel ve hatta "tek" müttefiki olarak kalan Erbil yönetiminin hiçbir şekilde zayıflatılmaması üzerine bir strateji kurmuş görünmekteydi (Balcı, Gürler ve Baykal, 2016; s.160-4).

1.1.1.5. Başika Krizi

Özellikle IŞİD'in zuhurundan sonra güvenlik kaygıları üzerinden şekillenen Türkiye-Irak ilişkileri, Davutoğlu döneminde son krizini Başika konusunda yaşayacaktı. İran'ın Irak üzerinde nüfuzu konusunda gerek Maliki gerekse de Abadi döneminde hoşgörülü olan Irak merkezi hükümeti, Türkiye'nin IŞİD ile mücadele için kurmuş olduğu Başika kampına yaptığı asker takviyesini bir tehdit olarak algılamıştı (Gürler ve Baykal, 2017; s.186-7). Irak Ulusal Güvenlik Meclisi, (Başika'ya takviye olarak intikal eden Türk askerlerinin Irak hükümetinin onayı olmadan giriş yaptığını belirterek) Ankara'ya Başika'daki gücünü çekmesi için 48 saat süre tanıdığını duyurdu. Takviyeyi Türkiye'nin Irak'a yaptığı bir askeri müdahale olarak gören Meclis, bu adımı, Irak'ın egemenlik haklarının ihlaline dönük bir saygısızlık olarak değerlendirmişti (Irak'tan Türkiye'ye 48 saat, 2015). Ankara savunması ise ilgili sevkiyatın Mart ayında yapılan görüşmeler çerçevesinde ve Irak Savunma Bakanlığının Irak Başbakanı'nın bilgisi dâhilinde olduğu yönünde olacaktı. (Balcı ve diğerleri, 2016; S.165). Zaten (Türkiye'de çözüm sürecinin sona ermesiyle beraber) Türk savaş uçaklarının Irak'ın kuzeyindeki PKK kamplarını Bağdat'ın kınamalarına rağmen bombalaması bir gerginlik unsuruyken, çözümsüz bırakılacak Başika konusu iki ülke arasında gerginliği daha da arttıracaktı.

1.1.2. Suriye

Soğuk Savaş döneminde Suriye'nin Sovyet Rusya'ya yakın oluşu, Türkiye'nin de NATO'nun üyesi olması iki ülkenin uzun yıllar birbirlerine temkinli yaklaşmasını gerekli kılmaktaydı. 80'li yıllarla beraber Suriye'nin, Türkiye'nin inşa ettiği baraj ve sulama projeleri ile Fırat Nehrinin sularının kirleneceği ve azalacağı endişesi ve bu sebeple de terör örgütü PKK'yı bir koz olarak kullanması ilişkilerin giderek gerilmesine yol açacaktı. İki ülkeyi savaşın eşiğine kadar sürükleyen bu gerilim, İran ve Mısır'ın yaptığı arabuluculuk sonucu 20 Ekim 1998'de şartları daha ziyade Türk tarafınca belirlenen Adana Protokolü'nün imzalanmasıyla hafifleyecekti. Anlaşmanın ardından Suriye, PKK ile olan ilişkisini giderek keserken iki ülke su sorunundaki keskin pozisyonlarından tavizler verecek, sınır problemlerini de zaman içerisinde sorun olmaktan çıkarıp yakınlaşacaklardı. 2000 yılında Hafız Esad'ın cenazesine dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in iştiraki, Şam yönetimi tarafından olumlu karşılanacak ve ilişkiler bu noktadan sonra hızla ilerleyecekti (İnat ve Telci 2010 s.141-42). Önce dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in çabaları, sonra ise AKP'nin komşu bölgelere açılım politikası Suriye'yi içine düştüğü izolasyondan kurtarmak ve dünya ile daha entegre bir devlet haline getirme gayretine giren Esad'dan (agm; s.141-3) karşılık görecek, iki ülke arasındaki ilişkiler sıkı bir iş birliğine doğru evrilecekti.

1.1.2.1. Sıfır Sorun Yılları

Geçmişteki güvenlikçi politikaların verdiği kaygılar ve tehdit algılamalarından sıyrılan iki ülke; 2004 yılında serbest ticaret anlaşması imzalayarak aralarındaki ticaret hacmini 2010 yılında 2500 milyon dolar seviyesine ulaştıracak, vizeleri

kaldıracak, ortak gümrük kapıları, hızlı tren projeleri gibi imkânları seferber edecek, 2009 yılında yapılan ortak askeri tatbikat gibi güvenlik alanında, 2010 yılında ortak petrol arama şirketinin kurulmasında olduğu gibi enerji alanında işbirliği yolları geliştirecekti. Ortak Bakanlar Kurulu benzeri bir yapı olan "Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi" ile hem Başbakanlar seviyesinde hem de Bakanlar seviyesinde iş birliği arttırılacaktı. İki ülke arasında 21 Aralık 2010'da Ankara'da imzalanan ve teröre yönelik ortak mücadeleyi öngören anlaşma ile Suriye, düzenlediği operasyonlarla PKK'ya ağır bir darbe vuracaktı (İnat ve Telci, 2011; S.97). Diğer taraftan Suriye'nin dünyaya açılan kapısı konumuna gelen Türkiye; İsrail ve Lübnan'a ilişkin Suriye'nin diplomatik sorunlarında arabuluculuk rolünü üstlenmişti (Sandıklı ve Karabel, 2016; S.35-6).

Yeniden yapılandırılacak ve böylece Davutoğlu'nun terimiyle "barış havzası"na dönüştürecek bir Ortadoğu ideali düşleyen AKP'li siyaset yapıcılar, 'Sıfır Sorun' politikası ile Suriye gibi komşu ülkeler ve Türkiye arasında yıkılması güç bir birliktelik oluşturma arzusu gütmekteydi. Gelecekte bu beraberliğin "*Haas*yan" anlamda yaratacağı taşma (spill-over) etkisi ile yayılarak diğer bölge ülkelerini de içine alan kültürel ve ekonomik bir entegrasyonun nüvesini teşkil etmesi hedeflenmekteydi (İnat ve Telci 2010 s.145). Bu yaklaşım TDP'ndaki güvenlik anlayışını dönüştürme iddiası taşıyordu (Duran, 2013).

Özelde ise Suriye'nin, Ankara'nın gözünde entegrasyon bağlamında, özel bir yeri vardı. Ortadoğu'da açılım yapılabilecek komşulardan Irak, 2003 ABD işgali ile tam bir kaos içerisindeydi. İran ile de her ne kadar ilişkiler gittikçe iyileşse de Türkiye için neticede her zaman bir rakip olarak kalacaktı (Demirtaş, 2013; s.115). Uzgel'e göre de; Yeni Osmanlıcılık yapılacaksa başlanacak tek bir yer

vardı; Suriye. İran çok büyüktü. Irak, İran'ın etkisindeydi. Ürdün'ü ABD kimseye kaptırma niyetinde değildi! Kaçınılmaz olarak hedef Suriye oldu. Arap Baharı öncesi Davutoğlu Suriye'ye 62 kez gitti. İki ülke liderleri aileleriyle birlikte ortak tatil yaptı. İki ülke arasında ortak bakanlıklar bile kuruldu. Suriye ekonomisi Türkiye'nin 8'de 1'iydi. Ve Türkiye Suriye'yi iktisaden yutmak istiyordu (Falakoğlu, 2018). Kısaca Suriye, 'komşularla sıfır sorun' politikasının model ülkesiydi (Tüysüzoğlu, 2013).

1.1.2.2. Suriye Kışı

Ancak bizzat Davutoğlu tarafından ekonomiden güvenliğe 'iki devlet, bir kabine modeli' (Bila, 2009) olarak nitelenen bu stratejik ortaklık, ülkenin Dera kentinde "Hürriyet isteriz" diye duvarlara yazı yazan Suriyeli gençlere, Esad'ın kuzeni olan Dera valisi tarafından işkence yapılması ile başlayan olaylar zinciri sonucu tarihe gömülecekti. Dera'da, 2011 Mart ayında reform isteyerek başlayan gösteriler Banyas, Lazkiye, Hama, Halep ve Şam gibi şehirlere sıçrayarak Esad rejimine karşı önü alınamaz bir muhalefet dalgasına dönüşecekti. Esad'ın ilk başta önemsemediği bu dalga giderek büyüyünce Esad; tutukluların serbest bırakılması, hükümetin istifasının kabulü, askeri kadrolarda rotasyon gibi hamleleri içeren tavizler verdi. Ancak bu adımları yeterli bulmayan muhalifler, protestolarını sürdürecek ve gerilim giderek artmaya devam edecekti. Rejimin ölçüsüz şiddet uygulayan orantısız tepkisi, Suriye'de Arap baharının Tunus ve Mısır'dan ayrı bir görüntü sergileyerek daha sancılı bir görünüme bürünmesine yol açacaktı (Duran, ty).

Suriye'de Arap Baharının bir uzantısı olarak patlak veren bu halk hareketi karşısında AKP hükümetinin Suriye'ye karşı pozisyonuna dikkatli bakıldığında, başlarda tavsiye şeklinde gerçekleşen demeçlerin kademe kademe sertleşerek talebe, daha sonrasında da talimata dönüştüğü görülecektir (İnat ve Telci, 2012; s.234) Suriye'de protestolar ilk patlak verdiğinde Ankara hükümeti yumuşak bir geçişin yollarını gözeten ihtiyatlı bir tutum sergilese de (Yalçın, 2014; s.25) göstericilere karşı sergilenen şiddetin sertliği, Türkiye'nin Şam Büyükelçiliğine Esad yandaşlarının düzenlediği saldırı AKP hükümetinin söylemini giderek sertleştirmesine neden oldu (İnat ve Telci, 2012; s.236).

"Suriye konusunu bir dış mesele olarak, bir dış sorun olarak görmüyoruz. Suriye meselesi bizim bir iç meselemizdir" diyen Erdoğan, Türkiye ile Suriye'nin 850 kilometre sınıra sahip olduğunu ve burada olanlara seyirci kalınmayacağını ifade ederek "Tam aksine oradaki sesleri duymak zorundayız, duyuyoruz ve tabii ki gereğini de yapmak durumundayız" (Suriye Bizim İç Meselemizdir, 2011) sözleriyle tavrını Suriye muhalefetinden yana koymuştu. Erdoğan yeni bir Hama katliamı yaşanmaması konusunda kararlıydı (Balcı, 2013; s.124). En son Davutoğlu, Ağustos ayında Şam'a son bir ziyaret gerçekleştirecek Esad ile yaptığı gergin ve sonuçsuz görüşme sonrasında Türkiye, Şam yönetimine karşı yaptırım kararı alacaktı. Bununla da kalmayarak, Esad yönetiminin zaman kazanmaya çalıştığını düşünen AKP hükümeti, Suriye muhalefetinin ülkesinde örgütlenmesine müsaade eden bir pozisyona geçecekti (Duran ve Yılmaz, 2012; s.54). Ankara, TDP'nda görülmememiş bir biçimde Arap dünyasında başlayan değişim hareketine ilk defa bu denli açık destek vererek, 18 Ekim 2011 tarihinde Suriye Ulusal Konseyi ile ilk resmi teması kuracak ve Şam yönetimi ile bütün bağlarını kopartacaktı (Akgün, 2012; s.167). Cumhuriyet,

kuruluşundan bugüne güney sınırlarında pek çok krizle başa çıkmak zorunda kalmıştı ama tarihinde ilk defa komşularından birisinin rejimini değiştirmeyi deneyecekti (Demirtaş, 2013; s.116). Akgün (2012; s.167) yakın zamana kadar devletlerin iç işlerine karışmama ilkesine büyük ölçüde bağlı olan Türkiye'nin bu keskin davranışını, 1991 yılında Irak muhalefetinin başka yerlerde örgütlenmesinin kendisine getirdiği maliyeti hesaplamasına bağlayacaktır.

Böylece Türkiye, 2011 senesinin yazından itibaren Suriye'de Esad rejimini devirmek için çarpışan muhalif grupların hamisi olacaktı. Her ne kadar hükümet yetkilileri ısrarla yalanlasa da uluslararası basında Ankara hükümetinin muhaliflere politik ve ekonomik destekten öte; askeri yardım ve eğitim verdiğine dair haberler sıkça çıkacaktı (Demirtaş, 2013; s.117; Miş, 2013; s.238). Ankara'nın yoğun diplomatik bir çaba ile "bölgesel sahiplenme" temelinde ele aldığı Suriye sorununda karşılık demeçler sertleşirken kriz bir üst aşamaya 2012 Haziran'ında Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ait RF-4E Phantom keşif uçağının Suriye tarafından düşürülmesiyle tırmanacaktı (Miş, 2013; s.236-7). Davutoğlu'nun, ''Kimse Türkiye'nin ulusal güvenlik algısına yönelik tavır gösteremez ve bizim kapasitemizi sınayamaz'' (Uçağımız uluslararası sularda vuruldu, 2012) diyerek sert tepki gösterdiği eylemin ardından Suriye tarafı, gerilimi azaltmak için düşürülen uçağın İsrail'e ait olabileceği şüphesiyle yanlışlıkla vurulduğunun belirterek Türk uçağı olduğunun sonradan anlaşıldığını öne sürecekti (Miş, 2013; s.237).

Ancak krizler bununla bitmeyecekti. 2012 Ekim ayında rejim güçleri ile Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) arasında yaşanan çatışmalarda ateşlenen bir top mermisi sınırın Türkiye tarafında bir eve isabet ederek Türk vatandaşlarının ölümüne ve

yaralanmasına sebep olacaktı. Bu olayın hemen ertesi günü TBMM, silahlı kuvvetlerin yabancı ülkelere gönderilmesi ve görevlendirilmesini içeren bir Suriye tezkeresi çıkartacak ve angajman kuralları gereği Suriye'deki hedeflerin top atışı ile vurulduğu açıklanacaktı (agm; s.229-258). Sınır boyunca giderek artan şiddet Türkiye'yi, İran ve Rusya'nın tepkilerine rağmen (İnat, 2013; s.186) hava savunmasına destek için NATO'dan Patriot savunma sistemi istemeye sevk edecekti (Demirtaş, 2013; s.117). 2013 senesi içerisinde 11 Şubat'ta Cilvegözü sınır kapısında, 2 Mayıs'ta Akçakale sınır kapısında ve 11 Mayıs'ta Reyhanlı ilçesinde gerçekleşen bombalı saldırılar çok sayıda kişinin yaşamını yitirmesine ve yaralanmasına sebep olan facialar olarak tarihe geçecekti. AKP hükümeti giderek derinleşen ve Türkiye'yi içine çeken krizde soğukkanlılığı korumaya çalışacaktı. Tek başına bir eylem gerçekleştirmektense de çok uluslu bir tepki arayışını isteyen hükümet doğrudan askeri destek için uluslararası topluma ısrarla çağrıda bulunacaktı (Miş 2013; s.237; Miş, 2014; s.164-8) Ne var ki Türkiyenin bu inatçı diplomatik çabaları ne ABD ne de AB üllkeleri nezdinde bir karşılık göremeyecekti. Bu karşılıksızlığın en somut örneği Doğu Guta olayı olacaktı.

1.1.2.3. Aradığını Bulamayan Türkiye

Esad rejiminin 21 Ağustos 2013 tarihinde Şam'ın Doğu Guta banliyösünde kimyasal silah kullanması ve uluslararası toplumun bu girişim karşısında sessiz kalması Suriye krizi açısından önemli bir dönüm noktasıydı (Sandıklı, Semin ve Ünal, 2015; s.20). Üçte biri çocuk olmak üzere yaklaşık 1500 kişinin yaşamını yitirdiği bu kimyasal saldırı, Suriye'ye müdahale için ABD tarafından ilan edilen "kimyasal silah" kırmızı çizgisinin ihlali açısından önemliydi. (agm; s.20-21)

Türkiye kimyasal saldırı için Esad Yönetimini suçlarken, İran ve Rusya saldırının arkasında muhaliflerin olabileceğini iddia ediyordu. Bu saldırıyla birlikte ABD liderliğinde bazı Batılı ülkelerin Esad'a yönelik sınırlı bir hava operasyonunu gündeme gelmişti ancak sözkonusu ülkelerin hiçbiri müdahaleye yanaşmayacak, sonuçta Rusya'nın geliştireceği diplomatik çözüm ile bu olayın da üzeri kapatılacaktı (Miş, 2014; 168-70).

Ancak bu katliamda asıl dikkat çekici nokta, Suriyede iç savaşın patlak verdiği günden beri farklı politikalar güden ABD ve Rusya'nın beraber hareket etmeye başladığının ve Batılı ülkelerin Suriye iç savaşındaki tutumunun giderek belirsizleştiğinin gözlemlenmesiydi (Sandıklı ve diğerleri, 2015).

Türkiye'nin Suriye iç savaşında tek hayal kırıklığı Batı ülkelerinden kaynaklanmayacaktı. Suriye muhalefeti de dağınıklığı ve rejime alternatif bir güç ve yapı teşkil edememesi (Miş, 2014; 172-4) sebebiyle Türkiye'nin kurmak istediği yeni düzene katkıda bulunmaktan uzaktı. Suriye muhalefeti için 2013 yılı bir kırılma noktası olacaktı. Sadece Esad rejimi ile değil birbirleriyle de çatışan muhalefet unsurlarının kendi içinde bölünmüşlüğü ve güç mücadelesi askeri yapısına da yansıyacak, Türkiye'nin desteklediği Özgür Suriye Ordusunda etnik, mezhepsel ve ideolojik ayrışmalar meydana gelecekti.

Gerek bu ayrışma ve güç mücadelesi gerekse de Esad yönetiminin Rusya ve İran yardımıyla muhalif grupları radikalizmle yaftalayan akıllıca propagandası nedeniyle muhaliflere verilen askeri ve mali destek hususunda Batı'da tereddütler oluşacaktı (Sandıklı ve diğerleri, 2015; s.25).

1.1.2.4. PYD

Suriye muhalefeti sedece politik olarak değil etnik olarak da bütünlükten uzaktı. Arap Baharı ile beraber Suriye'de %8-15 arasında bir demografiyi temsil ettiği iddia edilen ve ayaklanma başlayıncaya kadar temel haklardan yoksun olan Kürt nüfus içinde hızlı bir politik örgütlenme başlamıştı. Bu örgütlenmelerin en güçlüsü olan PYD (Partiya Yekitiya Demokrat, Demokratik Birlik Partisi) Kürt muhalefetini örgütleyecek; kendi bölgelerine saldırı olmadıkça kimseyle savaşmayacaklarını ve hiçbir tarafta yer almadıklarını ilan ederek Kürt yoğunluklu bölgelerde yönetimi ele geçirecekti (Göngen, 2014; s.14).

Esad burada taktik bir hamle yaparak güçlerini bütün Kürt yoğun bölgelerden çekmiş ve PKK bağlantılı PYD'ye hâkimiyet alanı sağlayarak Türk tarafının Kürt Devleti kurulması ihtimali üzerinden tehdit algısını alarma geçirmişti (Oktav, 2016; s.55). PYD'nin inisiyatifi ele alması ve Suriye'nin kuzeyinde sınır bölgelerini kontrol edip bayrağını çekmesi, Ankara için Suriye sorununun gittikçe derinleşmesi sürecini de getirmişti (Miş, 2013; s.246-8). Türkiye için PYD, PKK'nın bir koluydu ancak Türkiye'de devam eden açılım süreci gereği bu pek dillendirilmiyordu (Acun ve Keskin, 2016; s.8). Türkiye'nin Suriye Kürdistan'ını Barzani'nin Irak'taki kendi partisine bağlı bir Kürt partisi üzerinden kontrol etme çabaları da boşa çıkmıştı (Yeşilyurt, 2017; s.73). Türkiye'nin (Esad'a karşı Sünni ülkelerce desteklenen Özgür Suriye Ordusunu desteklemeleri yönünde) telkinlerine aldırmayan PYD, ilerleyen IŞİD tehlikesi karşısında, Türkiye'yi cihadçı örgütlere destek vermekle de suçlayacaktı (Miş, 2014; s.174).

Ekim 2014'te IŞİD ile savaştığı Kobani olayı PYD için bir dönüm noktası oldu. Bu sayede, Batı kamuoyunda cihadistlere karşı verdiği mücadele hakkında yapılan haberlerle güçlü bir kamuoyu oluşturan PYD (Kerman ve Efegil, 2017) IŞİD'e karşı ABD'nin teçhizat ve hava desteği ile zafer kazanıp ABD'nin bölgesel müttefiki haline gelecekti. PYD kendisini dünyaya, Suriye Kürtlerini temsil eden PKK'dan ayrı bir örgütlenme olarak sunmaktaydı (Acun ve Keskin, 2016; s.8). İçeride çözüm sürecinin bitmesi ardından Türkiye PYD'yi açıkça PKK'nın kolu olarak tanımlamıştı ama özellikle Süleyman Şah operasyonunda bu örgüt ile yapılan işbirliği ve örgüt lideri Salih Müslim ile resmi kanallardan görüşülmüş olunması Ankara hükümetinin iddiasını Batılı ülkeleri nezdinde geçersiz kılıyordu (Efegil, 2016; s.12). PYD sadece ABD ile değil, Esad rejimi ve Rusya ile de siyasi ilişkiler geliştirerek, hem IŞİD'e hem de Türkiye'nin desteklediği muhalefete karşı hareket etmeye başlamıştı (Acun ve Keskin, 2016; s.12). 2015 yılına gelindiğinde, silahlı gücü YPG ile Tel-Abyad'ı da ele geçiren örgüt Irak sınırından Kobani'ye kadar büyük bir Kürt kuşağı üzerinde "de facto" bir özerk yönetim kurmayı başarmıştı (Kerman ve Efegil, 2017).

1.1.2.5. Rusya ile Kriz

Rusya, Suriye krizi başladığı günden bu yana Esad'ın yanında yer almıştı. Jeo-stratejik açıdan kendileri için önemi büyük olan Suriye'nin Tartus limanındaki bakım ve lojistik üssü aracılığıyla bölgedeki her türlü gelişmeyi kontrol edebilmekte olan Moskova, bu sadık müttefikini kaybetmek istememekteydi. Bu nedenle Esad rejimini BM'de veto gücü vasıtasıyla diplomatik olarak korurken, Suriye ordusunu teçhizat bakımından desteklemekteydi. Rusya'nın müttefiki İran ile birlikte sert tepki gösterdiği Malatya'ya füze kalkanı yerleştirilmesi

meselesi, Suriye'nin Moskova nezdindeki önemini arttırmıştı (İnat, 2013; s.240-2).

Rusya'nın Esad'a verdiği destek, Esad'ı düşürmek isteyen Türkiye ile politikalarının ters düşmesi sonucunu doğurmuştu (Sandıklı ve Karabel, 2016). 2012 yılında askeri malzeme taşıdığı için Rusya'dan Suriye'ye sefer yapan bir yolcu uçağının F-16 savaş uçakları eşliğinde Ankara'ya inişe zorlanması (Miş, 2013; s.241), Doğu Guta meselesinde Türkiye'nin kimyasal silah suçlamasına karşı Esad'ı savunması ve diplomatik çözümle kurtarması, Çin ile beraber BM'de Esad rejimine dönük her yaptırımı veto etmesi (Göngen, 2013; s.14), Eylül 2015 tarihinde Suriye'deki savaşa dahil olarak IŞİD'e başlattığı bombardımanda muhalifleri de hedef alıp Hizbullah ve rejim güçlerine alan açması (Acun, 2016) hep bu zıtlaşmanın tezahürleriydi. Fakat iki ülke ilişkileri, Kasım 2015 tarihinde Türkiye tarafından bir Rus uçağının sınır ihlali gerekçesiyle düşürülmesinin ardından tepetaklak olacaktı. Rusya, ekonomiden turizme; askeriyeden enerjiye bir takım angajman kararları alarak Türkiye'ye karşı katı bir tutum içine girecekti (Türkiye-Rusya uçak krizi, 2015).

PYD'nin IŞİD'e karşı -Rus ve ABD uçaklarının yaptığı bombardımandan faydalanarak- Suriye'de toprak kazanımlarını genişletmesinin karşısında Türkiye, Rus angajmanları sebebiyle bölgede uçak bile uçuramayacaktı (Yeşilyurt, 2017; s.77). Bu durumdan cesaret alan Irak merkezi yönetimi Türkiye'yi Başika konusunda zor durumda bırakacaktı (Balcı ve diğerleri, 2016; s.161-7).

1.1.3. İran

İran'daki 1979 İslam Devrimi ve Türkiye'deki 1980 askeri darbesi ile kötüleşme evresine giren Türk-İran ilişkileri, İran-Irak savaşının çıkmasıyla yeniden rayına oturacak, Türkiye, tarafsızlık politikası ile İran'ın en önemli ticari partnerlerinden biri haline gelecekti (Aydın, 2013). Ancak İran-Irak savaşının sona ermesiyle Türkiye ve İran arası dondurulmuş veya geçiştirilmiş sorunlar su yüzüne çıkacak; ideoloji ve güvenlik konularına ilişkin gerilimler ilişkileri etkileyecek (Akdevelioğlu ve Kürkçüoğlu, 2001), Körfez Savaşıyla beraber özellikle ABD'nin bölgeye yerleşmesinden İran'ın duyduğu rahatsızlık ve Sovyetlerin dağılmasıyla beraber hasıl olan yeni uluslararası konjonktür sebebiyle 90'larda ilişkiler inişli çıkışlı bir seyir izleyecekti (Aydın, 2013).

AKP'nin iktidara geldiği yıllarda, ABD'nin Irak işgali ile bölgede oluşan türbülans Ankara ve Tahran ilişkilerinde yakınlaşmayı getirecekti (Yeşilyurt ve Akdevelioğlu, 2009). 1993 yılında imzalanan Cenevre protokolü ile PKK'ya karşı başlayan işbirliği (Aydın, 2013; s.491) 2000'li yıllarda genişletilerek PKK ve İran kolu olan PJAK'a yönelik istihbarat paylaşımı ve eşzamanlı operasyonlarla güçlendirilecekti. İran ile önceden yapılan doğalgaz anlaşmasının Türkiye aleyhine yarattığı ticaret açığının kapatılması için AKP hükümetinin gösterdiği çabalar ekonomik yakınlaşmayı arttırırken, Türkiye'nin ülkede ikamet eden İran rejimine muhalif Halkın Mücahitleri Örgütüne gösteregeldiği müsamahayı terk etmesi, ABD'nin İran'ı çevreleme politikasına gösterilen direnç ile birleşerek

(Yeşilyurt ve Akdevelioğlu, 2009; s.400-3) iki ülke arasında olumlu bir havanın doğmasına vesile olacaktı. Ancak bu bahar havası Arap Baharı öncesinde Türkiye'nin İsrail ve Suriye politikalarında gösterdiği aktivist dış politika ile birleşince TDP'nda eksen kayması tartışmalarını getirecekti.

1.1.3.1. Eksen Kayması Tartışmaları

TDP'nın Batı yönelimli duruşundan AKP'nin İslamcı gündemi nedeniyle kopuşunu (Çandar, 2010; Duran, 2009; Kardaş, 2011; Oğuzlu, 2008) ifade eden bu kavram 2000'lerin son yıllarında en çok tartışılan konulardan biri olacaktı (Yeşiltaş ve Balcı, 2011). AKP'nin iktidara gelmesiyle beraber TDP'nda yaşanan dönüşümün ana itkisi olarak İslam'ı gören ve Türkiye'nin giderek Batıdan koparak Ortadoğu ile yakınlaştığını savlayan bu tartışmalar (Sadık, 2012) AKP'nin 2007-2011 arası ikinci hükümeti döneminde iki siyasi gelişmeye istinaden yoğunlaşmıştı. Bunlardan ilki Türk-İsrail ilişkilerinin 2008'deki "Dökme Kurşun" operasyonundan sonra giderek kötüleşmesi iken ikincisi Erdoğan'ın İran nükleer programı hakkındaki suçlamaları sorgulayan konuşmalarıydı (Altunışık ve Martin, 2011; s.572).

AKP hükümeti, İran'da 2009 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ardından gelişen hükümet karşıtı "Yeşil Hareket" protestolarının rejim güçlerince bastırılmasına karşı diğer Batılı hükümetlerin aksine sessiz kalırken; Atom Enerjisi Ajansının İran'ın nükleer enerji edinmesi noktasında deklare ettiği şüphelere rağmen Erdoğan, İran'ın nükleer enerji geliştirme çabalarını savunmaya devam edecek (Migdalovitz, 2010) bu konuda Türkiye, Brezilya ile beraber İran için arabuluculuk yapacak hatta Güvenlik Konseyinin İran'a yaptırım kararına

‘’hayır’’ oyu verecekti (Duran, 2011; s.11).Bu Tahran’a yakın duruşa, Sudan ve Suriye ile yakın ilişkiler kurulurken İsrail ile ilişkilerin kötüye gitmesi (Altunışık ve Martin, 2011) gibi olaylar eklenince AKP hükümeti, Batı ittifakından uzaklaşmak, sivil dikta, De Gaullecülük, Putincilik, iç siyasetin muhafazakârlaşması, dış politikanın İslamlaşması ve bu bağlamda Türkiye’nin Malezya ya da İran, hatta Pakistan modellerine savrulması ile suçlanacaktı (Duran 2011 ; s.30)

Ancak İnat ve Telci’ye göre (2010) bölgede kalıcı barışın sağlanmasına ve Avrupa Birliği’ne benzer karşılıklı bağımlılık ilişkisi oluşturulması yönelik olan İran yakınlaşması, Türkiye’nin ekonomik kalkınmasına hizmet etmek için bu ülkeyle ticaret hacminin artırılmasına ve dış politikanın asıl hedefi olan “merkez ülke” konumuna gelme yolunda atılan adımlardan ibarettir. 1929 sayılı İran’a yeni yaptırımlar içeren karara Türkiye’nin ret oyu vermesinin altında enerji ihtiyacı her geçen gün artan Türkiye için İran’ın önemli bir enerji tedarikçisi olması ve Irak’takine benzer bir çatışmanın İran’da da yaşanmasının başta Türkiye olmak üzere bütün bölgeyi felakete sürükleyeceği görüşleri yatmaktadır (2011; s.90). Zaten ABD nükleer konusunda hakkaniyetli bir çözüm bulmaya çok da hevesli değildir çünkü bu nükleer tartışmalar, izlediği politikalarla petrol ticaretini ve İsrail’in güvenliğini tehdit edegelen İran rejimini baskı altına alabilmek için bir kozdur ve Türkiye’deki bazı çevrelerin iddia ettiği gibi Türkiye’nin bu tavrı Türk-Amerikan ilişkilerinde derin bir çatlağa neden olmamıştır. Türkiye sadece ekonomik ve siyasi çıkarlarını gerekçe göstererek, ABD’nin İran’ı yalnızlaştırma politikasına uzun bir süre destek vermeyip bu konuda Washington ile çatışmayı göze alarak, bölgede yaşanabilecek büyük gerginliklere mâni olmayı amaçlamıştır. (İnat ve Telci, 2011). Duran ve Yılmaza göre de (2012; s.55) ‘’...dış ticarette önemli bir ortak ve doğalgaz temininde

Rusya'yı dengeleyen bir ülke olarak İran'la işbirliği yapmak Türkiye için kimi zaman ABD eleştirilerini göğüslemeyi gerektirecek önemdedir. İran'a yaptırımlar konusunda Türkiye'nin isteksizliği ve uranyum zenginleştirme sürecinin diplomatik yollarla çözülmesini istemesi de bununla ilgilidir''.

Pek çok Batılı analist de eksen tartışmalarının sadece Batı istiyor diye, İran ve Suriye ile olan ikili ilişkilerde zor kazanılmış olan istikrarın tehlikeye atılmasında AKP'nin gönülsüzlüğünden kaynaklandığı hususunda fikir birliğindedir (Sadık, 2012; s.314). Diğer taraftan Kardaş (2011; s.40), bu tartışmaların büyük ölçüde ABD'de yerleşik İsrail lobisince veya İsrail kökenli analistlerce başlatılmış ve zaman zaman Türkiye ile ilgili haberlerin manipülasyonu yoluyla da çıkarılmış olma ihtimaline vurgu yapmaktadır.

Duran'a (2011; s.30) göre eksen kayması tartışması, AB'ye ihtiyacı azalan yükselen bir ekonomi olarak Türkiye'nin Batı ittifakı içindeki konumunu yeniden tanımlamasını ve ABD'nin koruduğu mevcut dünya düzenini getirdiği adalet odaklı eleştirileri sınırlandırmayı isteyen sofistike Oryantalist argümanlardan ibarettir. Çandar ise (2010) her ikisi de imparatorluk geçmişine sahip iki ülkenin aynı eksende buluşmalarına jeopolitik başta olmak üzere pek çok faktörün izin vermeyeceğini belirtmiştir.

Eksen kayması tartışmalarını, Başbakan Erdoğan, "İsrail destekli uluslararası medyanın Türkiye aleyhine kara bir propagandası" olduğunu iddia ederken benzer şekilde Dışişleri Bakanı Davutoğlu da, "pozisyonu başkaları belirlesin, Türkiye uysun" yaklaşımının doğru olmadığını belirterek Türkiye'nin özne olma iradesine işaret etmiş bu tartışmayı Türkiye'yi "edilgen bir aktör" olarak görmek

isteyenlerin “bir psikolojik baskı unsuru” olarak nitelendirmiştir (Duran, 2011; s.32).

Kuşkusuz bu tartışmada realpolitik faktörlerin oynadığı rol kadar, kimlik ve ideolojinin yerini de hakkıyla tespit etmek güçtür ancak Gözen’e göre (2012 ; s.427) ABD kamuoyunda ve basın çevrelerinde Türkiye’nin “eksen kayması” içinde olduğuna dair bütün yazılanlara rağmen 2010 yılının sonuna geldiğimizde, aslında ne Obama yönetiminin ne de Erdoğan hükümetinin, birbirinden uzaklaşmadıkları, çatışma içinde olmadıkları, yani iddia edildiği gibi bir eksen kaymasının olmadığı görülmüştür. Türkiye’nin, ABD’nin NATO şemsiyesi altında geliştirmek istediği Füze Kalkanı projesine tam destek vermesi, bu noktadaki en önemli göstergeydi.

1.1.3.2. Füze Kalkanı ve Suriye Zehirlenmesi

Her ne kadar Türkiye'nin inisiyatifi ve talebiyle olmasa da NATO’nun ‘füze kalkanı projesi’ 2010 yılında Lizbon Zirvesinde kabul edilmiş ve radarların Malatya-Kürecik’e yerleştirilmesine 2011 senesi içerisinde başlamıştı. Adı üzerinde savunmaya yönelik olsa da bu durum Rusya ve özellikle İran’da tedirginliğe yol açacaktı (agm; s.429). İran, İsrail'i korumaya yönelik gördüğü ve doğrudan kendisi tehdit ettiğini düşündüğü bu girişim hakkında Türkiye’nin bir yandan İsrail’i cezalandırmak isterken bir yandan füze kalkanına onay vermesini “çifte standart” olarak nitelendirirken bunun Türkiye adına büyük bir stratejik hata olduğunu öne sürecekti (NATO’nun kalkanı İsrail’i kurtaramaz, 2011). Bu demeçleri yeni demeçler takip edecek ve Türk-İran iş birliği, o güne kadar yükselen ivmesini bu olayla birlikte belirgin bir biçimde kaybedecekti.

Ancak iki ülke arasındaki bu kriz eli kulağında olan Suriye iç savaşında yaşanacak gerilimlerle kıyaslandığında hiçbir şeydi. Tahran yönetimine göre ABD ve İsrail önderliğinde fitili ateşlenen Suriye iç savaşında asıl amaç, Esad yönetiminin devrilmesiyle Lübnan'daki Hizbullah'ı etkisizleştirmek ve İran'ı zayıflatmaktı. Türkiye de bu uluslararası komploya destek olmaktaydı (İnat 2013, s.191). İranlı yetkililer, Türkiye'nin önayak olması ile İstanbul'da düzenlenen 'Suriye'nin Dostları' toplantısını, 'Suriye'nin Düşmanları' diyerek eleştirecek, mevcut durumun sadece İsrail'e yarayacağını iddia edip, Türkiye'nin neden Bahreyn'de aynı tutumu sergilemediğini sorgulayacaktı (İran: 'Suriye'nin Dostları', 2012).

Türkiye'nin NATO'dan Türkiye-Suriye sınırına Patriot yerleştirilmesi talebinde bulunması ile İranlı yetkililerin Türkiye'ye tepkisi daha da sertleşecekti (İnat, 2013). Patriot füzeleri hamlesine İran'ın Suriye'deki ortağı olarak temayüz eden Rusya'dan da tepki gelecek; Dışişleri Bakanı Lavrov "Çehov tüfek sendromu" metaforu ile bu girişimin tehlikesine atıfta bulunacaktı (Rusya'dan Patriotlar İçin Türkiye'ye Uyarı, 2012). Suriye üzerinde karşılıklı temasların sürdüğü 2012 yılından sonra 2013 yılı, Türkiye ve İran arasında kılıçların asıl çekildiği yıl olacaktı.

1.1.3.3. Şii Hilali

Davutoğlu, 24 Mayıs 2013 tarihinde (bütün Suriye'ye hâkim olamayacağını anlayan) Esad'ın İran ve Hizbullah'ın desteğini alarak Bekaa'ya kadar uzanan bir Nusayri-Şii kuşağı oluşturma çabası içerisine girdiğini belirterek Tahran

yönetimini Şam ile beraber açıkça mezhepçilikle suçlayacaktı (İnat ve Telci, 2014; s.123). Oysa daha bir sene önce aynı Davutoğlu bir televizyon mülakatında: “Türk-İran ilişkisi Şii-Sünni rekabetinin bugün yansımasından ibaret bir ilişki biçimi değil. Bizim İran’la gizli bir savaşımız falan yok. Aynı coğrafyada olan ülkelerin işbirliği ve rekabet ilişkisinden daha doğal bir şey yok. Bazı konularda işbirliği yaparsınız, bazı konularda rekabet edersiniz” ifadelerini kullanmış ve İran’ın İslam Devriminden gelen tarihi birikimine ve coğrafi özelliklerine değinerek İran’a karşı yöneltilen mezhepçilik suçlamalarına karşı çıkmıştı (İnat ve Telci, 2013; s.189). Bu bir sene zarfında Davutoğlu’nun tamamen değişen bu tavrı karşısında Laricani, Türkiye’nin Suriye politikasını yenilmiş ve Şii kuşak iddialarını hayal ürünü olarak niteleyecek; Davutoğlu’nu, hesap hatalarının faturasını İran’a çıkartmakla suçlayacaktı (İran: 'Davutoğlu’nun bahsettiği, 2013). Bu iddialaşma Türkiye’nin eksen kayması dönemlerinde başvurmadığı Şii Hilali retoriğini resmen dillendirmesi açısından önemliydi.

Şii Hilali kavramı ilk defa Ürdün Kralı Abdullah’ın 2004 yılında Sünni Arap ülkelerinin İran tarafından çevrelendiği endişesini dile getirdiği bir mülakatında ortaya attığı bir kavram olarak; İran’ın Şii mezhepdaşlarının bulunduğu coğrafyalarda oluşturduğu güç kuşağına atfen kullanılmıştı. Bu kavram o günden sonra Ortadoğu siyasetinin temel tartışmalarından biri olagelecekti (Buçukçu, 2012; Duran ve Yılmaz, 2012; 35-6).

Her ne kadar İran’ın dinî lideri Ayetullah Hamaney tarafından bu iddiaların Şii-Sünni ihtilafı yaratmak ve İslâm âleminin bütünlüğünü bozmak için Batılılar tarafından yayıldığı cevabıyla karşılansa da (Buçukçu, 2012); 2003 sonrası

Irak'ta Şii grupların iktidara gelerek İran ile yakınlaşması; Bahreyn'de çoğunluğu oluşturan Şiilerin Sünni emire karşı isyan bayrağı açması, Suudi Arabistan'ın batısındaki stratejik petrol havzasında mukim Şii nufusun hareketliliği, daha önce İran'dan bağımsız davranan Yemen'deki Zeydiyye ekolünün Şii siyasetinin parçası haline gelmesi, Suriye'deki Nusayri nüfusun Esad Yönetimi'nin de teşvikiyle Şiileşmesi, Afganistan'daki Moğol kökenli Şii Hazaraların Şii siyasetine eklemlenmesi gibi gelişmeler bu tartışmalara delil gösterilerek İran'ın geleneksel sınırlarının çok ötesine taşan etkisinin altı çiziliyordu (Duran ve Yılmaz, 2012; s.35).[4] Gümüş'e göre ise (2013; s.79) "Şii Hilali" söylemi, ABD ve Batı ülkeleri ile iş birliği yapan ve Şii nüfuslarını baskı altında tutan Sünni yönetimlerin Tahran'dan algıladıkları tehdit ile beslenmekte ve İsrail ve Batılı müttefikleri tarafından desteklenmektedir.

1.1.3.4. Sünni Eksen Şii Hilaline Karşı

Akdeniz kıyısındaki Banyas kasabasında yüzlerce kişinin, Devlet Başkanı Beşar Esad yanlısı Alevi milisler tarafından öldürüldüğü iddiası (Times: 'Banyas katliamı'nda Mihraç Ural suçlanıyor, 2013) ile alevlenen bu tartışma ilerleyen zamanda Doğu Guta ve Suriye'ye müdahaleye izin veren TBMM tezkeresi ile büyümeye devam edecek; İran tarafı Türkiye'yi bölgede Osmanlıcılık yapmakla suçlarken (İran: "Türkiye 'Yeni Osmanlıcılık', 2014) Başbakan Davutoğlu, İran ve bağlı örgütlerin, Suriye'deki varlığına dikkat çekip durdurulmaları için çağrıda bulunacaktı (İnat, 2016; s.136). Daha önce kapalı bir biçimde (Alevi) rejim

[4]İlginç bir jeo-stratejik dağılımla özellikle Sünni Arap coğrafyasını kuşatan Şiiler, nüfusun Irak'ta %60-65'ini, Lübnan'da %35'ini ,Suriye'de %10-12'sini (Nusayriler, Aleviler), Bahreyn'de %70'ini, Kuveyt'te %30'unu, Katar'da % 20'sini, Birleşik Arap Emirlikleri'nde %16'sını, Suudi Arabistan'da %5'ini, Yemen'de %35'ini oluşturan (Buçukçu, 2012) varlıklarıyla Ortadoğu coğrafyasında İran tarafından milli çıkarlar bağlamında kullanılabilecek teo-politik bir enstrüman görünümü arz etmektedir (Duran ve Yılmaz, 2012).

(Sünni) insanlarını öldürüyor söylemi, açık bir şekilde İran ruhani lideri Hamaney'in bizzat Erdoğan tarafından 250.000 insanın öldürülmesindeki payı sebebiyle kınanmasına ve dini liderliğinin sorgulanmasına kadar gidecekti (Pala ve Aras, 2015; Erdoğan: Böyle bir dini lider olabilir mi? 2014).

Kuşkusuz bu cephe alış, Erdoğan'ın 2011 senesindeki Irak ziyaretinde Hazreti Ali'nin türbesini ziyaret eden ilk Sünni lider olarak Sünni ve Şii liderlere barış ve kardeşlik telkin ettiği (Irak'ı yakın etti, 2011) ya da '2010 Evrensel Aşure Matem Töreni'nde (İstanbul Halkalı Meydanı'nda) "biz" duygusu üzerinden İslam dünyasında birliktelik mesajı verdiği (Duran, 2011; s.23) uzlaştırıcı çizgisi göz önüne alındığında Arap Baharı yıllarının herşeyi nasıl değiştirdiğini göstermesi açısından dikkat çekiciydi. En son Cumhurbaşkanı Erdoğan, 2015 senesinde Yemen'deki gelişmeleri değerlendirirken İran'ı bölgeyi domine etmekle suçlayacak, buna müsaade edilemeyeceğini belirtip İran'ın Yemen'den, Suriye'den ve Irak'tan ne kadar gücü varsa çekmesi gerektiğini söyleyerek, Türkiye'nin senelerden beri İran etkisine karşı mücadele eden Suudi Arabistan'ın yanında konumlandığını (en azından İran'a karşı) deklare edecekti.

1.2. DEĞERLENDİRME

1.2.1. Yeni Ortadoğu Soğuk Savaşı

Gauss'a göre Ortadoğu bölgesel konumlanmaları anlamak için en ideal çatılardan biri 'yeni Ortadoğu soğuk savaşı' metaforudur.[5] Buna göre bölgedeki iki önemli aktör, Suudi Arabistan ve İran, mezhepçiliğin belirleyici olduğu bölgedeki zayıf devletlerin politik sistemleri üzerine etki ederek, Ortadoğu'nun siyasetini yönlendirmek için kıyasıya bir rekabet içindedir. Devletlerin başarısız olduğu ve zayıf düştüğü bu Ortadoğu coğrafyasında gruplar hayatta kalabilmek ve korunmak için mezhepsel aidiyetlerine sarılırken içinde bulundukları çatışma ortamı giderek daha mezhepsel bir hal alır. Bu da bu grupları doğal olarak dış destek aramada mezhepdaş ülkelere yöneltmektedir.

ABD işgali ile 2003 senesinde devlet aygıtının çökmesiyle Irak'ta, Şiiler yüzünü İran'a dönerken Sünniler de Suudilerden destek beklemiştir. Lübnan, Suriye ve Yemen'de de durum bundan farklı değildir. Her ne kadar bu mücadelede mezhepçilik önemli bir belirleyici olsa da çatışmaları Sünni-Şia rekabeti olarak tanımlamak çok kestirmeci bir yaklaşım olur. Bu durum aslında İran ve Suudi Arabistan arasında bir güç dengesi oyunudur. Bu denge oyununda her iki tarafta askeri bir sıcak çatışmaya girmekten kaçınarak vekilleri olarak belirledikleri mezhepdaş gruplara destek verip Ortadoğu coğrafyasındaki etki alanlarını genişletmeye çalışmaktadır (2014; s.3-7).

[5] Kerr tarafından 50'li ve 60'li yıllarda Mısır ve diğer Arap ülkeleri arasındaki güç mücadelesini tanımlamak için kullanılan (Birinci) Ortadoğu Soğuk Savaşı için bkz. Malcolm Kerr, *The Arab Cold War: Gamal 'Abd al-Nasir and His Rivals*, *1958-1970*, 3rd ed. (Oxford: Oxford University Press, 1971).

Saddam Hüseyin hükümetinin ABD işgali ile devrilmesi ve yerinin Şii bir hükümetle ikame edilmesi Milani'nin tabiri ile İran'a, Irak toprağı üzerinden Doğu Akdeniz'e etki imkânını sunan "stratejik bir hediye" olmuştur. Ancak diğer taraftan bu gelişme Şii nefreti, Amerikalı nefretini aratmayacak cihatçı Vahhabi/Selefi grupların sahneye çıkmalarına sebep olup kanlı bir mezhep savaşını da tetiklemiştir. ABD'nin Irak'ta muzaffer olma ihtimali Suriye ve İran'ı ABD'nin bir sonraki hedefi olma korkusunda birleştirmiş; ABD'ye karşı savaşan Şii militanları çeşitli şekillerde desteklemelerini beraberinde getirmiştir (Milani, 2013; s.82).

Bu bağlamda Suudlar bir yandan petrol gelirlerinin yardımı ve Vahhabi hareketi vasıtasıyla bölgedeki kutuplaştırıcı ve sekteryan bir Sünni liderliği üstlenirken (Duran ve Yılmaz, 2012; s.43) bir yandan da İran'ın bölgedeki etkisini azaltmaya çalışmaktadır (Sandıklı ve Karabel, 2016; s.31). Çünkü Şii ideolojisini bölgesel menfaatleri için devreye sokarak; Şii nüfusun yoğun olduğu yerlerde etkisini arttıran İran; tarihi derinliği, askeri kapasitesi, nüfus potansiyeli ve enerji rezervleriyle, Suudilerin başını çektiği Körfez ülkeleri (KİK) için güvenlik kaygılarına neden olmaktaydı (Ataman ve Akdoğan, 2014; s.211). Tahran, Şii azınlıklar ve radikal İslami gruplar üzerindeki etkisi ile KİK ülkelerinin devamını istediği statüko için en büyük potansiyel tehditti. İran, Şiileri Sünni yöneticilere karşı kışkırtma ve Hürmüz Boğazını kapatıp bu ülkelerin ticaretlerini tıkama potansiyeli ile KİK açısından İsrail'den çok daha büyük bir problemdi. Şiilerin yoğun olarak yaşadığı Yemen ve Bahreyn'deki ayaklanmalara karşı İran'ın tutumu, İran dini lideri Hamaney'in İran ve Suudi Arabistan arasındaki köklü

ayrışma ve yarışmayı su yüzüne çıkaran yeni yıl mesajı, İran'ın bölge üzerindeki niyetlerini ortaya koymaktaydı (Oktav, 2016; s.57).

Körfez monarşileri özellikle Irak'ta İran'ın etkili olmasıyla beraber bölge siyasetinde yükselen bir aktör durumunda olan Türkiye'yi Şii hilaline karşı dengeleyici bir güç olarak görmeye başlamıştı (Ataman ve Akdoğan, 2014; Yeşilyurt, 2018; s.22).[6] Türkiye ve Suudilerin liderlik ettiği KİK ülkelerinin 2008'de Türkiye'yi stratejik partner olarak ilan edilmesiyle sıkılaşmaya başlayan yakınlaşmasında bunun İran karşıtı bir eksen olduğu izlenimi verilmekten kaçınılacak; Davutoğlu bu yakınlaşmanın yeni bir blok ya da karşı bir blok olarak değil; bölgesel entegrasyonun derinleşmesinde yeni bir adım olarak telakki edilmesi gerektiğini vurgulayacaktı (Oktav, 2016; s.51) Türkiye'nin bu soğuk savaşla ilk ilişkilenmesi de Suudilerin İran'a karşı kaybettikleri Irak'ta olacaktır.

Irak'ta IKBY'nin Irak'tan kopması durumunda ülkenin kalan bölümünde Şii oranının %80'e ulaşacağını ve Şiileşecek Irak devletinin İran'a daha da yakınlaşacağını hesaplayan ABD yönetimi de, bölgesel güç dengesini korumak adına Irak'ın toprak bütünlüğüne destek verecektir (Uzgel, 2013; s.288). Verilen bu destek ile Türkiye, Irak politikasının içine çekilecek; Irak Kürtleri ile bağlarını güçlendirecek ama Irak merkezi hükümeti ile sorunlu bir döneme girecektir.

AKP Yönetimi aslında ilk başta İran ile zıtlaşmaya çok da hevesli değildir (Altunışık ve Martin, 2011; Yeşilyurt ve Akdevelioğlu, 2009). Belli noktalarda Şii

[6]O dönem için Körfez ülkeleri gözünde Ankara, bölgedeki bütün unsurlara eşit mesafede olan politikası ile sadece Sünnilerce değil Şiilerce de hoş karşılanan bu bakımdan İran'a üstünlük sağlayan bölgesel bir güçtü (Oktav, 2016; s.50).

jeopolitiği konusunda benzer kaygıları paylaşsa da (Yeşilyurt, 2018; s.21-2) Türkiye İran'ı, Suudi Arabistan ve diğer Körfez emirliklerinin aksine, "bir varoluşsal tehdit" olarak görmemektedir (Duran ve Yılmaz, 2012; s.55). Ancak eksen kayması tartışmalarının yaşandığı dönemde İran'a karşı Sünni ittifakı bozabilmek için elinden gelen her şeyi yapan AKP hükümetinin İran'la yakınlaşmaya önem veren bu algısı, ABD'nin Irak'tan çekilme tarihinin yaklaşmasıyla kademeli olarak değişecektir. Bölgede herkes için rahatsızlık unsuru ancak aynı zamanda istikrar üreticisi olan ABD'nin bölgeden çekilmesi Türkiye dahil bütün ülkeleri hegemonun varlığının sağladığı göreceli düzen sayesinde girdikleri iş birliği havasından çıkarıp artan güvenlik kaygılarına sevk edecektir (Yalçın 2014). Yalçın'a göre (agm; s.38), bölgedeki hiçbir ülke durup dururken diğerleri ile çatışmaya girmek istememiştir ancak varlığıyla bölgede istikrarı sağlayan ABD'nin hegemon gücünün çekilmesinin ortaya çıkardığı güç boşluğu dengeleri bozmuştur. Dengelerdeki bu bozulma bölgedeki aktörleri güvenlikçi politikalara sarılmaya itmiştir.

Bu çerçevede stratejik olarak Körfez bölgesinin ve dahası Hint Okyanusu'nun anahtarı olarak gördüğü Irak'ta Iran etkisinin genişlemesi Türkiye için tehlike arz etmektedir. Ayrıca bölgenin eski hâkimi olarak yüzyıllarca yönetilen Bağdat ve Basra eyaletlerinin İran'a kaptırılması fiili olarak Yeni Osmanlıcı kimliği benimsemiş AKP hükümeti için de kabul edilebilir olmaktan uzaktır. Bu nedenle İran'ı dengelemek için BOP siyasetine paralel olarak ülkedeki Sünni ve Kürt anasırın güçlendirilmesi Türkiye'nin Irak siyasetinin temelini oluşturmuştur (Gümüş, 2013; s.92). Hatta bu sebeple Türkiye (AKP döneminde) Kuzey Irak'taki Kürt örgütlerini resmen tanımama ve Türkmenleri kollama stratejisini terkederek Kuzey Irak'ta kurulan bölgesel Kürt Yönetimini resmen tanımış,

Türkmen örgütlerini bölgedeki Kürt yönetimi ile iş birliğine zorlamış, daha önce üzerinde Kürt Devleti kurulması noktasındaki hassasiyetinden dolayı değil Kuzey Irak; Irak'ın kuzeyi olarak adlandırdığı bölgeye açık açık Kürdistan demiştir (Erdoğan ilk kez 'Kürdistan' dedi, 2013).

Türkiye'nin İran karşıtı olarak konumlanması Irak'la sınırlı kalmayacak; Kürecik'te NATO radarının kurulması ile ilişkiler "rasyonelleşmeden" çıkarak "karşılıklı meydan okumaya" giden bir yolda evrilmeye başlayacaktır (Duran ve Yılmaz, 2012; s.55). Ancak iki ülke arasındaki asıl hesaplaşma Arap Baharı ile yaşanacaktır.

1.2.2. Arap Baharı

Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da demokrasi ve özgürlük hedeflerine istinaden Bahar olarak adlandırılan ayaklanmalar özellikle Suriye'yi, küresel, bölgesel ve yerel çatışmaların yaşandığı bir rekabet alanına çevirecekti (Sandıklı ve Karabel, 2016; sa.29). Suriye'de Arap Baharı başlamadan önce belirginleşen Sünni-Şii cepheleşmesi protestoların yaygınlaşmasıyla kendisine bir hami aramaya başlayacaktır. Ortadoğu'da Sünnilerin doğal hamisi konumundaki Suudiler, otoriter rejimlerinin doğası gereği popülist olarak tanımlanabilecek Arap Baharı'na karşı mesafeli hatta karşı devrimcidir. Herşeye rağmen Hariri suikastı ve İran'a karşı yakınlığı sebebiyle Esad'a karşı öfkeli olan Suudi yönetimi yine de Suriye'de Arap Baharının lehinde davranacaktır (Duran ve Yılmaz, 2012; s.48-9). Ancak Suudilerin Arap Baharı'na karşı bu seçici gönülsüzlüğü Sünni eksen içerisinden Türkiye ve Katar'ı Suriye'deki ayaklanmaları sahiplenmeye itecektir (Pala ve Aras, 2015; s.4).

Belirtilmesi gerekir ki; Erdoğan'ın, sadece 20 milyonluk bir pazar değil, 320 milyonluk Arap dünyasına açılan kapı (Suriye Ortadoğu pazarına giriş kapısı, 2009) olarak gördüğü dolayısıyla yüksek ekonomik önem atfettiği Suriye'de, işlerin çatışmaya dönüşmeden çözülmesi için Ankara Hükümeti had safhada çaba sarfetmiştir. AKP'nin kutuplaştırmayı öne çıkaran teo-politik çizgi (Suudi ve İran) yerine bölgenin kendi dinamikleri çerçevesinde demokratikleşme ve istikrar arasında hassas bir denge ile inşa edilebileceğine inandığı yeni bölgesel düzen için de (Duran ve Yılmaz, 2012; s.21) siyasi reformlara dayanan demokratik bir dönüşüm daha uygundu. Zaten Türkiye'nin Suriye'yi İran'dan uzaklaştırıp Batı sistemi ile yakınlaştırabileceği tezi (Çandar, 2010; s.9) eksen kayması tartışmalarında Türkiye'nin Suriye'ye fazlasıyla yakın konumunu savunmak için kullandığı temel argümandı. Mamafih Davutoğlu'nun "yumuşak güç" politikasının test alanı olacak Suriye krizinde, Esad, Türkiye'nin telkinlerine kulak vermeyecek, isyanı acımasız yöntemlerle bastırmaya kalkıp sırtını İran'ın 'sert gücüne' dayayınca (Altunışık ve Martin, 2011; s.583) AKP dış politikası Arap Baharı'nda ilk hayal kırıklığını yaşayacaktı.

Ancak Irak'tan sonra Suriye'nin de İran kontrolünde olması, 1800 kilometreyi bulan bir Şii hilali ile Türkiye'nin çevrelenmesi anlamına geliyordu. Böylece İran, jeopolitik olarak Lübnan üzerindeki etkisi ile beraber Türkiye'nin bölgeye ulaşımını kısıtlamaktaydı (Duran ve Yılmaz, 2012; s.55). Tüm bunlar üzerine 'siyasi reform üzerinden yaşanacak demokratik değişimden' ümidini kesen Türkiye, 'rejim değiştirmeye' yöneldi. Davutoğlu'nun özellikle önem atfettiği bölgede arabuluculuk rolünün (Özcan, 2010; s.176-9) sona ermesine (İnat ve Telci, 2012) ve komşularla sıfır sorun siyasetinin terkedilmesine (Miş, 2013;

s.239-40) neden olacak rejim değiştirme çabasını ABD ve İsrail tarafından tezgahlanan bir oyun olarak gören Tahran yönetimi (İnat, 2013; s.191), bütün kaynaklarını Esad'ı ayakta tutmak için seferber edecekti (Milani, 2013; s.85-8). Moralpolitik bağlamda Türkiye İran'ı diktatör Esad'ın katliamlarına destek olmakla suçlarken; İran da Türkiye'nin aynı hassasiyeti neden Bahreyn'de göstermediğini sorguluyordu (Balcı, 2013; s.191). Arap Baharı ile ortaya çıkan uyanışı İslami olarak yorumlayıp 1979 İran Devrimi ile özdeşleştiren İran, Suriye'yi bunu istisnası olarak görecekti (Oktav, 2016; s;54). Çünkü İran için Suriye'nin önemi büyüktü. Tahran için Esad'ın meşruiyeti her şeyden öte ABD ve İsrail karşısında güçlü duruşundan ve Filistin davasına bağlılığından kaynaklanıyordu. Esad düşerse İsrail'in Lübnan'da Hizbullah'a ve İran'a saldırması kolaylaşacaktı. İranlı yetkililere göre Suriye, direniş zincirinin altın halkasıydı (Milani, 2013; s.84).

Türkiye ile gergin ilişkileri olan ve İran'a yakın Irak hükümeti de Türkiye'nin Suriye'deki olaylara karışmasını mezhep siyaseti olarak niteleyecek; Başbakan Maliki yaptığı açıklamayla Suriye'de "etnik ve mezhepsel farklılıkları kışkırtan her ülke bilmelidir ki, bu politikalar kendilerine dönecektir" diyerek üstü kapalı da olsa Türkiye'yi hedef alacaktı (Türkiye felaket getirebilir, 2012). Maliki, Esad sonrası Suriyesinde iktidarı ele geçirecek Sünni çoğunluğun kendi ülkesindeki Sünni azınlıkla iş birliğine girerek kendi iktidarını baltalayacağından korkuyordu (Oktav, 2016; s.62). Türkiye ise Maliki'ye yönelik parlamentoda başlatılmaya çalışılan güvensizlik oylaması girişimine Suudi Arabistan ve Ürdün gibi ülkeler ile beraber destek vererek (Balcı 2013; s.125) kendi safını sıklaştıracaktı. Halihazırda Türkiye de, Haşimi olayından beri Irak'ta Sünni grupların hamiliği rolüne çoktan soyunmuştu (Kılınç, 2016).

2012 senesine gelindiğinde Suriye ve İran, merkezi Irak yönetimini bir yanda; Türkiye, Katar ve Suudiler diğer yanda, mezhep kimlikli iki kutup olarak Ortadoğu soğuk savaşında sivriliyordu.

1.2.3. Düzen Kurucu Türkiye

ABD'nin Irak'tan çekilme kararı bölgede iş birliği havasını ortadan kaldırıp güvenlikçi politikalara sevkettiyse de hegemonun gidişi aynı zamanda devletler için yeni fırsat alanları demekti (Yalçın, 2014; s.16). Arap devletlerinin içinde olduğu halsizliğinin bölgede Arap olmayan iki devletin, Türkiye ve İran'ın, etkisini arttırdığı konjonktürde (Yeşilyurt, 2017; s.67) en önemli fırsat alanı da Arap Baharı sürecine giren Arap coğrafyası olacaktı.

ABD 11 Eylül'den beri bölge liderlerini demokratikleşme ve gerekli reformlar konusunda uyarmıştı (Uzgel, 2013; s.332). BOP çerçevesinde bölgede demokrasinin inşaa edilebilmesi için yapılması gereken reformların mevcut otokrat yöneticilerle gerçekleşemediği noktada ise Arap Baharı patlak vermişti (Uzgel, 2017). AKP yönetimi; demokrasi yanlısı bir tavır takınarak, halk gösterilerini desteklemek ya da kurduğu gelişmiş ekonomik ve siyasi ilişkilerini riske atmadan statükonun yanında yer almak arasında bir seçim yapmak durumundaydı. Ancak Davutoğlu, Arap Baharının sarstığı uluslararası statüko çerçevesinde, Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde ilkeleri tanımlanmış ve tüm aktörlerin mutabık olduğu bir "düzen" kurulamadığı fikrine sahipti.

Ankara'nın kurulmaya çalışılan "yeni uluslararası düzen"in şekillendirilmesinde güçlü bir aktör olarak yerini alması gerektiğini ileri süren Davutoğlu'na göre kurulacak gerek bölgesel gerek uluslararası düzende Türkiye düzene intibak eden değil öncülük eden olmalıydı (Yeşiltaş ve Balcı, 2011; s.18). Bu bağlamda Ankara, gelişmeleri, kendisine biçtiği liderlik rolünü pekiştirmek için ideal olarak değerlendirdi ve ayaklanmaları destekleme kararı aldı. Bu sayede Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra kurulmuş düzeni de değiştirerek, öncülüğünü yaptığı yeni bir düzen kuracaktı (Efegil, 2016; s.5). Demokratikleşme sürecinin uluslararası sistem tarafından bölgeden esirgenmesini Soğuk Savaş'ın bitiminin ertelenmesi olarak yorumlayan Davutoğlu'nun (Kösebalaban, 2012; s.147) Nisan 2012 tarihindeki Meclis konuşmasında sarfettiği; "Türkiye olarak bundan sonra da Ortadoğu'da değişim dalgasını yöneteceğiz" sözleri (Miş, 2013; s.235) TDP'nın artık en önemli unsurlarından birinin 'düzen kuruculuk' olduğunu açıkça göz önüne sermekteydi. Davutoğlu, temeli atılacak (geleceği belirleme kudretine sahip) yeni bir düzende en başta gelmeye Türkiye'nin hakkının, tecrübesinin ve gücünün olduğu iddiasındaydı (Oran, 2013; s.220). Bu bağlamda Türkiye, bazı jeopolitik üstünlüklere sahip olduğu değerlendirerek Arap Baharı ile doğan değişim sürecini kendi ulusal çıkarları doğrultusunda şekillendirmeye çalışacak, düzen kurucu aktör ilkesini politika oluşturma stratejisine dâhil edip, bu ilkeyi önceleyecekti (Sandıklı ve Karabel, 2016; s.36).

Türkiye Arap Baharı öncesinde Irak ve Lübnan'daki arabulucu rolüyle, Arap sokağı ve Batı başkentlerinin takdirine mazhar seküler demokrasisi ve yükselen

ekonomisi ile bölgede model olabilecek itibara sahipti.[7] Bunun pekâlâ farkında olan İran biraz da yeni başlayan Suriye gerginliğinin etkisiyle Türkiye örneğinin Batılı liberal demokrasilerin bir türevi olduğunu savunacak; Türkiye'nin temsil ettiği laik yönetim modelinin Arap Baharı ülkeleri için uygun bir sistem olmadığını iddia edecekti (İran'dan Türkiye'ye laiklik eleştirisi, 2011). Bu potansiyel AKP'li karar vericilerin Türkiye'yi küresel etkiye sahip bölgesel güç olan merkez ülkeye dönüştürme tutkusuyla birleşince Arap Baharı patlak verdiğinde halk ayaklanmalarına verilecek destek Türkiye'nin jeopolitik hedefleri açısından ideal bir seçim gibi gözüküyordu. Demokrasi promosyonu artık Ankara için Ortadoğu'nun bütün dertlerini çözecek sihirli bir formüldü (Pala ve Aras, 2015; s.4-5). Bu yeni süreçte AKP, ilk iktidar döneminde BOP girişimi çerçevesinde sahiplendiği, daha sonra Sudan, Suriye ve İran gibi hükümetlerle yakınlaşarak ters düştüğü demokrasi ve insan hakları ideallerine (Altunışık ve Martin, 2011; s.574) sıkı sıkı sarılacaktı. Zaten Tunus, Libya ve Mısır örnekleri ortadayken Esad'ın da düşmesi kimseyi şaşırtmazdı (Yalçın, 2014; s.26).

Obama Yönetimi de Arap Baharı'nda kısa bir tereddüdün ardından demokratikleşmeyi destekleme yönünde tavır geliştirmişti (Duran ve Yılmaz, 2012; s.29). Ancak bölgede ön planda bulunmak istemeyen (Oran, 2013; s.148; Uzgel, 2013; s.332) Obama, selefi Bush'un zorla demokrasi getirme yaklaşımını reddeden (Göngen, 2014; s.16); Clinton yıllarını anımsatan, askeri müdahaleyi geri planda bırakan, gerçekçi bir demokrasi promosyonu yaklaşımı

[7]Duran ve Yılmaz'a göre ABD ve Batı karşıtı revizyonist bir çizgiye sahip İran modelinin arz ettiği tehdit, ABD'nin Müslüman Kardeşlerin Mısır'da siyasallaşabilmesi için orduya baskıda bulunmalarına sebep olmuştu. ABD için Türkiye iyi bir modeldi çünkü son 10 yılda AKP Ortadoğu'nun İslamcıları için siyasal hayata katılıp sistem dışına çıkmamaları bağlamında güzel bir örnekti. Gerek Bush gerek de halefi Obama tarafından demokratik bir model olarak lanse edilen Türkiye; temsil ettiği sivil ve askeri elitlerin sahip olduğu gücü ılımlı İslamcılara devretmesine dayanan ilginç tecrübesi ile Tunus ve Mısır gibi ülkeler için ilham verici olabilirdi. İran modelinin aksine Türkiye seküler yaşam çeşitliliğine sahip yapısı ile İran modelinin aksine Batı'ya düşmanlığı değil; Batılılaştırmayı arttıran bir etkisi olabilirdi (2012; s.30-4).

sergilemekteydi. Demokrasi promosyonunun tarihsel olarak ABD dış politikasının en önemli stratejik hedeflerinden olduğuna dair uzlaşmayı (Duran ve Yılmaz, 2012; s.30-4) göz önüne alan Davutoğlu'nun bölgedeki otoriter yönetimlerin teker teker yıkılacağını ve korkulan İran modeli yerine bizzat AKP örneğinde olduğu gibi İslamcıları demokratik sisteme kanalize eden, demokrasi ve istikrar arasındaki hassas dengeyi gözettiği öne sürülen Türkiye modelinin ABD ve Batı tarafından sahiplenilip destekleneceğini düşünmüş olduğu söylenebilir.

Bu düşünceye tam destek verircesine ABD'nin Ankara eski Büyükelçisi Morton Abramowitz, 2011 senesinde katıldığı bir konferansta: ''ABD, Ortadoğu'ya odaklanmıştır ve Türkiye Ortadoğu'dadır. İşin özü budur. Aynen Özal-Bush döneminde olduğu gibi, iki ülke arasında İran ve İsrail konusu dışında uyumlu bir iş birliği vardır. ABD, Türkiye'yi bölgenin lideri olarak görüyor. Türkiye, Ortadoğu'nun değişiminde kılavuzdur. Bu dönemde birçok şey belirsizdir; belirli olan, Türkiye ile ABD arasındaki koordinasyon ve iş birliğinin (konsültasyonun) devam ediyor olmasıdır'' diyerek Arap Baharı'nda Türkiye-ABD işbirliğinin çarpıcı bir şekilde altını çizmekteydi (Gözen, 2012; s.432). Suriye özelinde düşünüldüğünde de Esad hükümeti, ABD için şer ekseninin bir parçası ve İran güdümündeki Şii Hilal'in parçalanmasının önündeki en önemli engeldi (Gümüş, 2013; s.89). Bu süreçte ABD'li yetkililer ve uzmanlar Türkiye'yi Ortadoğu'da lider bir ülke ve bölgesel bir güç olarak görmekten duydukları mutluluğu sıkça dile getireceklerdi (Uzgel, 2013; s.265).

Böylece bölgede Şii eksenine karşı Sünni iktidarların öncülüğünü üstlenmeyi hedefleyen AKP iktidarı (Gümüş, 2013; s.80), Müslüman Kardeşlerin (müteakip

bölümde detaylandırılacağı üzere) temsil ettiği popülist İslamcı dalgayı arkasına alarak Ortadoğu'yu şekillendirebileceği, yeni bir düzen kurabileceği zehabına kapılmıştı.

1.2.4. Vekâlet Savaşları

Ortadoğu soğuk savaşı, iki devlet arasında gerçekleşen bir sıcak savaş olmaktan ziyade iç karışıklıklar, ulusötesi bağlılıklar ve bölgesel devlet ihtiraslarının illiyet bağları üzerinden okunabileceği bir güç dengesi oyunudur (Gauss, 2014). Vekalet savaşı olarak cereyan eden mücadelede devletler, özellikle küresel ve bölgesel güçler, nüfuz alanlarını genişletmek ve ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek amacıyla; edilgen ülkeleri, müttefiklerini ve hedef ülkedeki parçalanmış yapıları kendi askeri unsurları yerine savaştırmaktadır (Sandıklı ve Karabel, 2016; s.28). Suriye'deki iç karışıklık da Türkiye ve İran'ı "temsilciler üzerinden savaş yürüten aktörler" konumuna itmiştir ancak her iki ülke de "vekilleri üzerinden" yürüttükleri bu mücadeleyi doğrudan çatışma içerisine sürüklenmekten itinayla kaçınarak sınırlı bir düzeyde tutmayı başarmıştır (İnat 2013; s.188). Türkiye'nin ABD, Katar, Suudi Arabistan, Ürdün ile beraber desteklediği Sünni dindar ayaklanmacıların karşısında Nusayri Esad rejimi ve milisleri vardır ve Şii Hilalinden (İran, Irak merkezi yönetimi ve Lübnan Hizbullahı) bölgesel; Rusya ve Çin tarafından uluslararası destek görmektedir.[8]

[8]Esad'ın hayatiyetini sürdürmesinde muhakkak ki aslan payı dizayn ettiği çok yönlü bir politika ile Esad rejimini Arap Baharı boyunca koruyan İran'a aittir. İran, Şam hükümetine danışmanlar göndermiş; cihadist tehlikeden tedirgin olan Irak'taki Maliki hükümetinin desteğini alarak Irak hava sahası üzerinden Suriye ordusunu personel, silah ve teçhizat yardımı ile beslemiştir (Milani, 2013; s.86).

Üzerine aldığı düzen kurucu ülke vasfı gereğince Suriye'de Katar ve Suudi Arabistan'la beraber muhaliflere her türlü yardımı yapan Türkiye büyük bir gayretle, Esad'a karşı olan muhalefeti teşkilatlandırmaya çalışmıştır. Bu yardımları önceden örtülü yaparken (Demirtaş, 2013; s.117) özellikle uçağının düşürülmesinin ardından muhalefete desteğini açık hale getirecektir (Miş, 2013; s.238). Türkiye'nin Suriye'yi şekillendirme çabasını, Sünnilerin, Nusayri Esad yönetimine karşı açtığı bir savaş olarak değerlendiren İran gelişmeleri bölgedeki varlığına karşı bir saldırı olarak görmüş; Irak'ta Maliki yönetiminin Sünnilerin üzerinde kurduğu baskıyı desteklerken; Bahreyn, Katar, Suudi Arabistan ve Yemen'de Şii hareketlerine yönelik operasyonlara tepki göstermiştir. İran-Türkiye, İran-Suudi Arabistan rekabeti üzerinden Ortadoğu'da Şii-Sünni tansiyonu giderek yükselmiştir (Sandıklı ve Karabel, 2016; s.41).

1.2.5. Yalnız Kalan Türkiye

Obama, askeri bir müdahaleden uzak duran, bölgedeki yerel unsurlar üzerinden bölge dinamiklerini şekillendirerek Ortadoğu'yu aktif olmasa da pasif olarak idare etme dönük bir strateji yürütmektedir. Suriye örneğindeki sonuna kadar kaçındığı müdahaleyi (Yalçın 2014; s.24), Türkiye ve Arap Birliği'nden beklemesi (İnat 2013) bunun göstergesiydi. Ancak Türkiye de İran ve Rusya'nın tam desteğine sahip Esad rejimine tek başına müdahalede bulunmaya kalkmasının getireceği maliyetlerin farkındaydı (Oktav, 2016; s.55).

Obama ‘’Esad gitmeli’’ dese de (Obama: Esed gitmeli, 2015) çıkarları ile demokrasi promosyonunu, çıkarlarını öne alarak sentezleyen ABD dış politikası (Duran ve Yılmaz 2012; s.30-4) için Arap Baharı lehine olan eğilim, Eylül 2012’de ABD Libya Büyükelçiliği’nin radikal İslami gruplarca basılmasıyla tersine dönecektir. Büyükelçilerinin ve 3 elçilik personelinin öldürülmesi sonrasında Obama yönetimi, Ortadoğu politikasında demokratik yapıların oluşturulması politikasından vaz geçip bölgesel istikrara oynayacaktır (Efegil, 2016; s.53).

Özellikle 2012 baharı ile beraber İŞİD, El-Nusra gibi cihatçı örgütlerin Suriye'de iç savaşa aktif olarak katılması ile ortaya çıkan bu grupların Suriye’de hâkimiyet kurması ihtimali ABD yönetimini tereddüte sevkedip Esad-cihadçı örgütler ikileminde bırakmıştır. Cihadçı örgütlerin varlığı ABD'nin Ankara hükümetinin desteklediği ÖSO ve Suriye Ulusal Konseyi'ne de mesafe koymasına neden olmuştur. Hillary Clinton'un 1 Kasım 2012'de ABD dışişleri bakanı olarak sarf ettiği "Suriye Ulusal Konseyi bütün muhalefet temsil etmiyor" ifadesi bunun bir yansımasıdır (Göngen, 2013; s.15). Türkiye, Suudi Arabistan ve BAE’ni, Esad’ı devirme ve bölgede Sünni-Şii çatışması çıkarma konularında aşırı kararlı olmakla suçlayan ABD (Efegil, 2016), yavaş yavaş Esad’ın sağlam bir alternatif bulunmadan düşürülmesinin bölgede güvenliği ve istikrarı tehlikeye düşüreceğini düşünmeye başlayacaktır (Yeşilyurt, 2017; s.74). Böylece Batı değerlerinin bölgeye yerleşmesine zemin hazırlayacağını umduğu için Arap Baharı’nı destekleyen ABD, gelişmelerin ulusal çıkarlarına aykırı bir hal almaya başladığını görünce politikasını revize edecektir (Sandıklı ve Karabel, 2016; s.41). Son tahlilde kimin yönettiğini çok da umursamadığı Suriye, ABD için,

riske girmeye değecek kadar önemli değildir; cihadist grupların engellenmesi daha hayatidir (Gauss, 2015; s.23).

Bu politika değişimi, AKP yönetiminin en yakın müttefik olarak gördüğü ancak üzerine üretilen korku dilinin neticesinde Mısır'da yapılan askeri darbeyle iktidardan düşürülen Müslüman Kardeşler örneğinde kendisini göstermiştir. Batı'nın Mısır'da demokratik olarak seçilen İhvan yönetimi yerine askeri darbeye sahip çıkması Ankara'yı zor durumda bırakmış (Yalçın 2014; s.25); Erdoğan'ın dış politika başdanışmanı, Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı İbrahim Kalın kavramsallaştırdığı 'Değerli Yalnızlık' dönemini başlatmıştır (Dış politikada 'değerli yalnızlık' dönemi, 2013).

ABD Türkiye'yi yalnız bırakmıştır çünkü yukarıdaki sebeplerin ötesinde bölgesel olarak ABD'nin Gazze'de Hamas ve Mısır'da Müslüman Kardeşler ile yaşadığı hayal kırıklıkları 2013 yılına gelindiğinde ABD'nin BOP'u tamamen terk etmesi sonucunu doğurmuştur. Türkiye özelinde ise AKP yönetiminin kendisine fazlaca güvenerek ABD'nin stratejik çıkarlarını yeterince önemsemeyen bağımsız bir dış politika anlayışını zorlaması ABD'nin desteğini çekmesine neden olmuştur. Batı'nın benimseyebileceği bir modeli ve Batı dış politikası değerlerini temsil ettiğini iddia etse de Arap Baharı'nın son dönemlerinde attığı somut adımlar, Batılı ülkeler tarafından, bölgede Sünni eksen oluşturma gayreti olarak algılanmıştır (Efegil, 2016; s.2-3).

Suriye'nin, 2013 senesine gelindiğinde, cihatçı radikal grupların merkezi haline gelmesi ABD'yi o kadar ürkütmüştür ki; ılımlı Ruhani'nin 2013'te seçilmesinden sonra Obama yönetimi İran'a karşı en azından bu aşırılıkçı gruplara karşı

mücadelede sınırlı da olsa iş birliği yaklaşımı içine girmiştir (Milani, 2013; s.89). Arap Baharını tersine çeviren bu gelişmeler Türkiye açısından dış politika revizyonunu zorunlu kılsa da; AKP'nin iç politikada yaşadığı problemleri çözmek için dış politikayı içselleştirip seçim kampanyalarında araçsallaştırması yüzünden bu adaptasyon -en azından 2016'ya kadar- gerçekleşmemiş bu da Türkiye'nin bölgedeki yalnızlığını arttımıştır (Yeşilyurt, 2017; s.78-9).[9]

1.2.6. Sorunlar Yumağı ve Güvenlikçi Politikalara Dönüş

2013 sonrasında Türkiye tam bir çıkmazın içindedir. IŞİD'in sergilediği gaddarlıkların, uluslararası kamuoyunda Sünni İslam anlayışıyla ilişkilendirilmesi (Sandıklı ve Karabel, 2016; s.42) ve bu durumun (Esad ve Tahran'ın) muhalifleri ve hamilerini dini radikalizm ile suçlayan iddiaları(nı) güçlendirmesi Sünni Eksenin elini zayıflatıyordu (Pala ve Aras, 2015; s.9). Türkiye, Esad rejimini Suriye'deki sorunların temel nedeni olarak görürken; Batı, IŞİD ve radikalizmi daha önemli bir problem olarak algılamaya başlamıştı (Kılınç, 2016; s.82). ABD ve diğer Batılı devletlerin İran ile daha iyi ilişkiler

[9] Sandal ve Fox'a göre amilin anlayış ve amaçlarını "operasyonelleşmeyi" temsil ettiği için dini söylem özellikle önemlidir. Bu nedenle, amillerin söylediği yapılandırmacılar için asıl amaçlarından daha fazla ilgiye şayandır. Belli bir retoriği takip eden politik aktörler tutarlı olmak durumundadır. Dini söylemi kullanan aktörlerin diskurlarında din faktörü ayrılmaz bir parça olmaya başlar çünkü bu aktörler grup üyelerini tatmin edebilmek için eylemlerini mütemadiyen dini terimlerle meşrulaştırmak zorundadır (2013; s.153-4). İnşacı yaklaşımın bu bakış açısı çerçevesinde yorumlarsak AKP hükümetinin; dış politika seçeneklerini azaltması, manevra alanını daraltması ve dış politikanın kısırlaşmasına yol açmasına rağmen İslamcı söyleminden vaz geçmemesi hatta arttırması meşruiyetini artık bu söyleme borçlu olmasında aranabilir.

geliştirme yönünde yaklaşımları İran'ın elini güçlendiriyordu (Sandıklı ve Karabel, 2016). IŞİD gibi örgütlerin bölgede hâkimiyet sahası kurabilmeleri AKP'nin Suriye politikasına dair şüpheleri arttırarak Türkiye'nin yanlış konumlandırıldığı yorumlarına yol açmış, Davutoğlu dönemi dış politika uygulamaları ulusal ve uluslararası kamuoyunda eleştirilir olmuştu (Aydın, 2016).

PYD'nin kazandığı askeri ve diplomatik başarılarla Türkiye'yi güneyden kuşatacak biçimde Kürt jeo-politiğinin yeniden şekillendirmesi Davutoğlu'nun yetersizlikle suçlanacağı bir başka alan olacaktı (Miş, 2013). Eylül 2015'te Rusya'nın devreye girmesi, Türkiye'nin Suriye'deki gelişmeleri yönlendirebilme kabiliyetini kısıtlamış, Esad rejiminin bölgedeki pozisyonunu kuvvetlendirerek rejim değişikliği ümitlerini sınırlandırmıştı (Uzgel, 2018; Sandıklı ve Karabel, 2016; s.42-3).

250 kişilik ilk grubun 29 Nisan 2011 tarihinde Suriye'den Hatay'ın Yayladağı ilçesinden sınırı geçerek Türkiye'den sığınma istemesiyle başlayan mültecilerle ilgili süreç (İnat, 2013; s.249), Ankara'nın açık kapı politikası, bir türlü sona ermeyen savaş ve artan şiddet nedeniyle Türkiye'ye mülteci akınıyla sonuçlanmış; Suriye'den göç eden mülteci sayısında ilk sırada bulunan Türkiye'deki mülteci sayısı 2016 itibariyle resmi olarak 2.749.140 olarak kaydedilirken, gayrı resmi olarak 4 milyona yaklaştığı belirtilmişti (Suriyeli Mültecilerin Dağılımı ve Son Rakamlar, 2016). Mülteciler içi hükümet yetkilileri tarafından Peygamber dönemine atıfta bulunarak kullanılan "Ensar ve Muhacir" (Başbakan: Suriyelilere Ensar, 2013) gibi söylemler, Suriye iç savaşını dinselleştirilmesine katkıda bulunan bir yaklaşım gibi görünmektedir. Türkiye'nin

geleceğinde önemli siyasi, ekonomik, sosyo-kültürel ve güvenlik sorunlarına gebe olan bu mülteci sorunu, bir çatışma konusu olarak AB ile ilişkileri etkileyecektir (Sandıklı ve Karabel, 2016; s.43).

AKP dış politikası artık Batı medyası tarafından mezhepçi ve Sünni İslam'ın şampiyonluğunu yapmaya yönelik olarak lanse ediliyor; uzmanlarca Türkiye bölgede dengeleyici değil, istikrar bozucu olarak tanımlanıyordu (Efegil, 2016; s.53). Kemalist dış politikayı anlayışını ülkenin etrafındaki sorunlardan devamlı şikâyet etmek ve izolasyonist olmakla eleştiren AKP'nin kendisi bu defa ciddi bölgesel güvenlik sorunlarıyla boğuşmak zorunda kalmıştı (Duran, 2013; s.30).

TDP'nın eski jeopolitiğe yaklaşımını eleştiren Davutoğlu'na göre; jeopolitik konumun artık sınırları savunma dürtüsünün yönlendirdiği bir statükoyu koruma stratejisinin aracı olarak görülmemeliydi (2001; s.117). Ancak coğrafi güvensizliği bir tarafa bırakıp "özgüvene dayalı bir dış politika" izleme (Yeşiltaş ve Balcı, 2011; s.20) prensibi ve ''Yeni Ortadoğu'da Türkiye'nin etrafında barış kuşağı oluşacak'' (Ortadoğu'daki değişimi Türkiye yönetecek, 2012) iddiası ile girilen Suriye macerasında beklenen sonuç alınamamış; AKP'nin çıkmaza giren Suriye siyaseti, ülkenin hem iç hem de dış dengesini etkilemeye başlamıştı. Ortadoğu'da Mısır, İsrail, Irak, Suriye ve İran'la ilişkiler bozulmuş; Rusya ile uçaklarının düşürülmesinden sonra diyalog kopmuş; ABD, Suudi Arabistan ve müttefiki Körfez ülkeleri ile Türkiye arasına güvensizlik girmişti. Suriye sınırında "de facto" olarak PYD ve İŞİD kendi hâkimiyet alanlarını oluşturarak Türkiye sınırını güvenliksiz hale getirmiş, mülteci akını, arkası kesilmeyen terör eylemleri, Türkiye'yi terkettiği güvenlikçi politikalara tekrar sarılmak mecburiyetinde bırakmıştır.

En başa dönüp bakıldığında; ‘eksen kayması’ tartışmalarında görüldüğü üzere Türkiye ilişkiler bağlamında bir süre hem İran’ı hem ABD’yi beraber idare etmeye çalışmıştır. Türkiye doğal olarak ihracatını iki katına çıkardığı, enerji konusunda bağımlı olduğu, Kürt ayrılıkçılığını sınırlamada iş birliği yaptığı, 30 milyar dolar gibi iddialı bir ticaret hacmi hedefi koyduğu İran ile arasını bozmak istemiyordur (Oktav, 2016; s.51). Füze Kalkanı olayı ile bütün tevil çabalarına rağmen (Dezenformasyon rahatsız edici, 2011) ibrenin ABD’ye dönmeye başladığı bu denge oyununda AKP yönetimi patlak veren Arap Baharı ile beraber bir seçim yapmaya zorlanacaktır. Oktav’ın deyimiyle Arap uyanışı Türk-İran ilişkilerinde turnusol kâğıdı olacak bu olguya karşı Türkiye, İran ve diğer aktörlerin duruşu Soğuk Savaş tarzı çıkarlar dengesini su yüzüne çıkaracaktı (2016; s.53).

Türkiye belki tarihin ve coğrafyanın dikte ettiği jeopolitik gerekçeler belki de Sünni/Osmanlıcı kimlik üzerine inşa edilmek istenen İslam Dünyasının merkez ülkesi olma hevesi yüzünden ya da belki her iki saikin etkisi ile Ortadoğu soğuk savaşında İran’a karşı cephe almıştır. AKP, Kemalizm’in geleneksel “güvenlikleştirici” siyasetini terkederek düzen kurma ve liderlik iddiasına (Duran ve Yılmaz, 2012; s. 54-6) girmiş, siyasetin mezhep temelli yürütüldüğü Ortadoğu'da (Efegil, 2016; s.57) mezhepler üstü siyasi bir duruş ile başladığı bu mücadelede (Irak'ı yakın etti, 2011), İran teo-politiğini aşacak ortak tarih ve medeniyet üzerinde bir siyasi teoloji söylemi geliştirmeye çalışmış (Duran ve Yılmaz, 2012; s.56-9) fakat bu söyleme derinlik kazandıramayıp en sonunda Şii Hilali söyleminin içine sıkışmıştır.

Fox ve Sandler'a göre; aynı inançlar ortak normlara bu da devletleri dış politika uygulamalarında yakınsamaya götürür (2004). Realpolitik zaviyesinden bakıldığında bir devlet ittifak kurabilmek için "ortak miras" iddiası üzerinden hareket edebilir. Bu dinamikler işbirliği ve barışa yönelik bir dış politika doğurabileceği gibi ortak dini arka plan üzerinden diğer ülkelerdeki isyanlara ve iç savaşlara destek vermek suretiyle saldırgan politikalara da kaynaklık edebilir. Realpolitikte dini farklılıklar başka bir ülkedeki isyanları ve iç savaşları destekleyen politikalar üzerinden saldırganlığın meşrulaştırılması amacıyla araçsal olarak kullanılabilir (Warner ve Walker; s.119-20). Türkiye de bu varsayımların öngörülerine koşut bir biçimde bu Şii Hilali oluşumunu, Irak ve Suriye'de, Suudi Arabistan, Katar ve Ürdün gibi ülkelerle Sünni unsurları destekleyerek stratejik olarak engellemeye çalışmış ancak bu seçim Türkiye'yi Şii jeopolitiği karşısında Sünni eksende konumlanmaya ve buna uygun müttefikler ve vekiller edinmeye götürmüştür.

Suriye'de; diplomatik çabaların sonuçsuzluğu, AB'nin aktif tutum almaması, Çin'in uluslararası, İran'ın bölgesel, Rusya'nın hem uluslararası hem bölgesel alanda Esad'ın hamiliğini üstlenmesi (Miş, 2014; s.163), Esad'ın kimsenin beklemediği dayanıklılığı, Suriyeli muhaliflerin ve hamilerinin (Katar ve Suudi Arabistan) kendi aralarında çekişmeleri, Şii jeopolitiğinin hesaplanmayan katkısı (Lübnan Hizbullahı ve Irak merkezi yönetimi), IŞİD ile beraber dini radikalizmin kontrolden çıkması (Pala ve Aras, 2015 ; s.10) ve ABD'nin BOP yaklaşımını terketmesi (Uzgel, 2017) gibi sebepler yüzünden Suriye politikası sonuçsuz kalmıştır.

İç politikada olduğu gibi dış politikada da Kürt açılımına giden Türkiye IKBY'ni tanıyarak tıpkı 16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Safevileri dengelemek için yaptığına benzer bir şekilde İran'ı dengelemek için Kürtlerle ittifak ilişkisine girmiştir. Dış politika açısından IKBY'nin güvenliğini sağlayarak Kuzey Irak'ta petrol gelirleri üzerinde yükselen "de facto" bir Kürt devleti oluşumuna yol açan bu yaklaşım Irak'taki Sünni unsurları desteklenmesi ile birleşince Irak merkezi hükümeti ile bitmek bilmeyen polemiklere girilmiş ve sorunlarla uğraşılmıştır.

Yazılarında dünyayı değiştirmekten bahseden ve tarihi okumak değil yazmak isteyen Davutoğlu için Arap Baharı düşüncelerini fiile dökme imkânı sağlamış (Özkan, 2014; s.135-138) olsa da; TDP'nın geleneksel, Arap devletlerinin içlerindeki ve kendi aralarındaki anlaşmazlıklara karışılmaması ve bitaraf olunması ilkesinin terkedilip Ortadoğu bataklığının içine dalınması devletlerin iç işlerine karışılması yolunu açmış, TDP, Ortadoğu'daki sorunlara giderek daha fazla müdahil olarak (Sandıklı ve Karabel, 2016) ideolojik bir görünüme bürünmüştür. Bir dönem mezhepsel, etnik ve ulusal bazda hiçbir ayrım gözetmeksizin her gruba ortak İslam kültürüne aidiyeti vurgulayarak yakın duran Türkiye artık bölgede Sünni-taraftarı politikaların uygulayıcısı olmuştur (Oktav, 2016; s.56).

2. ÇIKAR GRUPLARI: İSLAMCI TABAN ÖRGÜTLERİ İLE YAKINLAŞMA

Arap Baharı patlak verdiği zaman Ortadoğu'da tıpkı Soğuk Savaş sonrasının Doğu Avrupa'sında olduğu gibi demokratik rejimlerin işbaşına geleceğini öngören AKP hükümeti bölgede amaçladığı liderlik konumuna erişebilmek için İslamcı taban örgütlerinin en güçlüsü ve en köklüsü olan Müslüman Kardeşler ile işbirliğine gidecektir. Eski yazılarında, Ortadoğu'da toplumların ve hükümetlerin birliğinin ancak siyasi rejimlerin meşruiyetini İslamiyet'ten alması ile gerçekleşebileceğini öne süren Davutoğlu açısından (Özkan, 2014; s.134) tutarlı olabilecek bu yaklaşım TDP açısından yeni ittifaklar ve cepheleşmeler getirecektir.

2.1.MÜSLÜMAN KARDEŞLER KUŞAĞI

AKP'nin popülist İslamcılık ideolojisinin etkisini belki de en fazla gösterdiği alan olan Mısır'da (Kılınç, 2016; s.82), Hüsnü Mübarek rejimine karşı gösterilerin başladığı Ocak 2011'de Türkiye kısa bir tereddüdün ardından tıpkı Suriye politikasında olacağı gibi muhalefeti destekleyecekti. Mübarek rejiminin düşmesi ve ilk adil seçimlerde Müslüman Kardeşlerin adayı olan Muhammed Mursi'nin

başkan seçilmesinin ardından Türkiye, Müslüman Kardeşler (İhvan) ile iş birliğini geliştirecekti. Arap olmayan bir güç olarak Türkiye, Arap coğrafyasında rol kapmadaki zorluğunu dış politika aktivizmi ve bölgesel siyasete ağırlık koymada azmi ile örtmeye çalışacaktı (Duran ve Yılmaz, 2012; s.53). Arap Baharının başladığı yıllarda AKP, Ortadoğu'da yeni oluşan siyasi partilere model teşkil etme amacıyla faaliyet göstererek, dış politika aktörü haline gelmişti. Erdoğan ise Davos olaylarından başlayarak İsrail'e karşı aldığı sert tutumuyla -kendi liderlerinde görmek istedikleri fakat göremedikleri bir duruşu simgelediği için- Arap kamuoyunda çok popülerdi. (Oran, 2013). Mısır da elbette bunun bir istisnası olmayacaktı.

Erdoğan, İhvan'ın seçim zaferinin ardından gerçekleştirdiği Mısır ziyaretinde, İhvan'ın siyasi kolu olan Hürriyet ve Adalet Partili gençler tarafından hararetle karşılanırken; Mısır kamuoyu, Türkiye tecrübesini tartışmaktaydı (Uysal, 2012). Türkiye'nin üst düzey yöneticilerinin hep beraber Arap Baharına verdiği destek Batı medyasında Türkiye'nin model olabilirliğine dair yazılarla güç buluyor (Gözen, 2013); yeni kurulan İslamcı partiler AKP'nin kuruluş felsefesini ve parti programını kendilerine adapte ediyorlardı (Gürpınar, 2015). Türkiye'nin güçlü bir bölgesel aktör olduğunu kabul eden Müslüman Kardeşler, Türkiye'nin demokrasisine, yabancıların çıkarlarına boyun eğmeden hem Batı hem de İsrail'le geliştirdiği iyi ilişkilerine gıpta ile bakıyordu (Monier ve Ranko, 2013; s.114). Türkiye'deki siyasal İslamcılar için her zaman bir referans olan Müslüman Kardeşler (Gürpınar, 2015); demokratikleşme yolunda AKP'yi kendisine referans alacaktı.

2.1.1. Katar ile İttifak

Ancak bu model olma söylemi AKP'li yöneticilerde özgüveni aşırı boyutlara çıkararak bölgesel güç hedefini küresel güç olma iddiasına dönüştürecekti (Oran, 2013; s.196). Bu yolda Türkiye, küçük bir devlet olan ancak egemenliğini güvenceye alarak kilit bir bölgesel güç olma hesapları yapan Katar ile ittifak ilişkisine girecekti. Muhtelif güç bloklarının mücadele edeceği Arap Baharı, jeopolitik bir savaş alanı olarak, bu iki ülkenin beklediği ideal bağlamı sunacak ve bu bağlamda iki ülke arasındaki en önemli politik kesişme bölgedeki ılımlı İslamcı taban örgütlerine verdikleri destekle ortaya çıkacaktı (Pala ve Aras, 2015).

Türkiye ve Katar, 2011 senesinde Suriye'de iç savaş patlak verdiğinde İran'a karşı Sünni blok içerisinde Suudi Arabistan ile beraber konumlanmışlardı. Ancak Suudilerle olan bu beraberlik Arap Baharının genelini kapsayıcı bir ittifak olmayacaktı. Baharı Arap coğrafyasında sürükleyen ve uluslararası örgütlenmiş bir hareket olan İhvan'ın temsil ettiği demokratikleşme olgusu, anayasal monarşi fikrini bile benimsemekten uzak olan statükocu Suudi Arabistan için büyük bir tehdit anlamına geliyordu. Her ne kadar Libya, Suriye ve Yemen'de Arap Baharı'na destek veriyor olsa da bu konjonktüreldi. Aslında karşı devrimci karaktere sahip olan Suudi dış politikası, Tunus devrik liderine kucak açmış Mısır'da Mübarek yönetimini desteklemişti (Duran ve Yılmaz, 2012; s.42). ABD'nin onayı ile Mübarek gibi Batı taraftarı bir diktatörün devrilmesi Suudileri telaşlandırmış; Arap Baharının domino etkisi yaratarak Körfez monarşilerinin de sonunu getirebileceği ihtimali tartışılır olmuştu. Bu yüzden Bahreyn'deki Şii ayaklanmasına karşı Suudi yönetimi, ABD'ye danışma ihtiyacı bile duymadan, Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK) üzerinden asker göndermişti (Oktav,

2016). Ne pahasına olursa olsun Suudiler, Arap Baharı'nın Körfez'e sıçrama ihtimalinin önünde kararlı bir duruş sergileyecekti (Duran ve Yılmaz, 2012). Körfez monarşileri, Suudilerin önderliğinde sahip oldukları doğal kaynakları ve ekonomik zenginlikleri kullanarak Arap Baharı'nın etkilerine karşı direneceklerdi (Ataman ve Akkaya, 2013).

Ancak Katar bu ülkelerin bir istisnasıydı. Doha, köklü güvenlik ve egemenlik hassasiyetleri olan küçük bir güç olarak arabuluculuk, anlaşmazlık çözümü ve çekdefteri diplomasisi ile güvenliksizleştirilmesi herkes için tehlikeli olabilecek bir siyasi aktör olmanın peşindeydi ve eskiden beri Suudilerin bölge politikası üzerindeki tekeline meydan okumaktaydı (Pala ve Aras, 2015; s.4). Örneğin, tıpkı Türkiye gibi Katar'ın da İran ile ilgili tehdit algısı -en azından Arap Baharına kadar- Suudi Arabistan'dan oldukça farklıydı. İran, uzun zamandan beri kendisi ile iyi ilişkiler geliştirmekle ilgilenen Katar'ı, stratejik bir ortak olarak nitelendirirken; Katar Emiri, "İran bizim dostumuzdur ve karanlı niyetli kimselerin aramızda sorun yaratmasına izin vermeyeceğiz" diyerek (Oktav, 2016; s:53) Katar'ın bölgede Suudilerden farklı duruşunun altını çiziyordu.

Arap Baharı'nın sosyo-politik dönüşümünün liderliğini yaparak ulaşacağı etkinin kendisine merkezi bir siyasi aktör olmanın yolunu açacağını hesaplayan Katar'ın bölge siyaseti (Pala ve Aras, 2015; s.4) Müslüman Kardeşler'i destekleyen politikaları, Hamas başta olmak üzere İslamcı gruplarla ilişkileri, Suriye'de tekfiri grupları ayırmaksızın muhalefete verdiği destek ile Suudiler tarafından tehditkâr bulunuyordu (Oktav, 2016; s.59).

2.1.2. Alternatif Eksen

Türkiye ise, Arap Baharı öncesinde herkes ile diyalog kurabilen dış politikası ile bölgede arabuluculuk rolü üstlenebilen, sosyo-ekonomik ve politik prestijinin zirvesinde bir bölgesel güçtü. Ancak Arap Baharı ile AKP yönetimi Türk dış politikasında daha önce hiç denenmeyen bir şeye kalkışacak; riskli bir karar verip devletler yerine halkların yanında yer alacak (Sandıklı ve Karabel, 2016; s.38) ve demokrasi promosyonu politikasını sahiplenecekti.

Türkiye'nin Sünni eksenin diğer ülkeleri olan Körfez monarşileri ve Ürdün'den ayrılıp Katar ile yollarının kesiştiği bu noktada; Müslüman Kardeşler, uluslararası organize yapısı ve halk desteği ile demokratikleşme yolundaki Arap ülkelerinde siyasi gücü ele geçirmeye en yakın aday olarak görünmekteydi. Her iki ülke de böyle bir taban hareketine verilecek desteğin jeopolitik hedeflerin gerçekleştirilmesinde getireceği katkının pekâlâ bilincindeydi (Pala ve Aras, 2015; s.5).

İki ülke zaten Arap Baharı öncesinde de gene Müslüman Kardeşlerin bir türevi olan Hamas'ı uluslararası düzeyde beraber desteklemişlerdi. Demokratik pratiğin gelişmesiyle bölgede güvenliğin tesis edileceği tezi ile Filistin konusuna yaklaşan ve Hamas'ı destekleyen Katar'a, Türkiye, demokratik olarak seçilmiş Hamas'ı dışlamanın onu İran'ın kucağına atacağı savunmasıyla destek verecekti. Gerek Ankara gerekse de Doha; Ortadoğu bilincinde mezhep ve etnik farklılıkların ötesinde ayrı bir yeri olan Filistin davasını desteklemenin Müslümanların sesi olma iddialarına katkılarının farkındaydı. Gazze konusu iki ülkenin sıkı iş birliğinin Arap Baharı öncesi ilk işareti olacaktı (agm; s.5-6). Halihazırda özellikle Erdoğan'ın yüksek profilli Ortadoğu politikası takip etmesi

ile beraber Katar merkezli El-Cezire televizyonu da bölgede Türkiye'nin popülaritesini arttırmak için etkili bir biçimde çalışıyordu (Ayhan, 2009).

Ancak asıl işbirliği Arap Baharı'nın patlak vermesiyle başlayacaktı. Suudi Arabistan'ın varoluşuna aykırı bu hareketleri sahiplenmemesi bölgede var olan Sünni ve Şii eksenlerin üzerine üçüncü bir eksenin doğuşuna yol açacaktı. Türkiye, Katar, daha sonra Mısır İhvan hükümeti, Tunus ve Gazze'deki Hamas'tan oluşan bu yeni eksen bazı analistlere göre siyasal İslam'ın yükselişi anlamına geliyordu (Pala ve Aras 2015; s.2). Ocak 2011 tarihindeki Katar'ı ziyaretinde Erdoğan "geçmişin dedikodularını, olumsuz kampanyalarını ayaklarımızın altına alalım ve aydınlık geleceğimizi birlikte kuralım" (Bostan, 2011) diye seslenerek belki de iki ülke arasında filizlenen bu alternatif eksenin işaretini veriyordu.

2.1.3. Suriye Müslüman Kardeşleri

Türkiye Suriye'de muhaliflerin hamiliğini üstlendikten sonra en yakın müttefiki Katar olacaktı. Ankara muhaliflerin örgütlenmesi amacıyla Suriye Ulusal Konseyinin kurulması için çalışırken, Doha da Arap Birliğinde muhaliflerin tanınması için lobi faaliyeti yürütüyordu. İç savaş boyunca Suriye'deki muhalefetin meşruiyetini arttırmak için çabalayacak Türkiye ve Katar, Suriye'de Müslüman Kardeşlerin iktidara geleceğinin hesabını yapıyordu (Pala ve Aras, 2015).

1982 yılında "Baba" Esad yönetimine karşı patlak veren ayaklanmanın baş aktörü olan Müslüman Kardeşlerin Türkiye'deki faaliyetleri iki ülke arasında

80’lerden itibaren pürüz teşkil edecekti. Buna rağmen AKP hükümetinin Esad ile ilişkileri en sıkı olduğu “komşularla sıfır sorun” yıllarında dahi Erdoğan, Müslüman Kardeşlere duyduğu sempatiyi saklamayacak ve Esad’tan İhvan'ın meşrulaşmasına izin vermesini rica edecekti (Akcan, 2016; s.4; Gürpınar, 2015; s.29). Hatta Arap Baharı patlak verdiğinde Suriye ile yapılan görüşmelerde AKP hükümeti, Şam hükümetine verilebilecek destek karşılığında Müslüman Kardeşlere konulan yasağın kaldırılması ve dördü önemli olmak üzere en aşağı kabinenin dörtte birinin İhvan’dan oluşması şartını Esad ile pazarlık konusu yapmıştı (İnat ve Telci, 2012; s.235). Türkiye, Arap Baharı'na destek kararını aldığında TDP’nın geleneksel devletlerin içişlerine müdahale etmeme ilkesini ilk defa terk etmekle kalmayacak aynı zamanda ilk defa hükümet dışı bir grup olan Suriye Müslüman Kardeşleri ile irtibata geçerek dış politikasını buna göre yönlendirecekti (Gürpınar, 2015). Esad verdiği bir mülakatta ‘‘Müslüman Kardeşlere yardım etme ve onları savunma içgüdüsünün, Erdoğan’ın izlediği Suriye politikasının gerçek çıkış ve dayanak noktasını oluşturduğunu’’ söyleyecekti (Oran, 2013; s.224).

Erdoğan’ın İhvan’a karşı beslediği bu sempatinin temelinde kuşkusuz içinde yetiştiği ve eski mensubu olduğu Millî Görüş geleneğinin izleri vardır. Türkiye'de siyasal İslam, 27 Mayıs darbesini takiben 60’lı yıllarda İhvan menşeli yazarların eserlerinin çevrilmesiyle yeşermişti. Seyyid Kutup ve Mevdudi gibi yazarların Türk İslamcılarına büyük etkisi olacaktı (Gürpınar, 2015; s.23). 1970’li yıllarda Erbakan, Türk İslamcıları için ideolojik ilham kaynağı olan Mısır’daki İhvan teşkilatı ile siyasi bağlar kuracaktı. İhvan, Erbakan’ı adeta Müslüman Kardeşler’in Türkiye temsilcisi gibi görmekteydi (Magued, 2017; s.8). Gresh’in eski Suudi içişleri bakanı prens Nayef’ten aktardığına göre (2012), Erbakan,

1990-91 Körfez krizi döneminde Gannuşi, Turabi ve Zindani gibi Tunus, Sudan ve Yemen'deki Müslüman Kardeşler temsilcilerinden oluşan bir delegasyonda (İhvan'dan) dördüncü kişi olarak dönemin Suudi veliaht prensi ile görüşmeye katılmıştı. Gürpınar'ın aktardığına göre Mısır'da 1995 senesinde Müslüman Kardeşler üyeliğinden idama mahkûm edilen 10 kişi için Erbakan, Fethullah Erbaş başkanlığında 3 kişilik bir Refah Partisi heyetini, cezanın affı için görüşmeler yapmak üzere Mısır'a gönderecek ve sonuçta mahkumlar serbest bırakılacaktı. Seneler sonra idama mahkûm edilen gruptan bir kişi Müslüman Kardeşler'in temsilcisi olarak Erbakan Hoca'nın cenazesine katılacaktı. Refah Partisinin hiçbir zaman inkâr etmediği Müslüman Kardeşler bağlantısı Erbakan'ın kısa başbakanlığında gerçekleştirdiği Ortadoğu gezisinin Mısır ayağında da diplomatik kriz yaşanmasına neden olacaktı (2015; s.26-8).

Bu yakınlık Erbakan'ın politik mirasını da sahiplenecek (Erdoğan, 2012) Ak Parti döneminde de değişmeyecekti. Irak'ta da Müslüman Kardeşler'in Irak kolu olarak kurulan ülkenin en güçlü Sünni partisi Irak İslam Partisi ile, Gazze'de Müslüman Kardeşler'in Filistin kolu olan Hamas ile Tunus'ta Gannuşi ve Sudan'da Turabi gibi Müslüman Kardeşler ideologlarıyla tıpkı Mısır'daki ana Müslüman Kardeşler teşkilatıyla olduğu gibi yakın iş birliği içerisine girecekti.

Çandar'a göre AKP'nin 'Sünni refleksi'nden kaynaklanan bu yakınlaşmalar "AK Parti'deki bir sürü unsurun bu akımla ideolojik akrabalığı, şahsi tanışıklıkları" sebebiyle AKP dış politikası ile çelişmiyordu (Çandar, 2006). Dolayısıyla Tahrir devrimiyle beraber Mübarek'in iktidardan düşmesi ile gelişen süreçte Mursi'nin başkan seçilmesi ile Mısır'da İhvan döneminin başlaması AKP'ye hayalindeki eksene yeni bir müttefikin katılması anlamına gelecekti.

2.1.4. Müslüman Kardeşler Hilali

Arap dünyasındaki sosyo-ekonomik ağırlığı ve jeopolitik önemiyle Mısır bu eksenin incisi olacaktı. Demokratik seçimlerle Mısır'da iktidara gelen ve geçmiş olarak AKP ile benzer arkaplana ve İslam ülkelerinin iş birliğine dönük ortak yaklaşımlara sahip olan İhvan; Ankara ve Doha için sadece ekonomik ve siyasi bir iş birliği açısından değil; kurulacak ortaklıkla jeopolitik hedeflerin fiiliyata dökülmesi bakımından da büyük bir fırsattı. Mursi hükümeti Arap Baharının diğer ülkelerindeki "İhvan ağı" ile Bölge üzerinde yeni iletişim kanalları kurarak etkisini arttırmak isteyen Ankara hükümeti için biçilmiş kaftandı (Pala ve Aras, 2015; s.10-11). Mısır devlet başkanı Mursi AKP parti kongresine davet edilmiş ve Mısır'da istikrarın sağlanması için maddi yardım teklif edilmişti (Kılınç, 2016; s.82). Dış politika söylemleri örtüşen ve güçlerini demokratik seçimlerden alan İhvan ve AKP "Müslüman" partilerin iktidarının simgeleriydi. Ankara yükselen bir 'demokrasi ekseninde' Mısır ve Türkiye'yi bölgeye öncülük edecek ortaklar olarak görüyordu (Monier ve Ranko, 2013; s.118).

Erdoğan'ın gözünde artık, Mısır ne kadar güçlü olursa Türkiye de o kadar güçlü; Türkiye ne kadar güçlü olursa Mısır da o kadar güçlüydü. 2012 Kasım'ında gerçekleştirdiği ziyarette Mısırlılara seslenirken, ''...sizler Arapça, bizler Türkçe ifade ediyor olsak da, aslında aynı dili konuşuyor, gönül diliyle aynı şeyi söylüyoruz'' diyen Erdoğan; Kuran'dan ayetlerle süslediği konuşmasında

Türkiye'nin, Mısır'la her türlü işbirliğine hazır olduğunu ilan edecekti (Erdoğan: İslam aleminin gönlü Mısır'la birlikte, 2012). [10]

Bu çağrı Mısır'da da yankı bulacaktı. İhvan hükümeti iktidara geldikten sonra İsrail ve İran'ın bölgesel tutumuna karşı tavır almada Ankara'nın politikalarına birçok anlamda katılmış; iki ülkenin bölge ve uluslararası politikalarda Ankara-Kahire eksenindeki işbirliğinin daha da artacağının sinyallerini vermişti (Telci, 2013; 166-9). Magued'e göre AKP ve İhvan, dini referansların potasında erittikleri 3. dünyacı milliyetçi söylemleri ile ortak bir bölgesel vizyonu vurguluyordu. Bu ideolojik yakınlık ile heveslenen AKP yönetimi, Müslüman Kardeşleri bölge üzerindeki tasavvurlarını uygulamaya koymada potansiyel bir ortak görüyordu (2017; s.9).

Türkiye Arap coğrafyasında son yıllarda (büyük oranda İsrail'e karşı tutumuna binaen) artan popülerliğine ek olarak Tunus ve Mısır'da devrimler sonrası iktidara gelen İhvan'ın yüzünü Türkiye'ye dönmesiyle artan özgüveni ile Ortadoğu'daki etki alanını eski Osmanlı coğrafyasına genişletebileceğini düşünerek küresel bir güç gibi özerk politikalar uygulamaya ve Ortadoğu'da düzen kurucu bir ülke olarak hareket etmeye başlamıştı (Sandıklı ve Karabel, 2016; s.41). Türkiye'nin düzen kuruculuğu konusunda iddialı Ahmet Davutoğlu Mısır ziyaretinde, Körfez monarşileri nazire yaparcasına, kişilere ya da kurumlara değil Ortadoğu halklarına ait olacak yeni bir Ortadoğu'nun doğuşunu

[10]Duran ve Yılmaz'a göre (2012) Suud ve İran modellerinin ürettiği sekteryen söylemler İslam dünyasında bütüncül yaklaşımının önünü tıkamakta olup Şiilik ve Vahhabilik siyasetine alternatif yeni bir Sünni yaklaşıma ihtiyaç vardır. Mısır ve Türkiye arasındaki yakınlaşmanın sunacağı yeni Sünni argüman ve pozisyonlar sekteryanizmi kırılmasına katkı sağlayacaktır.

müjdeliyordu (Telci, 2013; s.167). Geçmişte Ortadoğu'daki cari statükoyu Türkiye'yi bölgeden dışlayan bir yapı olarak gören ve Türkiye'nin Ortadoğu bölgesinde etkin olmasını sağlayacak en avantajlı ihtimalin İslam eksenli temayüllerin yükselişe geçmesi olduğunu savunan Davutoğlu (Davutoğlu, 1996), Anadolu Ajansının Kahire bürosunun açılışında yaptığı konuşmada ise Ankara ve Müslüman Kardeşler hükümetinin yakınlaşmasını yeni bir eksen doğuyor ifadesiyle açıklayacaktı (Telci, 2013; s.174).

Bu yeni doğan eksenin tanımlamasını, Şii hilali kavramının da mucidi olan Kral Abdullah yapacaktı. Atlantic dergisine verdiği mülakatta bölgede "yeni ve radikal bir ittifakın doğmakta olduğunu" savunan Kral, "Mısır ve Türkiye'de gelişen bir Müslüman Kardeşler hilalini görüyorum" diyerek İran'ın liderliğindeki Şii hilalini hem tamamlayan hem de onun rakibi olan yeni ve radikal bir ittifak ekseni tanımlıyordu. Mülakatın devamında, Kral, Batı'nın Müslüman Kardeşler'e demokrasinin tesisi konusunda bağladığı ümitleri eleştirerek, Müslüman Kardeşlerin, Ortadoğu'da gerici bir vizyonu ve Batı karşıtı politikaları empoze etmek istediğini savunacaktı (Ürdün kralından Erdoğan'a ağır eleştiri, 2013).

Mısır, Suriye'deki rejim değişikliği konusunda Türkiye ve Katar'ın çizgisinde izlediği politika ile bu sorunu dış politika gündeminin önceliği olarak görecek, Suriyeli muhaliflerin pek çok toplantısına ev sahipliği yapıp her türlü yardımı sağlayacaktı (Telci, 2013; s.167). Üçlü eksenin politikalarının ortaklaşa temayüz ettiği bir başka alan da Filistin olacaktı. Filistin milli uzlaşısına ilişkin Hamas ve El Fetih grupları nezdinde nufuzlarını kullanan Türkiye, Katar ve Mısır beraber çalışıp uzlaşmaya varılmasında katkı sağlayacaklardı (Ulataş, 2013; 218-21). Sanki Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik kitabında kurduğu Ortadoğu tasavvuru

gerçek olacak gibiydi. Ancak 3 Temmuz 2013'te gerçekleşecek askeri darbe bu seyri tersine çevirecekti.[11] Erdoğan hükümeti Mısır'da gerçekleşen askeri darbeye en sert tepki veren aktör olacaktı (Telci, 2014; s.202).

[11]Monier ve Ranko'ya göre İhvan, halkın iradesinin yönetime yansıtılmasının yöneten ve yönetilen arasında getireceği uyum ile devleti güçlendireceğini, güçlü devletin de dış politikada boyun eğmeyi sonlandırıp gerçekten özgür bir yaklaşımla Mısır'ı zirveye çıkartacağını savunuyordu. Müslüman Kardeşler'in iki farklı söylemi vardı: birisi otoriterlik karşıtı politik-pragmatik söylem; diğeri hilafete, ümmete, tüm İslam Alemini kapsayacak reformlara atfen duygusal söylem. İhvan'ın dış politikada bu duygusal söylemi benimsemesi dışarıdaki İslamcılarla paylaştığı gündeme daha sadık olduğu ve Mısır'ı ileride kurulacak ulusötesi siyasal entiteye eklemlemek istediği iddialarını da beraberinde getirmekteydi. İhvan'ın dış politika yetersizliklerine rağmen kullandıkları İslam ve özgürlük söylemi iç politikada destek sağlamasına rağmen din tüccarlığı eleştirilerini de beraberinde getiriyordu. Muhalefet, Mısırın ve Arap dünyasının istikrarı için tehdit olarak gördükleri dini faşizm ve terörle mücadele öyküsü üzerinden politize edilirken İhvan'ın bağlılığının ulus devlete mi yoksa uluslarüstü bir projeye mi tartışması üzerinden İhvan'ın Mısır'a sadakati sorgulanır olmuştu. Mısır toplumu otoriterlikten uzak demokrasi ve sosyal adalet beklentisi içinde iken Mursi'nin uzlaşmadan uzak tutumu ve anayasa taslak sürecinin getireceği tartışmalar halkta, -Mübarek diktatörlüğü yerine- İhvan tarzı yeni bir otoriterlik tesis edildiği yönünde bir algı oluşturacaktı (2013). Suudi Arabistan destekli selefi grupların Cumhurbaşkanı Mursi yönetiminden desteğini çekmesi Mursi'nin, Mısır'ı yönetmekte yaşadığı sorunları arttırmıştı. Ülkenin içine düştüğü bunalım 3 Temmuz 2013'de Genelkurmay Başkanı Sisi'nin silahlı kuvvetleri arkasına alarak Mursi'yi ve Müslüman Kardeşler'i iktidardan uzaklaştıran askeri bir darbe yapması ile sonuçlanacaktı. Yapılan bu darbe, "Mursi halk desteğini kaybetti" gerekçesiyle ABD ve Batı tarafından desteklenecekti (Sandıklı ve Karabel, 2016). Mursi'nin azli ve önde gelen İhvan liderlerinin tutuklanması üzerine Müslüman Kardeşler meydanlarda 2011'de yapılanlara benzer gösteri ve oturma eylemleri düzenleyerek uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmeye çalışacak ancak En Nahda ve Rabia meydanlarındaki bu gösteriler 817'den fazla protestocunun rejim tarafından katli ile acı bir biçimde sonuçlanacaktı (Hansen, Gaas ve Bary, 2017). Yeni yönetim İhvan'ı Devrim'in düşmanı

AKP hükümetinin kayıtsız şartsız Mursi'yi destekleyen tutumu, karşı tarafta giderek sertleşen bir tutum doğuracak, iki ülke arasındaki gerilim büyüyecek ve sene sonuna doğru Mısır yönetiminin Türk büyükelçisini istenmeyen adam ilan etmesi ile ilişkiler son yıllardaki en düşük seviyesine gerileyecekti (Telci, 2014; s. 202)

2.1.5. Suudi Arabistan ve Arap Baharı

Arap Baharı rüzgarını ardına alarak yeni bir dinamizm kazanan ve devrimlerin yaşandığı ülkelerde iktidara gelen ya da bir şekilde iktidar ortağı olan İhvan, İslamcı ideolojisi ve popülist karakteri ile Katar'ın dışındaki tüm Körfez emirlikleri ve Suudiler tarafından hayati bir tehlike olarak algılanıyordu. Türkiye'nin Arap Baharı ve İhvan yanlısı söylemi revizyonist çizgisi ile Suudilerin statükocu çizgisi ile çatışınca iki ülke yeniden şekillenen bölgesel dengede farklı kutuplarda konumlanacaktı (Ataman ve Akdoğan, 2014; s.214). Mısır (ve Tunus) seçimlerinde örneklenen İslamcı politika ve demokrasi kombinasyonu Suudi Arabistan için düzen bozucuydu (Gauss, 2014; s.2). Bölgedeki otoriter rejimlerin arka arkaya girdiği krizlere Türkiye'nin yıldızının da yükselişi eklenince Arap tabanlı politik sistemin yerini İslam tabanlı bir sisteme bıraktığı tartışılmaya başlanmıştı (Monier ve Ranko, 2013; s.119).

İhvan ile Suudiler arasındaki gerilim yeni değildi ancak Arap Baharı ile gerilim düşmanlık boyutuna taşınacaktı (Gauss, 2014; s.2). Belki Suriye'de Esad, İran'a

---

ve ülke sınırlarını tehdit eden terörist bir grup olarak yaftalayacak ve yasadışı ilan edecekti (Monier ve Ranko, 2013; s.116).

bitmeyen yakınlığı nedeniyle Suudi Arabistan tarafından istenmiyordu (Duran ve Yılmaz, 2012; s.83). Ve belki Suudiler Libya'da Kaddafi'nin devrilmesine de, seneler boyunca Kaddafi'nin aleyhlerinde yaptığı açıklamalar ve Suudi Kralı Abdullah'a düzenlenen suikast girişiminde Libya'nın rolü nedeniyle karşı çıkmamıştı. Ancak Mısır, bölge politikası bakımından kaybedilemeyecek kadar önemli bir müttefikti (Gauss, 2014; s.15). Her şeyden öte Arap Baharı ve İran Devrimi arasında paralellik kurup Müslüman Kardeşlerin bölgede yükselişini destekleyen İran ile İhvan'ın yakınlaşma ihtimali de vardı (Dot-Pouillard, 2016; Monier ve Ranko, 2013; s.119). Mursi'nin İran dış politikasına getirdiği eleştiriler ve Esad'a karşı ilan ettiği cihad bile Suudilerin İhvan'a güvenmesine yetmeyecekti (Gauss, 2015; s.17).

Büyük Ortadoğu'da Müslüman Kardeşler eli ile demokrasiye yapılacak başarılı bir geçiş Körfez ülkelerinde de demokrasiye olan talebi tetikleyebilirdi. Kendi rejimlerinin sonunu getirecek böyle bir revizyondan çekinen statükocu Körfez monarşileri İhvan'ı terörizmi kışkırtıp bölgede istikrarsızlığa neden olmak suçlaması ile yasadışı ilan edecek; Mısır'da askeri darbe ile gelen yönetimin sonuna dek arkasında duracaktı. Türkiye ve Katar ise Mursi'ye hem iktidarı boyunca hem de darbe sonrası her türlü desteği vermişti. Erdoğan, askeri darbeyi siyasal ve ekonomik sonuçlarına aldırmaksızın her platformda tavizsiz bir biçimde eleştirmiş; Türkiye'nin, Sisi yönetimini tanımayacağını ilan etmişti (Pala ve Aras, 2015; s.11). Bu duruş, darbenin destekçisi Suudi Arabistan ve BAE tarafından hoş karşılanmayacak; 2008 yılında Türkiye'nin stratejik ortak ilan edilmesinden bu yana her sene düzenli olarak yapılan KİK-Türkiye toplantıları o sene gerçekleştirilmeyecekti (Ataman ve Akdoğan, 2014; s.212). Türkiye'nin Körfez dışından stratejik ortak olarak KİK'e davet edilen ilk ülke

olduğu (Oktav, 2016; s.48) göz önüne alınırsa bunun sembolik önemi büyüktü. Suudi Kralı Abdullah, Mısır'daki askeri darbenin lideri General Sisi'ye desteğini açıkladığı resmi beyanatında isim vermeden ancak Türkiye ve Katar'ı kastederek Mısır'ın içişlerine karışanları fitne ateşini körüklemek ve terörizmi teşvik etmekle suçlayacaktı (Pala ve Aras, 2015; s.11). Darbe sonrası Suudi Arabistan, ilan edilen geçici hükümeti tanıyan ilk ülke olacak, Mısır'daki askeri yönetimi sadece politik ve diplomatik olarak desteklemekle kalmayacak darbenin üzerinden daha birkaç saat geçmeden açıkladığı 5 milyar dolarlık yardım paketiyle ekonomik olarak da desteğini esirgemeyecekti (Ataman ve Akdoğan, 2014; s.215).[12] Aslında Arap Baharı'nda, Suriye krizinde tarafların birbiri ile aynı safta olması nedeniyle sadece 2 yıl ötelenmiş olan Suudiler ve AKP yönetimi (ve Katar Emiri) arasındaki çıkar çatışması; Mısır'daki askeri darbe ile su yüzüne çıkmıştı (agm; s.214). Darbeden bir ay önce; posterleri Gazze'den, Mısır'a; Tunus'tan, Libya'ya meydanlarda açılan; ülkesi bölgede hedeflediği kilit ülke konumuna doğru ilerliyor gibi görünen Katar Emiri, Körfez ittifakının Katar'a siyasal İslam'a verdiği desteği çekmesi yönünde arttırdığı baskı sonucunda, oğlu lehine tahttan feragat etmek zorunda kalmıştı (Pala ve Aras, 2015; s.11-2).

2.1.6. İhvan'ın Tasfiyesi ve "Erdoğan'ın Yolu"

Gene de Erdoğan İhvan'ın davasını uluslararası platformlarda savunmaya devam edecek Batı ülkelerini askeri darbeye duyarsızlığından ötürü kınayacaktı (Pala ve Aras, 2015; s.11). Mısır, Türkiye'nin bu tavrını "ülkenin içişlerine

[12]Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt de toplam 7 milyar dolarlık yardım paketleri ile askeri darbeyi finanse ederek Mısır sorununda Suudi Arabistan'ı destekleyecektir (Ataman ve Akdoğan, 2014).

müdahale" olarak yorumlayarak Ankara'yı düşmanca bir siyaset izlemekle suçlayacak (Telci, 2015; s.212); Mısır medyası Erdoğan'ın yeni yönetime düşmanca tutumunu Suriye ve Irak'taki başarısızlıklardan sonra Türkiye'nin bölgedeki rolünü canlandırma çabasına bağlayarak AKP'yi, İhvan'ı bölgesel hâkimiyeti için kullanmakla eleştirecekti (Magued, 2017; s.10). Türkiye'nin yöneticiler başta olmak üzere İhvan mensuplarına siyasi sığınma hakkı tanımasına (Telci, 2014; s.214); Sisi rejimi, ilerleyen yıllarda, Ankara'nın çağrılarına rağmen FETÖ'nün faaliyetlerine göz yummaya devam ederek ve "iltica etmesi durumunda Fethullah Gülen'i Mısır'da ağırlayabileceklerini" duyurarak (Telci, 2017; s.225) karşılık verecekti. Ankara propaganda noktasında da İhvan'a Mısır'a yönelik TV kanalları üzerinden Mısır'daki askeri darbe karşıtı yayınlar yapmasına imkân verme suretiyle yardımcı olacak (Magued, 2017), Mısır Dışişleri Bakanlığı, Mısır'da darbe sonrası terör örgütü ilan edilen Müslüman Kardeşler hareketine ait televizyon kanallarının İstanbul'dan yayın yapmasına izin verilmesini "teröre destek" şeklinde yorumlayacaktı (Telci, 2016; s.199).

Ankara-Doha ekseninin Riyad ile İhvan konusunda tek çatışması Mısır'da olmayacaktı. Suriye'deki muhalefetin politik ve askeri liderliğinin belirlenmesi noktasında rekabet içerisinde bulunan iki yaklaşımın mücadelesinde Suudiler, muhalefetin yönlendirilmesinde inisiyatifi büyük ölçüde eline geçirecekti (Ataman ve Akdoğan, 2014; s.218). İhvan'ın Mısır'daki gibi Suriye'de de iktidara gelmesi ihtimali İhvan'ın Ürdün kolu olan İslami Hareket Cephe'sinin güçlenmesine yol açacağından Ürdün'de statüko değişimini getirebilirdi. Riyad'a göre bu zincirleme reaksiyona neden olup Körfez'i istikrarsızlaştırabilir ve Suudi Arabistan, Yemen ve Bahreyn'deki Şiilerin, iktidara karşı ayaklanmasına neden

olabilirdi (Oktav, 2016; s.59). Gauss'a göre (2015) Müslüman Kardeşler meselesi, Suriye'de, Türkiye ve Suudi Arabistan arasında güçlü bir eksen oluşturulamamasının nedeni olacak bu da bölgede İran etkisini arttırarak Esad hükümetinin devamını sağlayacaktı.

Ankara'nın; Mısır, Libya ve Suriye'deki hırslı fakat başarısız politikalarının sonucunda oluşan yalnızlığı; 2014 sonlarında Katar'ın Suudilerle uzlaşarak Mısırlı İhvan üyelerini sınır dışı etmesi ve Sisi hükümeti ile ilişkilerini normalleştirmesi ile daha belirgin bir hal alacaktı (Yeşilyurt, 2018; s.30).

2.2. DEĞERLENDİRME

Genel olarak ele aldığımızda aslında 2012 yılına kadar Türkiye'nin yeni dış politika anlayışı, Türkiye'yi bölgede ılımlı İslam kimliği ve demokrasisi ile bir model olarak ortaya süren ABD ve diğer Batılı ülkeler tarafından desteklenmiştir. Ancak Türkiye'nin, Suriye ve Mısır'daki gelişmelere beklenenin ötesinde karışması, Müslüman Kardeşler ve HAMAS ile ilişkilerini geliştirerek bölgede nüfuzunu artırması, kendisine fazlasıyla güvenerek ABD'nin stratejik çıkarlarını önemsemeyen bağımsız bir dış politika anlayışını hayata geçirmeye çalışması, bölgede oyun kurucu ülke olduğunu ileri sürerek bu doğrultuda hareket etmesi ve bu bağlamda Ortadoğu'da İhvan ve Katar ile bir düzen kurma arayışı içerisine girmesi AKP'nin 2012 yılından sonra bu desteği kaybetmesi, Yeni-Osmanlıcı bir emperyalizm ile suçlanması ve yalnızlaşması ile sonuçlanmıştır (Efegil, 2016; Sandıklı ve Karabel, 2016).

Bölge özelinde incelendiğinde görülmektedir ki; Arap Baharının devrimci havası güç kazandıkça Ankara ve Doha jeopolitik hedeflerini gerçekleştirmek için İhvan rüzgarını arkalarına almak istemiş; bu havayı bölgesel konumlarına ve uzun vadede rejimlerine tehdit olarak algılayan Suudi Arabistan başta olmak üzere Körfez monarşileri ile farklı kutuplara kaymışlardır. Bu ayrışma, Katar Emirinin tahttan feragatine, Mısır'da askeri darbeye yol açacak, Suriye ve Libya'daki iç savaşı uzatacak ve Türkiye için ciddi ekonomik ve politik maliyetler getirecektir.

Davutoğlu dönemi biterken Doha yavaş yavaş ama kaydadeğer şekilde statükocu komşuları tarafından izole edilmemek için İhvan'a olan desteğini bırakarak Suudilerin pozisyonuna yakınlaşmıştır. Ankara, Mısır'daki Müslüman Kardeşler hükümetinin düşürülmesine karşı duruşundan taviz vermemiş ancak

Körfez ülkeleri ile olan zıtlaşmanın ağır ekonomik faturasını da ödemiştir (Pala ve Aras, 2015; s.12). Belki de bu yüzden Mursi'nin darbe ile azledilmesi konusunda Erdoğan Suudi Arabistan'ı suçlamak yerine İsrail'i suçlamış; Davutoğlu ilişkileri yumuşatmak için Suudi Arabistan'ı ziyaret etmiştir (Oktav, 2016; s.60). İlerleyen yıllarda Suudi tahtına yeni kralın çıkması (Telci, 2016; s.212-3), IŞİD terörünün ani yükselişi, Yemen'deki istikrarsızlık ve İran ortak tehlikesi sebebiyle (Pala ve Aras, 2015; Yeşilyurt, 2018; 30-2) Riyad, Ankara'ya Müslüman Kardeşler nedeniyle gösterdiği tepkisini hafifletecektir.

Erdoğan'ın uluslararası platformlarda İhvan davasını sahiplenmesi; Mısır'ın da Türkiye'ye karşı devletlerle birleşip ortak politikalar geliştirmesine ve Türkiye'yi yalnızlaştırmasına neden olmuştur. İslam İş birliği Teşkilatı'nın 2014 Eylül ayında New York'ta düzenlenen dışişleri bakanları düzeyindeki yıllık koordinasyon toplantısında Mısır temsilcisi Birleşik Arap Emirlikleri ve İran'ın da desteğini alarak hazırlanan sonuç metninde "Kıbrıs Türk Devleti" ibaresinin yer almamasını talep edecektir (Telci, 2015; s.217). 2015 içerisinde müteakip toplantıda aynı talebini ısrarla tekrarlayacak olan Mısır yönetimi ayrıca Türkiye'yi Kıbrıs sorunu konusunda zor duruma düşürmek ve Doğu Akdeniz'de bulunan doğalgaz rezervinin paylaşımında Türkiye'yi devre dışı bırakmayı hedefleyerek Yunanistan ve Kıbrıs Rum kesimiyle ilişkilerini geliştirecektir. Üç ülke, Kıbrıs sorununun çözümünde ortak hareket etme kararı alırken, Akdeniz'de ortak doğalgaz arama faaliyetlerini hızlandırma konusunda anlaşmaya varmıştır. Aynı yıl içinde Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da düzenlenen Uluslararası Libya Bağlantı Komitesi'nin toplantısı öncesi Mısır, Türkiyeli temsilcilerin katılımı durumunda BAE ve Suudi Arabistan ile birlikte toplantıyı boykot edeceklerini bildirecek; üç ülkenin bu tutumu üzerine Türkiyeli

temsilciler sadece kısa bir açıklama bırakarak toplantıyı terk edecektir (Telci, 2016; s.204-5). Mısır bununla da yetinmeyerek, Türkiye aleyhine faaliyette bulunan ve Ankara'nın terör örgütü olarak nitelediği PKK/PYD ve FETÖ gibi gruplarla iletişime geçip ve faaliyetlerine destek verecektir (Telci, 2017; s.231).

Denilebilir ki; İsrail karşıtlığı ve Filistin hamiliği üzerinden İslam Dünyasında liderliğe oynayan Türkiye böyle bir hedefin ABD ve İsrail ile iş birliği yapan Mısır, Tunus ve Ürdün benzeri laik ve Batıcı otokrasilerle başarılamayacağının bilincinde olarak patlak veren Arap Baharında popülist bir çıkar grubu olan Müslüman Kardeşleri desteklemiştir. Bu sayede demokratikleşecek ülkelerde Filistin davasının Arap maşeri vicdanında sahip olduğu büyük yere güvenerek kendisine ve bölgedeki politikasına verilecek desteğin artacağını düşünmüştür. Ayrıca İhvan'ın gerek Millî Görüş geleneğinden gelen bağları gerekse de ideolojik yakınlığı nedeni ile AKP 'nin büyük stratejisini sahneye koyması için uygun zemini sağlayacağını hesaplanmış; Müslüman Kardeşler kuşağı ile İran ve Suudi modellerinin etkisine karşı bölgede 'popülist' yeni bir alternatif model teşkil edilmek istenmiştir. Türkiye'nin liderliğinde 'yeni bir Ortadoğu' inşaa ederek Türkiye'yi küresel güç yapma amacında olan bu strateji İhvan ve benzeri çıkar grupları başarılı olduğu sürece kar getirecek gibi gözükse de Mısır'daki askeri darbe bu getirilerin ne kadar uçucu olduğunu göstermiştir. Türkiye, bir çıkar grubu olan Müslüman Kardeşler üzerinden yürüttüğü bölge siyaseti sonucunda Şii Hilaline karşı birleştiği Suudi Arabistan ve Körfez monarşileri ile olan ilişkileri zedelenmiş, Arap dünyasında önemli bir yeri haiz Mısır ile ilişkileri kopmuştur.

3. KİMLİK VE KURUMLAR: DEVLET YAPISI VE İDEOLOJİSİNDEKİ DEĞİŞİMLER

Tokdoğan'ın tanımıyla, ''yüzyıla yakın hakim olan Cumhuriyetçi anlatı ve sembollerin yerine Osmanlı geçmişini yücelten kollektif gurur ve haz duygularını harekete geçiren alternatif bir milli aidiyet hafızası'' olan Yeni Osmanlıcılık, 2002 yılında AKP'nin iktidara gelmesiyle ama yoğun olarak 2009 yılı ve sonrasında Türkiye'nin hem siyasal hem de toplumsal alanını domine edecektir (2018; s.16-8). İslamcı bir ideolojiden gelen AKP için Osmanlıcılık, laik Cumhuriyeti yücelterek İslamcılığı bastıran Kemalizm'e karşı önemli bir referans çerçevesiydi (Oran 2013; s.198). Öte yandan hem merkez sağ geleneği sahiplenmeye çalışması hem de Milli Görüş hareketi içinden doğan ve İslamcı arka plana sahip bir oluşum olması AKP'yi, doğal olarak Osmanlıcı anlayışı merkeze alan bir jargon geliştirmeye itecektir (Tokdoğan, 2018; s.73-81). Yeni Osmanlıcılık AKP iktidara gelmeden çok önce de sadece İslamcılığın alanı olmamış Türk sağının pek çok unsurunu buluşturan bir söylem alanı yaratmıştı (Saraçoğlu, 2013; s.58).[13]Erdağ ve Kardaş'a göre (2013), dış politikada çeşitli şekillerde temayüz eden ancak dönüşümcü olmaktan çok statükocu olan bu

[13]Hatta Türk sağı dışında da İsmail Cem bile o güne kadar ki dış politikada ortak Osmanlı geçmişinin ihmalinden yakınmıştır (Saraçoğlu, 2013; s.58). Bir güç unsuru olarak tarihsel boyutun yok sayılmasını eleştiren Cem'e göre ''Cumhuriyetin erken dönemleri için anlaşılabilir bir siyaset olan Doğu'dan, özellikle de Ortadoğu'dan kopma ve Batı'ya yönelme tercihi, değişen konjonktürde Türkiye'nin seçeneklerini sınırlayan bir zaafa dönüşmüştür. Halbuki "dış ilişkiler, menfaatin ve menfaat hesabının, menfaati şekillendiren etkenlerin sürekli değişim içinde olduğu, diyalektik bir süreçtir. Dış siyaseti statik, donmuş, değişmez bir olgu gibi algılayan anlayış tümüyle yanlıştır. (…)Dış siyasette başarı, gerçekçi değerlendirmelerle mümkündür'' (Tuğtan, 2016; s.10).

kimlik arayışları 2002 seçimlerinde iktidara gelen AKP ile son bulacak, bunun paralelinde Davutoğlu ile beraber TDP niceliksel ve niteliksel olarak kabuk değiştirecektir (Akıllı, 2014).

AKP döneminde TDP'nın yeni Osmanlıcı fikriyat ile buluşması, dış ilişkilerde görülen değişimin temel nedeni olarak kabul edilen Ahmet Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik adını verdiği doktriner anlayışı ile olacaktır. Bu doktrin, ''Osmanlı coğrafyasına ve kültürel ortaklığına'' yapılan atıf üzerinden Türkiye'yi bir Avrasya gücü haline getirmeyi hedeflediği (Tüysüzoğlu 2013; s.296) ve yeni Osmanlıcılığa maledilen pek çok simge ve iddiayı barındırdığı (Saraçoğlu, 2013; s.55) için Yeni Osmanlıcılık olarak da adlandırılmıştır. Bayraklı'ya göre ''AKP öncesi dönemde sivil ve askeri bürokrasinin direnci nedeniyle dış politikaya yansımayan ve daha çok fikir jimnastiği düzeyinde kalan'' Yeni Osmanlıcı düşünce Davutoğlu dönemi dış politikasında uygulamaya konacaktır (2014; s.53). Ancak Ahmet Davutoğlu hiçbir zaman yeni Osmanlıcılık çerçevesinde hareket ettiğini kabul etmeyecektir. Tüysüzoğlu bu durumu Osmanlı geçmişinin gerek Türkiye'de bazı toplumsal kesimler gerekse de eski Osmanlı coğrafyasındaki halklar nezdinde bıraktığı olumsuz imaja bağlamaktadır (Tüysüzoğlu 2013; s.306-7). Saraçoğlu'na göre ise AKP dış politika yapıcılarınca yeni Osmanlı teriminin telaffuz edilmemesinin temel nedeni bu terimin sahip olduğu yayılmacı çağrışımlardır (2013; s.58). Davutoğlu, Yeni Osmanlıcılık adlandırmasını getireceği muhtemel yan etkilerinden çekindiği için başlarda Türkiye'nin yumuşak güç enstrümanlarını kullanarak Ortadoğu'da ekonomik ve kültürel olarak etkinlik sağlamasına dayanan politikalarını; ''çok boyutlu dış politika'', ''merkez ülke'', ''komşularla sıfır sorun'' gibi kavramlarla açıklayacaktır (Bayraklı, 2014; s.54). Ancak Uzgel ve Yaramış'a göre

Davutoğlu'nun sahip olduğu dünya görüşü çerçevesinde getirdiği kapsamlı Kemalizm eleştirisi ve bu eleştiriyi yaparken kullandığı dil ve metodolojisi, Osmanlıcılığını fazlasıyla ortaya koymaktadır. 90'larda gelişen yeni Osmanlıcılık tartışmalarını yetersiz, kuramsal çerçeveden yoksun ve jurnalistik olarak eleştiren Davutoğlu aslında üstü kapalı olarak Yeni Osmanlıcılığı tamamlayarak revize eden ve teorik bir temele oturtan bir doktirin geliştirdiği iddiasını taşımaktadır (2010; s.41-2).

3.1. AKP ÖNCESİ KİMLİK TARTIŞMALARI

Modern çağlarda çok az ülkenin Türkiye gibi tartışmalı ve yoruma açık bir kimliği olmuştur (Yavuz, 1998; s.19). Türk devletinin Tanzimattan bu yana süregelen Batılılaşma çabasının bir devamı olan Cumhuriyetçi kimlik, laikliği merkezine alan kimlik vurgusu ile anti-tezinin İslam'ı merkezine alan Osmanlı kimliği üzerinden üretilmesinin yolunu açacaktır. Kemalist kimliğin teorik gerekçesini oluşturan modernizasyon teorisinin zamanla zemin kaybetmesi ve de-sekülerizasyon sürecinin başlaması ile kültürel ve dinsel olgulardan beslenen Osmanlıcı kimlik, özellikle 80'li yıllarla beraber etkinliğini arttıracak ve Türk siyasetine damgasını vuracaktır.

3.1.1. Kemalizm

Osmanlı İmparatorluğunun tecrübesinde İslamcılığın faydasızlığını gören Cumhuriyeti kuran elit, toplumun %97,5 gibi kahir bir ekseriyeti Müslüman olmasına rağmen, ulusal kimliği İslam öğesi üzerinde bina etmekten kaçınacaktı

(Başkan, 2017; s.14). Cumhuriyetin kurucu kimliği; hilafeti kaldıran ve tüm dini kurumları sıkı sıkıya kontrol eden, herhangi bir dini etkiye imkan vermeyen ve Türk milliyetçiliği dışında tüm milliyetçi iddiaları baskılayan, şeriat hukuku yerine Avrupa hukukunu benimserken; Türkçe'yi Arap alfabesi yerine Latin alfabesi ile yazıya dökmeyi seçen seküler bir anlayıştı (Kumar, 2014; s.209).

Ulus-devlet kurma ideali ile Osmanlı geleneğini terk eden Cumhuriyetçi (Kemalist) elitler bu geleneği, 1920'li yıllarda ekonomik siyasi ve sosyal reformlar yaparak laik ve ulusalcı bir kültürle ikame etmeye çalışmış, homojen bir millet tahayyülü kurmuşlardı (Kılınç, 2016; s.74). Bu çerçevede Cumhuriyetçi elitler geçmişi tamamen silip ulusal kimlik ve ulusal çıkarı Avrupa merkezli olarak belirleyecek, emperyal/islami kimlikten Batı ulus devleti kimliğine doğru gerçekleştirilecek dönüşüm için tüm kurumsal araçları seferber edeceklerdi. Geçmiş ile yeni kurulan arasına kalın bir çizgi çekmek o kadar önemliydi ki; özellikle 30'lu yıllarda Kemalist doktrin yeni Türk kimliğini, (Osmanlı geçmişi hiç olmamışçasına) Hitit veya Sümerden devşirmeyi uygun görüyor (Yavuz, 1998; s.25) inşaa ettikleri ulusal mitolojiyi Orta Asya ve Anadolu'ya dayandırıyordu (Tokdoğan, 2018; s.57).

Devlet merkezli kimlik söylemi, ülkeyi Osmanlı geleğinden arındırarak Batılılaştırmayı Türkiye'nin ekonomik ve sosyal geriliğine deva olarak görüyordu. Akıllı'ya göre (2014; s.93), Osmanlı İmparatorluğu'nu "öteki" damgası ile mühürleyen ve Osmanlı coğrafyasına ve/ya hatırasına dönük her türlü eğilimden ve eylemden uzak duran bu Batıcı kimlik yaklaşımının hareket noktası olarak anti-Osmanlıcılık saptaması yapılabilirdi.

Ancak aslında Türk Batıcılığı, Batı modernitesine tamamen adanmışlık ya da Batı taraftarı bir dış politika anlamına gelmiyordu. Cumhuriyet'i kuranlar, Osmanlı'nın çöküşünü durdurup devleti yeniden Batı modelleri üzerine organize etme çabasındaki imparatorluk bürokratlarının aksine, Batı medeniyetine, Batı ile eşit bir ulus olma iddiası ile yaklaşmışlardı. Mustafa Kemal'in ulus-devlet projesinin amacı Türkiye'yi Batı uluslar topluluğunun tam ve eşit üyesi yapmaktı. Batı'yı yakalama mantığı Türk ulusal kimliğinin ayrılmaz bir parçasıydı. Cumhuriyet, geleneksel kültürün restorasyonunu ya da korunmasını değil tepeden tırnağa Türk kimliğinin yeniden yaratılmasını amaçlıyordu. Bunda kurucu elitin Batı kültürü alması ve bu kültürle beslenmesi önemli bir etkendi (Çınar, 2017; s.3). Ayrıca Osmanlı'nın parçalanması tecrübesinin ardından Cumhuriyeti kuranlar için Avrupa devlet sistemi içinde medeniyet bakımından diğerlerinden eksiği olmayan Avrupalı bir devlet olabilmek aynı zamanda bir güvenlik meselesiydi (Oğuzlu, 2012; Çınar, 2017; s.3-4).

Dış politika 2. dünya savaşının sonuna dek Batılılaşma taraftarı tek parti yönetimi tarafından izolasyonist ve tarafsız bir çizgi üzerinden yürütülecekti (Çınar, 2017; s.4). Yavuz'a göre (1998; s.26) siyasi saiklerle içsel ve dışsal bir "öteki" inşa etmek Türk kimlik formasyonunun merkezindeydi. Ulusal çıkarı da şekillendirecek bu kimlik nosyonu çerçevesinde Cumhuriyet eliti, İslami gelenek ve kitleleri öteki olarak tanımlamıştı. Bu içsel ötekilik dışsal bağlamda, Arapları ötekileştirecek ve Ankara'nın dış ilişkilerde Müslüman milletleri ihmalini getirecekti.

Bayraklı (2014; s.93) Ortadoğu politikası bağlamında tecritçi bulduğu bu yaklaşımı Türkiye'nin Batıcı kimliğini perçinleme çabası olarak yorumlamaktadır.

Kemalist elitin modernleşme misyonu olarak telakki ettiği Batılılaşma ideali çerçevesindeki bu kimlik perçinleme ilerleyen yıllarda Türkiye'nin, Avrupalılığını tasdik ettirmek amacıyla tüm Avrupa forumlarına iştiraki ile tahkim edilecekti (Akıllı, 2014; 89-98; Yavuz, 1998; s.28-9).

3.1.2. Alternatif Kimlik Arayışları

Soğuk savaş boyunca, Sovyet tehdidi algısı Türkiye'de kimlik tartışmalarını ertelemişti (Yavuz, 1998; s.24). Ancak Avrupa üzerindeki Sovyet tehdidinin kalkması, Türkiye'nin sahip olduğu güvenlik açısından kilit konumunu yitirmesine koşut olarak derin bir kimlik krizinin önünü açacaktı (Bozdağlıoğlu, 2003: 84). Bu nedenle Soğuk Savaşın sona ermesiyle Türkiye'nin devlet vesayetindeki Batılılaşması zorlaşacaktı. Demokrasi, insan hakları, neoliberal pazar ekonomisi ve kimlik siyasetinin küresel yükselişi gibi faktörler; Batılaşma projesinin – eğer Türkiye Batı'da kalacaksa – revize edilmesini gerektiriyordu. İslamcılığın yükselişi, Kürt meselesi, Avrupa Topluluğu üyeliğinde yaşanan zorluklar Türkiye'nin ulusal kimliğine dair sorunlarını arttırmaktaydı (Çınar 2017; s.4).

Ayrıca toplumsal alanda, Cumhuriyet ve Osmanlı/İslam geçmişini uzlaştırma ihtiyacı doğuran başka etmenler ortaya çıkmıştı. Türkiye'nin petrol gibi doğal zenginliğe dayalı olmayan vergi tabanlı ekonomik yapısı, İslami burjuvazinin gelişmesine olanak vermişti ve bu yeni ortaya çıkan muhafazakar sınıfın karşılanması gereken beklentileri vardı (Yavuz, 2003; s.29-33). Kendisini ekonomik liberalizm ve sosyo-politik muhafazakarlıkla tanımlayan bu İslamcı kesimin beklentileri; yıllar içinde medyadaki tek sesliliğin ve sınırlılığın

değişmesi, dini eğitimin artışı, Özal ile beraber hakim olacak politik ve ekonomik liberalleşmenin etkisi ile güçlenecek, devleti, dine karşı olumsuz tutumunu sonlandırmaya ve Osmanlı geçmişi ile barışmaya zorlayacaktı (Yavuz, 1998; s.29).

80'li yıllara kadar, devletin resmi kimliği ile bürokratik elitleri eşitleyen Kemalist denklem, ülkenin demokratikleşmesi ile beraber tekrar düzelmemek üzere bozulacaktı. Yeni kapitalist girişimciler ve anti-Kemalist söylemler seslendiren entelektüeller Batıcı/modernist kesimin içinde bir kırılma yaratmıştı. Devlet alanı dışında ortaya çıkan ve çeşitlilik arz eden bu nevzuhur elitler Türk ulusal kimliğini ve dış politika söylemini yeniden şekillendirecekti. Bu şekillendirme, devletin Türk-İslam sentezini resmi ideoloji olarak sahiplenmesi ile eş zamanlı gelişiyordu. 1980 askeri darbesini yapanların sıkıca sarıldığı bu sentezin ardında yeni bir toplumsal konsensus yaratarak Türk toplumunu birleştirme amacı yatıyordu. Cumhuriyet'in ardında bıraktığı seneler, kitlelerin kendini arama sürecinin bir ürünü olan ve giderek artan mezhepsel, etnik ve ideolojik farklılıklar getirmişti. Seküler ve devletçi ideolojinin bastırmakta aciz kaldığı farklılıkları izale edebilmek için İslam, yeni bir yorumla, Türk milliyetçiliğinin içine kademeli olarak entegre edilecekti. Bu süreç sadece Türk milliyetçiliğinin İslamizasyonunu değil İslam geleneğinin de Türkleşmesini içeriyordu. Ayrıca İslam'ı sahiplenmek ve devlet kimliğine eklemlemek sol akımların karşısında durma noktasında da ideal bir araç olarak görünüyordu. Bu gelişme Türk seküler elitinin eski ayrıcalıklı konumunu yitirmesine yol açacak; önü açılan yeni

İslamcı bürokratik elit; kültür ve ekonomi alanlarında üst mertebelere çıkarak devlet politikalarını etkileyecekti (agm; s.29-32).[14]

Böylece modernite söylemlerini (milliyetçilik, sekülerizm, demokrasi, insan hakları, serbest piyasa, kişisel özgürlükler) kendi İslami terimleriyle yeniden tanımlayarak vernakularize eden İslamcı entelektüeller ve hareketlerin de çalışmalarıyla (modernizasyon teorisinin beklentisinin tersine) Cumhuriyet elitlerinin zamanla yok olacağını beklediği İslam-Osmanlı paradigması dirilecekti (Yavuz, 2003 s.4-5). Soğuk savaş döneminde işlevsel olan Kemalist kimlik Sovyetlerin yıkılmasıyla beraber ortaya çıkan gelişmeler bağlamında ayak bağı olmaya başlamıştı. Güvenlikçi, vatandaşlarını tehdit olarak görebilen, sivil ve askeri bürokrasinin merkezi olduğu devletçi bir model olan bu yaklaşım küreselleşme çağını yakalamaktan uzak kalacaktı (Uzgel ve Yaramış, 2010).

Bu değişim sürecinde Doğu Bloku'nun çökmesi ile beraber oluşan ve Osmanlı geçmişini giderek artan biçimde kimlik tartışmalarının merkezine taşıyan yeni jeopolitik denge de hayati bir öneme sahipti. Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya'da özgürlüğüne kavuşan Müslüman nüfuslu devletlerin doğurduğuna inanılan jeopolitik fırsatlar ve Doğu Bloku'nun çöküşü ile alevlenen etnik çatışmaların kimlik tartışmalarını gündeme taşıması (agm, 2010) Osmanlı geçmişinin ve Müslüman kimliğinin hafızalarda canlanmasına yol açıyordu (Tokdoğan, 2018; s.67). Osmanlı nostaljisi ve İslam aidiyeti çerçevesinde güçlenen bu yeni söylem, devlet eliti tarafından da sahiplenilecekti. İç politik

[14]Yavuz'a göre 80 askeri darbesi liderleri darbe sonrası süreçte, Atatürkçü vurgularının hilafına; imam hatiplerin artmasına ve önünün açılmasına, işten çıkarttıkları solcu öğretim üyelerinin yerlerinin muhafazakar kadrolarla doldurulmasına, ulusal birliğin sağlanması için dini ahlakın müfredata entegre edilmesine yönelik politikaları ile İslamcı düşüncenin devlete sızmasında önemli bir rol üstlenecekti (1998; s.31-2)

dönüşüm üzerinden devlet kimliğinin yeniden tasarlanmasında esas olsa da Bulgaristan Türklerinin deportasyonu, Orta Asya Türki Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanması, (Bosna, Kosova ve Çeçenistan'da) Müslüman azınlıklara yönelik katliamlar gibi dış olaylar da seküler ulusal ideolojinin yapı sökümünde rol oynayacaktı. Türkiye kimliğini artık Avrupa merkezli Batılılaşmada değil Anadolu'nun kendisinde arıyordu (Yavuz, 1998; s.33).

Soğuk Savaş boyunca NATO'nun dış politikasına eklemlenen ve güvenlik kaygıları nedeniyle tek boyutlu bir dış politika yürüten Türkiye için yeni bir çerçeve gerekliliği artık anlaşılmıştı (Tüysüzoğlu, 2013; s.304). On Yıllar boyunca Türk devletinin dış politika rotasını belirleyen Batıcı devlet kimliğinin revize edilme gereğini ortaya çıkartan bölgesel konjonktürde ve buna bağlı olarak Türkiye'nin iç ve dış siyasetinde oluşan dönüşümler, bitmek bilmeyecek yeni Osmanlıcılık tartışmalarını Türkiye'nin gündemine sokacaktı (Uzgel ve Yaramış, 2010).

Toplumun pek çok katmanı ile gerçek bir bağ kurmada yetersiz kalan Cumhuriyet'in resmi söylemi olan sekülerizm (Yavuz. 2003; s.5); iş dünyasında, kültürde, politikada hatta askeriyede ön plana çıkmaya başlayan İslami öğeler karşısında hızla alan kaybederken (Yavuz, 1998), 80 darbesi sonrası toplumsal konsensus için yeni bir hikayeye duyulan ihtiyaç Türkiye'de yeni Osmanlıcılığın önü açıyordu. Aslında İlk defa Türkiye'nin 1974 Kıbrıs müdahalesini eleştirmek adına Yunanistan tarafından kullanılan Yeni Osmanlıcılık kavramı (Bayraklı, 2014; s.50), Cumhuriyetçi anlatı ve sembollerin yerine, Osmanlı geçmişini yücelten alternatif bir kimlik olarak mütemadiyen yeniden üretilen ve tazelenen anlatısı ile (Tokdogan, 2018) yakın tarihe damgasını vuracaktı.

Statükocu ve tek boyutlu politikaların Türkiye'nin önünü kestiği savunan ve Kemalizmi miadı dolmuş olarak gören yeni Osmanlıcı fikriyat; inkar ve asimilasyona dayalı kimlik siyasetiyle eleştirdiği resmi ideolojinin karşısında Osmanlı'yı çoğulcu ve diğer kimliklere toleransla yaklaşan bir alternatif olarak sunuyordu. (Uzgel ve Yaramış, 2010; s.37)

3.1.3. Özal Yılları

Osmanlı dünyasında Türk olmanın Müslüman olmakla eşdeğer olduğu argümanı üzerinden İslamı, toplumu bir arada tutan çimento olarak gören Özal (Yavuz 1998, s.24), 80 sonrası yaşanan köklü ekonomik ve politik değişim rüzgarında (Bayraklı, 2014), reformist kişiliği ile eski kimliğin yapı ve kurumları üstünde değişen uluslararası sistem koşullarına uygun bir takım kimlik revizyonları gerçekleştirecekti. İslam ve modernite, milliyetçilik ve Kürt kimliği arasındaki zıtlıklar çerçevesinde seküler ve ulusal kimliğe ait bir takım tabuları yıkan bu reformlar (Çınar, 2017; s.5) dindarların hükümet kademelerinde yükselmesi ile eşgüdümlü olarak ulusal çıkarların yeniden tanımlanmasını getirmişti. Elitin çeşitlenmesi ve yeni kimlik söylemleri devletin kimliğinde değişime yol açacaktı. Özal'ın ekonomik ve kültürel politikaları Osmanlı geçmişi ile modern politik ve ekonomik gelişim ihtiyaçlarını uzlaştırmıştı (Yavuz, 1998; s.39). Özal'ın hedeflediği çoğulcu, din unsuru ile barışık, çok etnikli siyasi kültür ile İslamcılık ve Kürt sorunu gibi toplumsal kamplaşmaya neden olan olguların önünü almak istiyordu (Tüysüzoğlu, 2013; s.307). Yükselişte olan İslamcı burjuvazi de Özal reformlarını destekleyecekti çünkü bu reformlar devletin ve hakim sınıfların tekelini kırıyordu. Anadolu'daki özel sektör siyasi süreçleri,

kendilerine politikada rol oynamalarını sağlayacak bağımsız bir alan açmak için kullanacaktı. Ekonomik gelişme taşra tabanlı ekonomik sınıfların siyasi sürece katılımına yol açmakla kalmayıp; bu kesim için otonom bir entelektüel saha yaratmıştı. Bağımsız medya ve kitle iletişim araçları halka devlet söylemi dışında seçenekler sunuyordu (Yavuz, 1998; s.30).

Özal dönemi gelişen yeni Osmanlıcı anlatı, Türklüğü, etnik bir kimlik olmaktan ziyade Anadolu, Balkan ve Kafkas Müslümanlarının ortak Osmanlı tecrübesi üzerinden inşa ettikleri bir kategori olarak görüyordu. Türkiye, 90'larda Sırpların Boşnaklara giriştiği etnik temizliğe tepki olarak kültürel Türklük anlayışı çerçevesinde dış politikada Balkan Müslümanlarına dönük politikalar geliştirerek Balkanlardaki Müslümanların koruyucusu rolünü üstleniyordu. İç politikadaki kamuoyu baskısı nedeniyle Balkanlarla geliştirme durumunda kaldığı bu sıkı ilişki ile Türkiye'nin ilk defa Kemalist kimliğine aykırı bir biçimde sınırları dışındaki Müslümanların korunmasını dış politikasına eklemlemişti (Yavuz 1998; s.37).

Artık hacet kapılarının Türkiye için açıldığını müjdeleyen, masalımsı Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası mottosu ile emperyal bir arzuya referans olan merkez sağ (yeni Osmanlıcı) anlatıya göre 21. yüzyıl Türk asrı olacaktı (Tokdoğan, 2018). Türkiye'nin İmparatorluk geçmişine dönüşünü vurgulayan yeni Osmanlıcılığın bir dış politika stratejisi olarak çıkışında Soğuk Savaşın sona ermesiyle etnik/dinsel kimliklerin yükselişi, ulus devlet yapılarının zayıflaması ve çok kültürlülüğü referans alan kapsayıcı siyasi birliklerin gerekliliğinin anlaşılması önemli bir rol oynayacaktı (Tüysüzoğlu, 2013; s.311). Yeni Osmanlıcı anlayış Özal dış politikası açısından Türkiye'nin Batı'nın

çıkarlarına dönük jeopolitik önemini göstermeyi hedefleyen bir politik aktivizm idi. Bu aktivizm Özalcı paradigmaya göre Batı'ya alternatif değil Batı'yı tamamlayıcı olup Avrupa ve Asya arasında köprü olma iddiasında idi. (Çınar, 2017; s.5) Zaten Sovyetlerin çöküşüyle oluşan güç boşluğunun Türkiye gibi yakın bir müttefik tarafından doldurulması ABD dış politika amaçları açısından da uygundu. (Uzgel ve Yaramış, 2010; s.38-9). Merkez sağ gelenekte hakim, Türkiye'nin etkinliğinin ABD liderliğindeki Batı ittifakı şemsiyesi altında arttırılabileceği fikrine sahip Özal, maksimum kazançla çıkmayı hedeflediği küresel değişim ortamında öncelikle Ortadoğu'yu değil, Orta Asya ve Balkanları hedefleyen bir dış politika aktivizmi sergileyecekti (Kösebalaban, 2012; s.143).

Ancak Batı ile uyumlu Özal liberalizmi, bıraktığı anarşist etki ile Türk siyasetinde Batı karşıtı İslamcılığın yolunu açacaktı (Çınar, 2017; s.5). İlk defa Özal döneminde meşru bir biçimde devlet düzleminde Cumhuriyetle yüzleşen Osmanlıcı anlatıya; bu mitin tahayyülünü ve imgelerini işlevsel bir biçimde kullanan Milli Görüş hareketi tarafından İslam adına el konulacak ve bu anlatı İslamcıların, Cumhuriyetin resmi ideolojisi ile açıktan hesaplaşmasının bir aracı olacaktı (Tokdoğan, 2018; s.63).

3.1.4. Erbakan ve Milli Görüş

90'ların kendine özgü bağlamında ilk örnekleri görülen Yeni Osmanlıcılığın, Kemalizm'i Osmanlı karşıtlığı üzerinden eleştiren ve Osmanlı geleneği üzerinden kendini kimliklendiren İslamcılar (Uzgel ve Yaramış, 2010; s.39-40) tarafından sahiplenilmesi doğaldı. Eskiden beri Osmanlı kimliğini, -Türkleri özünden uzaklaştıran bir karanlıkla özdeşleştiren Cumhuriyet elitlerinin aksine-

sığınılacak bir liman olarak gören İslami entelijansiya (Tokdoğan, 2018; s.57) kimlik tartışmalarını, Türk kimliğini Osmanlı İslami geçmişine uygun olarak elden geçirmek suretiyle Türkiye'yi yeniden konumlandırmak ve siyaset sahasını yeniden inşa etmek için bir yol olarak görmüştü (Yavuz, 1998; s.34). Bu entelektüel çabalarla eşzamanlı olarak tüm dünyadakine benzer biçimde Türkiye'de de, ulus devletin ekonomik vaatlerini yerine getirmedeki kötü performansı İslamcılığa davetiye çıkaracak; sosyolojik krizler ve ekonomik eşitsizlikler genç kitlelerin İslam'ı adaletli bir düzen vaadeden bir ideolojiye dönüştürmelerine neden olacaktı. Demokratikleşme ve liberalleşme, İslam'ı siyasetin merkezine yakınlaştırarak ve kamusal alanda İslamcılara seslerini duyurmaya imkan sağlayarak İslamcılığın yükselmesine katkıda bulunacaktı. (Yenigün, 2016; s.4-5). Seküler ve dini söylemler arasındaki gerilimin inşacılıkla açıklanabileceğini savunan Hurd'e göre Türkiye'deki İslami uyanış, uyanışın kendisinden çok seküler epistemoloji hakkında bilgi vermektedir. Dinin yeniden sahneye çıkışı mevcut normların ve anlamların beklentileri yerine getirmedeki başarısızlığından kaynaklanmıştır. Mevcut normlara karşı koyan dini aktörler de meydan okudukları yapılara adapte olmasını bilmişlerdir (2007; s.659).

Yeni Osmanlıcı fikriyat, Siyasal İslam'ın yükselişine koşut olarak kendisini resmi devlet kimliği olan Kemalizm'in anti-tezi olarak gören muhafazakar/dinci kesimin ideolojisi haline gelecekti (Uzgel ve Yaramış, 2010; s.37). Klasik İslami dönem yerine Osmanlı geçmişini kendilerine temel başvuru modeli olarak kabul eden İslamcılar, yeni Osmanlıcı anlatıyı İslamileştirecek (Yavuz, 1998; s.34), Refah Partisi'nin 1994 belediye seçiminde kazandığı başarıyla beraber Osmanlı'ya dair olguları Cumhuriyet kimliğine alternatif yeni bir kimlik inşa çabasıyla toplumsal hayata entegre etmeye çalışacaklardı (Tokdoğan, 2018; s.70).

Milli Görüş'ün yeni Osmanlıcılığı, kimlik tahayyülünde, 90'lardan sonra uluslararası siyaset sahnesine çıkan Orta Asya'daki Türki Cumhuriyetler ve Balkanlardaki Müslüman devletlerin oynadığı rol ile Özal dönemi emperyal vizyonunu hatırlatması bakımından Özal yeni Osmanlıcılığının devamı olarak tanımlanabilirdi (Yavuz, 1998; s.20) Diğer taraftan Erbakan'ın temsil ettiği bu yaklaşım, siyasal ve ekonomik bağlamda taşıdığı yoğun İslam vurgusu, Batı karşıtı tavrı, küreselleşmeye muhalefeti ve Türkiye'nin yüzünü Doğuya çevirmesi ile yeniden İslam aleminin lideri olacağını öngören duruşu ile Özalcı neoliberalizminden ayrışacaktı (Tokdoğan, 2018; s.72-73; Uzgel ve Yaramış, 2010; s.40).

Batıcı ve Osmanlıcı kimlik arasında kalınan ikilemde, Türkiye'nin Batıcı kimliği ve politik sistemi arasındaki uçurum, İslamcı Refah Partisinin güç kazanması ile artmıştı (Çınar s.5). 1995 seçimlerinde partisinin birinci parti olması ile beraber 1996 yılında Çiller'in Doğru Yol Partisi ile Refahyol adıyla Türk siyasi tarihine geçecek bir koalisyon ortaklığı kuracak olan Erbakan, hükümet ettiği bir yıllık kısa süreçte dış politikaya damgasını vuracaktı. Kurulmasına öncülük ettiği Endonezya'dan Nijerya'ya geniş bir nufus ve coğrafyaya sahip sekiz İslam ülkesini içine alan D-8 projesi, global çapta Türkiye liderliğinde bir İslam birliği kurma çabası olarak görülecekti. Batı'yı açıktan karşısına almasa bile Türkiye'nin ilk defa Batı'dan tescil almadığı bir çok-uluslu birlikteliğin içine girmesi anlamına gelen bu inisiyatif (Kösebalaban 2012; s.143-4), Erbakan'ın NATO müttefiklerinin tepkisini çeken Irak, İran ve Libya'ya olan ilgisi (Yavuz, 1998, s.34) ile birleşince Türkiye'nin gidişatı ile ilgili soru işaretlerine sebep olacaktı.

Seküler milliyetçi kimliğin ve Batı medeniyetinin, İslami kimlik ve medeniyet lehine reddedilmesi olarak tanımlanabilecek İslamcılığın yükselişi, ordunun öncülük ettiği seküler müesses nizamın Batıcı kimliği restore etmeye dönük müdahalesi ile durdurulmaya çalışılacaktı (Çınar, 2018; s.5). 28 Şubat post-modern darbesi olarak tarihe geçen ve Cumhuriyet rejimine tehdit teşkil ettiği düşünülen bir dizi gelişme sonrası Erbakan'ın 1998 yılında istifaya zorlanması ile neticelenen süreç ile İslamcı kimlik baskılanacaktı. Ancak alternatif kimliğin meydan okuması karşısında zayıflayan ulusal kimliğin yeniden tanımlama ihtiyacı kapıdayken Türkiye'nin merkez siyasi geleneği bu meydan okumanın gereğini yapmada aciz kalacaktı (Çınar 2017; s.4).

3.2.LİBERAL MUHAFAZAKÂR DEMOKRASİ

21. yüzyılın başında Türkiye'nin devletçi ve Batıcı kimliği görünür bir şekilde yıpranmış ve yapılan Avrupalılaşma hamleleri geç kalmıştı. Zira Türk siyasi hayatının merkezi 2002 seçimlerinden itibaren İslami hassasiyetlere sahip AKP tarafından ele geçirilecekti. Ancak post-modern darbe ile düşürülen Refah Partisi'nin devamı olan Fazilet Partisi'nden ayrılaran yenilikçi kanat tarafından başlatılan bu hareket, tıpkı 60 darbesi sonrası ''titrek muhalefet'' olarak anılan Gümüşpala yönetimindeki Adalet Partisi'nde (Arcayürek, 1984; s.103) olduğu gibi çatışmadan kaçınan çok dikkatli bir söylem geliştirecekti.

3.2.1. “Titrek İktidar” Yılları

28 Şubat post-modern darbesinin, yükselen İslamcılığın itici gücü olan muhafazakar burjuvaziye öğrettiği önemli bir ders vardı ki; Batı karşıtlığı ile bir yere varılamayacaktı. Bu kesim, Refah Partisi içindeki neoliberal eğilimi kucaklamaya hazır ılımlı yenilikçi kanata destek verecek ve AKP’nin doğuşuna imkan sağlayacaktı (Uzgel ve Yaramış, 2010; s.41). Batı kökenli değerleri daha etkileyici ve inandırıcı bir şekilde kullanabilen Milli Görüş’ün genç jenerasyonu bu yeni oluşumla kendilerini İslami gelenekle ayrıştırarak ‘‘muhafazakar demokrat’’ bir kimlik edinmişti. Milli Görüş gömleğinin çıkartılıp muhafazakar demokrasiye geçilmesi aslında yeni Osmanlıcı anlatı için sadece ‘‘yeni bir geçişin miladı’’ olacaktı (Tokdoğan, 2018; s.73). Dini referanslara izin vermeyen 28 Şubat sonrası siyasi iklimde, Avrupalı muhafazakâr partileri kendine örnek aldığını iddia eden AKP için ‘‘muhafazakâr demokrat’’ etiketi kullanışlıydı. (Kösebalaban, 2011; s.147). Onca yıl boyunca ütopyacı bir devlet hayali taşıyan, ümmetçi bir dünya görüşüne sahip bu jenerasyon; 70’li yıllarda reddiyeler düzdükleri muhafazakarlığı, sağcılığı ve milliyetçiliği bu yeni dönemde kucaklayacaktı. (Yenigün, 2016; s.6). AKP için muhafazakar demokrasi başkaları tarafından İslamcı olarak yaftalanmamak üzere üretilmiş muğlak bir siyasi kimlikti. Siyasi kimliği hala yapım aşamasında olan AKP’nin siyasi uygulamaları, siyasi kimliğini şekillendirecekti. Müesses nizamın dışından gelen AKP’nin hayatta kalmak için tek şansı göstereceği hükümet performansıydı ve AB üyelik süreci ona bunu fırsatı sunabilirdi. 28 Şubat’ta İslamcılığın zayıflığını gösteren sekülerist zafer, İslamcıları, insan hakları ve demokrasi söylemini sahiplenerek Türk devletini otoriter sekülerizmi ve sorunlu demokrasisi üzerinden eleştirmeye yönlendirmiş; daha önce Hristiyan kulübü

olarak eleştirdikleri AB, dinsel özgürlüklerin kalesi olarak görülmeye başlanmıştı. (Çınar, 2017; s.8-10).

Bu nedenle AB üyelik sürecini kendine temel motivasyon yapan AKP, ilk döneminde ordu ve Kemalist yerleşik yapı ile çatışmadan tedbirli bir denge siyaseti yürütecekti (Kılınç, 2016; s.71). AKP bu hususta o kadar tedbirliydi ki; ideolojik argümanların çok kısıtlı tutulduğu parti programlarında, İslam dünyası ile ilişkiler ve İsrail konuları yer bile bulamamıştı (Arpacı ve Baharçiçek, 2017; s.125). Bürokrasinin otoriterliğine karşı çeşitli kesimlerin desteğini sağlayıp geniş halkalı bir koalisyon ile sivil siyasetin önünü açmaya çalıştığı bu dönemde (Kılınç, 2016; s.79; Uzgel, 2015), iktidarın getirdiği sosyal, siyasi ve ekonomik imkânlar ve fırsat alanlarını keşfetmekle yetinen AKP, İslami tabanının dini eğitim ve özgürlükler konularındaki taleplerini bu kitlenin sahip olduğu Sünni anlayışın devlet geleneğine olan hassasiyeti ile yumuşatıp erteleyecekti (Duran, 2013).[15] İslamcı arka planı nedeni ile hep şüphe ile karşılanan AKP (Kumar, 2014 ;s.210), ilk dönemlerinde pozitif sekülerizm anlayışı ile Osmanlı kimliğini hoşgörü ruhu, uzlaşma, inançların bir arada yaşaması olarak lanse edecek ve toplumsal tabanını, karşıtı olarak göründüğü otoriter devletin negatif sekülerizm anlayışı aleyhine genişletecekti (Yavuz 2003; s.261).

Pragmatik ve nüanslara özen gösteren duruşu (Kılınç, 2016; s.71) ve Batıcı devlet kimliğinin belirlemiş olduğu destinasyonları reddetmeyen bilakis çeşitlendiren dış politika yaklaşımı ile AKP (Akıllı, 2014), İslam ülkelerinde

[15]Erdoğan'ın AKP'nin kuruluş sürecinde yaşadığı ideolojik dönüşüme İslamcılık nosyonları 70'li yıllarda şekillenmiş dava arkadaşları doğal olarak karşıydı. Ancak Kemalist-seküler eliti iktidardan devirebilmek için AKP'ye destek vermeye devam edeceklerdi. Erdoğan zamanla bu İslamcıları da devletin ekonomik ve bürokratik imkanlarından nemalandırmak yoluyla iktidar koalisyonuna entegre etmeyi başaracaktı. Dahası dünya çapında Müslüman çıkarlarının koruyucusu rolünü de Türk Dış Politikasına başarıyla eklemlemesi, AKP'yi, İslamcı hedeflerin vucut bulmuş haline, Türk İslamcılığının 'telos'una dönüştürecekti (Yenigün, 2016; S13-4).

demokrasinin gelişmeyeceğine dair oryantalist tezi (ve bağlı Huntington'ın Türkiye üzerine ürettiği "torn country" kavramını) yalanlarcasına gerçekleştirdiği demokratik reformlarla (Müslüman çoğunluğun olduğu bir ülkede seküler liberal demokrasinin yerleşme olasılığını göstermesiyle) 9/11 sonrası dünya için ihtiyaç duyulan bir örnekti (Çınar, 2017; s.8). Bu dönemde AKP, bünyesinden koptuğu Milli Görüş İslamcılığına zıt bir biçimde (anti-Semitik bir çizgiden, Yahudi lobisi ile işbirliğine; AB düşmanlığından, AB savunuculuğuna; ulusal kalkınmacılıktan, özelleştirme tutkusuna; Kıbrıs'ın tamamını fethetme fikrinden, Annan planı taraftarlığına) pek çok alanda takındığı tutum ile neoliberal dönüşümün Ortadoğu'da taşıyıcısı olarak ABD'nin ılımlı İslamı destekleyen BOP yaklaşımı için ideal bir model olarak kendini sunabilmişti (Uzgel, 2014; s.14). Bu role paralel olarak AKP'nin Müslüman kimliğinin Avrupalı değerlerle izdivacı olarak tanımlanabilecek muhafazakar/demokrat sentezi, AKP'ye stratejik bir değer kazandırarak 'medeniyet yaklaşımını' geliştirmesine yardımcı olacaktı. Medeniyetler ittifakı projesi AKP'ye, Türkiye'nin farklı bir medeniyet mensubu olduğunu tescilleyerek AB üyeliğini, medeniyetlerin buluşması ya da uzlaşması olarak lanse etme imkanı verecekti (Çınar, 2017; s.8). Son tahlilde AKP, Türkiye'nin Birliğin bir parçası olmasını istese de Avrupa medeniyeti içinde asimile olmak istemiyordu. AKP için AB üyeliği, Türkiye'nin Avrupa medeniyetinin bir parçası olmasını değil İslam ve Batı medeniyetinin uzlaşmasını temsil ediyordu (Kösebalaban, 2011; s.157).

3.2.2. Meydan Okuma Dönemi

İkinci iktidar dönemi ile beraber AKP önceki dönemdeki gerilimden kaçınan tedbirli tutumunu değiştirerek giderek meydan okuyan bir siyasi duruş

takınacaktır. 1.döneminde arkasına aldığı AB rüzgarı ile siyasal sistemin merkezine yerleşerek (Duran, 2013); katı bir laiklik anlayışına sahip olan ordunun iç politikadaki vesayetini tasfiye eden ve egemenlik konusunda aşırı duyarlı ulus devlet anlayışını dönüştüren AKP, gerçekleştirdiği neoliberal dönüşümle Kemalist sistemin gücünü sadece siyasi bağlamda değil ekonomik bağlamda da kırmayı başarmıştı (Uzgel ve Yaramış, 2010; s.42). 2007 Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanı seçilmesi, 2008 yılında açılan kapatma davasının üstesinden başarıyla gelinmesi ve 2010 referandumu ile kazanılan zafer; Kemalist elitin hegemonyasının kırılmasına yol açacak, 12 Eylül ve 28 Şubat davaları ile askeri müdahale taraflıları sindirilecekti. İkinci iktidar döneminin sonunda artık tamamen muktedir bir pozisyona sahip olan AKP, Haziran 2011 seçimlerinde aldığı %49.9 oy oranı ile üçüncü döneminde gücünü perçinleyecekti (Duran, 2013).

Bu 2.dönemde Birliğe katılım sürecinin büyük oranda Avrupalı muhatapların çifte standartları nedeniyle zora girmesi ve bu süreçte gereken ancak AKP'nin oy kaybetmesine neden olacak Kıbrıs ve Kürt meselesi konusunda atılması gereken adımlar, AB projesini, artan maliyetiyle AKP hükümeti için masraflı ve zahmetli bir hale getirecekti (Çınar, 2018; s.10). Başlayan müzakerelere rağmen Avrupa'dan hakettiği karşılığı bulamayan AKP, dümeni Davutoğlu'nun Afro-Avrasya olarak tanımladığı rotaya kıracaktı (Tüysüzoğlu, 2013; s.305). Ankara, dış politikada değişen uluslararası konjonktürün de etkisi ile Türkiye'nin dış ilişkilerini yeniden tasarlamaya çalışarak komşu ülkeler ama özellikle tarihsel olarak Osmanlı Devleti'nin bir parçası olan Ortadoğu ülkeleri ile daha yakın ilişkiler kurma yoluna gidecekti (Demirtaş, 2013; s.111). Ortadoğu hedefi, partinin sosyo-ekonomik gücünü teşkil eden Anadolu kaplanlarına, İstanbul

burjuvazisi tarafından kapatılan Batı pazarına alternatif yönelebilecekleri bir alan alan sunması açısından işlevseldi. Zaten Özal'ın sonuna kadar açıldığına inandığı hacet kapıları, Balkanlarda AB ve Yunanistan; Kafkaslarda ise Rusya tarafından Türkiye'ye kapatıldığı için (Oran, 2013; s.198) Ortadoğu, hükümetin elindeki en iyi seçenekti. AKP'nin İslamcı kökleri, yapılan bu yeni açılımda Müslüman bölge ülkeleri ile ilişkilerin ilerletilmesinde etkili olacak (Kösebalaban, 2011; s.175; Kumar, 2014; s.219), 90'lı yıllarda mekansal karşılığı Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya olan Yeni Osmanlıcılık, AKP iktidarı döneminde Ortadoğu üzerine oturtulacaktı (Uzgel ve Yaramış, 2010; s.44).

Dış politikanın Kemalist perspektiften yavaş yavaş sapmaya başladığı bu dönemde (Duran, 2013) Arap-İsrail çatışması gibi İslami meselelere müdahil olarak İslam dünyasının lideri olmaya çalışan Türkiye'nin; Hamas, Hizbullah gibi İslamcı taban örgütleri ile yakınlaşması, Batıya karşı takındığı eleştirel tutum, İsrail ile ilişkilerin kötüleşmesi eksen kayması tartışmalarının fitilini ateşleyecekti. İlk iktidar döneminde sergilediği profil ile çelişen; İslam ülkeleri etrafında bir etki alanı yaratmaya ve Batıdan farklılaşmaya dönük bu yaklaşım AKP'nin ideolojik eğilimlerine bağlanıyordu (İnbar, 2011, s.146; Migdalovistz, 2010, s.38). AKP hükümeti bu dönemde, ilk döneminde parçası olduğu Büyük Ortadoğu Projesi söylemini büyük oranda terkedecek ve bu inisiyatifin öngördüğü demokrasi idealinin karşısındaki yönetimler olan Suriye, Sudan ve İran gibi ülkelerle yakın ilişkiler geliştirecekti (Altunışık ve Martin, 2011; s.574). AKP, Batıcı elite mesafesini ispatlamak ve geleneksel TDP'ndan kendini ayrıştırmak için 'One Minute' ve 'Mavi Marmara' gibi olaylar üzerine geliştirilen politikalarla İsrail karşıtı bir pozisyonu benimseyecek; Batı hegemonyasına karşı duran otonom bir dış politika yaklaşımı sergileme adına Brezilya ile beraber

(ABD'ye rağmen) İran nükleer krizine çözüm arayışlarına girecekti (Çınar, 2017; s.12)

Ancak Ortadoğu konusunda Kemalist duruştan net bir sapmayı temsil eden Türkiye'nin güney komşularına karşı çok taraflı açılmasını içeren (Arap baharı öncesi) aktivist dış politikaları aslında AKP'den daha eski olan alternatif politika paradigmasının bir uzantısı olarak da nitelendirilebilirdi (Altunışık, 2009; Çınar, 2018; Jung, 2011; Sandıklı ve Karabel, 2016; Tuğtan, 2016; Tüysüzoğlu, 2013). Uzgel ve Yaramış'a göre (2010; s.43) AKP iktidarı, Özal ile başlayan fakat ani ölümü ile duraksayan Türkiye'nin ''yeni Osmanlıcılık üzerinden neoliberal küreselleşmeye eklemlenme sürecinin'' hızlanarak pekiştiği dönemi sembolize etmekteydi.

Batı'nın çıkarlarına aykırı olmayan konularda yapılan arabuluculuklar[16], uluslararası ticarette sağlanan büyüme ve uygulanan esnek vize rejimi ile Ortadoğu'da birçok ülke ile yeni açılımlar sağlanmıştı (Kılınç, 2016; s.71). Yumuşak güç adı verilen bu aktivist politika, Osmanlı ve İslam mirasını kucaklamak yoluyla eski Osmanlı coğrafyasında Türkiye'ye barışçıl yollarla etkinlik kazanmayı amaçlıyordu (Yeşilyurt, 2017; s.68). Yumuşak güç araçlarına öncelik veren bu yeni politik mecrada başka bir amaç da, Türkiye'nin güvenlikçi dış politika yaklaşımını, ekonomik ve kültürel işbirliğine dönük bir yaklaşımla ikame etmekti (Demirtaş 2013; s.111-2). Bush yönetiminin ardından gelecek Obama yönetiminin öncelikleri ile de uyum gösteren bu yeni Osmanlıcı değişim çabası, ortak tarih ve paylaşılan dinsel/kültürel öğeler üzerinden yürütülen

[16]Arabuluculuk rolünün Türkiyeye yüksek uluslararası profil ve pazarlık gücü getireceğini ve böylece bölgede yumuşak bir güç olarak sivrilmesine yardımcı olacağına inanıldığı için (Çınar, 2018; s.11) bu ikinci dönemde özellikle ağırlık kazanacaktır

inşaacı kuramın öngörülerini hatırlatan kimlik yaklaşımı ile TİKA, Anadolu Ajansı, TRT gibi yapılar üzerinden kurumsallaştırılmaktaydı (Tüysüzoğlu, 2013; 312-3). Davutoğlu'nun eski Osmanlı coğrafyasında takip ettiği komşularla sıfır sorun öngören, karşılıklı bağımlılık yoluyla entegrasyonu hedefleyen bu aktif dış politika (Kirişci, 2009: 29-57), bu yaklaşımı yayılmacı ve emperyal bulan çevrelerin Yeni Osmanlıcılık tartışmalarını başlatmasına neden olacaktı (Bayraklı, 2014; 43,56)

Gerçekten de Ortadoğu -tartışılan bu yeni Osmanlıcı kimlik bağlamında- AKP'nin geleneksel Batıcı politik sınıftan ve Batıcı dış politika dizaynından paradigmal farklılığını gösterebilmesi açısından ideal bir alandı (Çınar 2018; s.11). Türkiye'nin hem Doğu'ya hem Batı'ya hitap ederek çok boyutlu dış politika üretebilecek ayrıcalıklı bir kimliği olduğunu iddia eden Davutoğlu (Özpek ve Demirağ, 2014; s.332), Soğuk Savaş sonrası konjonktürün, Türk toplumuna; tarihi hakimiyet döneminde siyasi merkez rolü üstlenmiş olmanın verdiği kimliği, psikolojiyi, siyasi kültür ve kurumları tekrar hatırlattığını düşünmekteydi (Davutoğlu, 2001; s.83-4). Türkiye'nin (Cumhuriyet tarihi boyunca Avrupa'ya entegre olmaya dayalı politikalar olarak gördüğü) geleneksel dış politika yönelimini yetersiz bulan Davutoğlu, Türkiye'yi kendi tarih ve mekan boyutuna yabancılaştıran ve benlik bölünmesine neden olan eski paradigmayı toplumun bütün gücünü harekete geçirebilecek ortak bir stratejik zihniyetin inşaasında en büyük engel olarak görmekteydi (age; s.59-63). Batıcıları, Batı medeniyetini taklit ve dikte ederek kendi öz değerlerine ihanet etmekle suçlayan İslamcı düşüncenin (Çınar, 2018; s.7) bir uzantısı olarak görülebilecek Davutoğlu'nun yeni Osmanlıcılığının çıkış noktası açık bir Batılılaşma ve Kemalizm eleştirisiydi. İslamcı çizgide hakim olan Batı-İslam medeniyetleri zıtlığı düşüncesini

sahiplenen Davutoğlu, Tanzimat'tan bu yana Türkiye'yi İslam medeniyetinden ayırıp Avrupa medeniyetine eklemlemeye çalışan modernleşme çabalarının başarısız olduğuna inanıyordu. Bu çabalar yüzünden Müslüman kalamayan Türkiye, Batılı da olamamıştı (Başkan, 2017; s,11-7). Kemalist dış politika anlayışını statükocu, edilgen, inisiyatif almaktan çekinen, çatışma üreten ve güvenlik odaklı olmakla eleştiren Davutoğlu, Cumhuriyet projesinin, Türk toplumunu; eğitim sistemi ile tarihinden, dış politikası ile coğrafyasından, ideolojisi ile dininden uzaklaştırdığını iddia ediyordu (Uzgel, Yaramış, 2010). Bu politika, kendi coğrafyası ve kültürü hakkında yeterli ilgi ve bilgiye sahip olmadığı için Türkiye'nin bölgedeki jeopolitik ve tarihi derinliğinden kaynaklanan potansiyelini kavramaktan aciz, medeniyet dönüşümünün olabileceğine inanan, yabancılaşmış Batıcı bir elitin ürünüydü. Türkiye'nin potansiyelini ortaya çıkaracak stratejik mantalitenin geliştirilmesi için gereken özgüven duygusuna zarar veren bu '' bu olmayacak medeniyet dönüşümü'' çabasından kaynaklanan ''Ortadoğu'ya ilgisizlik''; Batı odaklı, Batı tasdikine muhtaç, Batıcı elitin eseriydi (Çınar, 2018; s.12). Ama Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik doktrini ile Türkiye için ''gereken zihniyet değişiminin'' zamanı gelmiştir. Türkiye'nin ''merkezi güç'' kapasitesini görmekten aciz bir şekilde, Batı sisteminin çevre ülkesi olma rolünü kabullenerek, Türkiye'yi potansiyelinin ve statüsünün çok altında bırakan Kemalist projenin yerine; tarihsel sorumluluğunun bilinciyle coğrafyasını kucaklayan, Türkiye'yi merkez ülke konumuna yükseltecek halkı, dini ve kültürü ile barışık yeni Osmanlıcı kimlik ikame edilecek ve AKP dönemi dış politikası yeni bir kimlik inşa etme çabasının odağı olacaktır (Uzgel ve Yaramış, 2010; s.43).[17]

[17]Yeni Osmanlıcı retoriğin suçlamalarının aksine Türk Dışişleri, Sadabad ve Balkan Paktı gibi oluşumlarla bölge siyasetine bigane kalmamış, Kürt sorunu çerçevesinde bölge ülkeleri ile

3.3. KURUMLAR

AKP'nin ilk döneminde AB heyecanı ile yapılacak reformlar artık miadını doldurmuş gibi görünen Kemalist devlet yapısının kurumlar üzerinden tasfiyesini başlatacaktı. 2. dönemde de hız kesmeyen bu dönüşüm AKP'nin hem iç politikada hem de dış politikada elini rahatlatacak; manevra kabiliyetini arttıracaktır. Kurumlardaki bu değişim 28 Şubat sürecinde İslam'ı kamusal alandan tasfiye etmek isteyen Kemalist yaklaşım karşısında AKP'nin siyaseti dönüştürmekteki başarısını simgelemektedir. Türkiye'de İslamcılığın normalleştirilmesinin yolunu açacak devlet yapısındaki değişim, AKP'nin, 3.dönemde tamamlayacağı kimlik dönüşümü üzerinden Türkiye'nin dış politika çıkar ve önceliklerini yeniden tanımlamasına imkân verecektir.

3.3.1. Avrupa İdealinden Uzaklaşma

Batıcı Cumhuriyet kimliğine istinaden kendini Avrupalı addeden Türkiye; NATO, Avrupa Konseyi, OECD gibi kuruluşlara katılarak iç politikasını da Avrupa normlarına göre yeniden şekillendirmişti. Avrupa kurumlarına katılım, Türkiye'nin Batılılığının bir ölçüsü olacak, elitler açısından Avrupa ile daha yakın ilişkilenme herşeyin ötesinde bir medenileşme misyonu anlamına gelecekti. Bu

---

işbirliği içerisine girmiş, (AKP'nin kendini mirasçısı olarak gördüğü ve savunduğu Demokrat Parti döneminde özellikle sorun yaşadığı) Arap ülkeleri ile 1964 Johnson mektubunun ardından ilişkilerini iyileştirmeye gayret etmiş; İsrail'e karşı mücadele ettikleri 1967 ve 1973 savaşlarında Arap yanlısı bir tutum sergilemiştir (Sandıklı ve Karabel, 2016; Uzgel ve Yaramış, 2010). Dolayısıyla aslında kendini Ortadoğu siyasetinin dışında kendini görmeyen Türkiye'nin her zaman için Ortadoğu politikası vardı ancak bunda İslamcı eğilim ve söylemlerden uzak bir yaklaşıma sahipti.

duygu Türk ekonomisinin Avrupa ekonomisine entegrasyonu ile daha da güçlenecek; ekonomik ve kültürel amaçlarla AB ile politik entegrasyon Cumhuriyet ideolojisinin kutsal davası olacaktı. Devletçi ve Avrupa hayranı elitler, hayatiyet atfettikleri Batılılaşma amacını gerçekleştirmek için Avrupa'nın bir parçası olmak istiyordu (Yavuz, 1998; s.27).

Bu hedefin bir uzantısı olarak Türkiye'nin AB macerası, Ankara'nın Avrupa Ekonomik Topluluğuna (AET) ortaklık anlaşması yapmak için 31 Temmuz 1959 tarihinde başvurması ile başlayacaktır. 1963 Ankara Anlaşması ile temel çatısı kurulan Türkiye-AET ilişkileri 1970 tarihinde Türkiye ile AET arasındaki Gümrük Birliği'ne ilişkin düzenlemeler içeren ve Brüksel'de imzalanan "Katma Protokol" ile geliştirilecekti. Ticari ve ekonomik dinamikler çerçevesinde sürdürülen ilişkiler, 1986 yılyında toplanan Türkiye-AET Ortaklık Konseyi ile birlikte hızlanacak; Özal'ın imzasını atacağı bu yeni dönemde Türkiye, o zamanki adı ile Avrupa Topluluğu (AT) olan Birliğe tam üyelik için başvuru yapacaktır. Ancak 1989 yılında AT komisyonunun verdiği menfi görüş ve Berlin Duvarı'nın yıkılması ile potaya yeni devletlerin girmesi ile çıkmaza giren Türkiye'nin AB ile olan ilişkileri, 1995 tarihinde alınan "Gümrük Birliği" kararına rağmen yoluna girmeyecek; 1997 yılındaki Lüksemburg zirvesinde diğer bütün Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerine üyelik yolunda çözümler üretilmesine rağmen Türkiye, fiili olarak genişleme sürecinin dışında tutulacaktı (Usul, 2010; s.223-30).

Soğuk savaşın sona ermesiyle öncelik kazanan kimlik sorunları bağlamında Avrupalılar İslam'ı Avrupa dışı olarak gören bir anlayış ile Türkiye'yi de ötekileştiriyordu. Dünya ve Türkiye algısı değişen Avrupa; 70 senedir dış politikasının yönünü Batı merkezli olarak tayin eden müttefikleri Türkiye'yi artık

pek de Avrupalı görmemeye başlayacaktı. Hristiyan demokratlar 1997'de Avrupa Parlamentosunda Avrupa Birliği'nin, Türkiye'ye yer olmayan bir medeniyet inşa süreci olduğunu ilan ederek Türklerin Avrupa nazarındaki yüzyıllardan beri süregelen tarihsel ve kültürel olarak "öteki" konumunu tekrar vurguluyordu (Yavuz, 1998; s.28). 90'larda Türkiye'yi Avrupalı olarak tanımayı reddeden Avrupa Topluluğu'nun bu tavrı, Türkiye'yi Doğu'ya; D8 ve Ekonomik İşbirliği Teşkilatı gibi İslamcı projelere itecekti (agm; s.40).

Yine de Aralık 1999 Helsinki Zirvesi ile Türkiye bir kez daha AB üyeliği konusunda ümitlenecektir. Bu ümidi gerçeğe dönüştürmek için 2000-2004 arasında AB reformlarını hızla uygulamaya koyan Türkiye, Aralık 2004 Brüksel Zirvesi ile birlikte, müzakerelere başlama sözü alacaktı. (Usul 2010; s.227). AKP'nin ilk iktidar yılları ile çakışan bu dönemde AKP, AB sürecini sahiplenme üzerinden Kemalizm'in vesayetçiliği ile hesaplaşacak; bu süreçten beklentisi olan toplumun farklı kesimlerinin (liberaller ve Kürtler dâhil) desteğini kazanacaktı (Duran, 2013; s.24). 28 Şubat post-modern darbesi sonrasında (Kürtler gibi) İslamcılar da Kopenhag kriterleri ve AB üyeliğinin otoriter Türk devletinin ve ideolojisinin reforme edilmesi için yegâne şansları olduğunu düşünmektedir (Yavuz, 2003; s.12). Bu yüzden AKP, Türkiye'yi Avrupalılaştırmak adına, iktidarının ilk yıllarında arka arkaya çıkardığı uyum paketleri aracılığı ile dış politika üzerinden iç politikayı dönüştürecektir. AB üyeliğinin Türk toplumu nezdindeki prestiji, bu süreci sahiplenen hükümete, yapacağı değişimler için meşruiyet kazandıracak; bu meşruiyetle gerçekleştirdiği hamleler AKP'ye kurumları mümkün olduğu ölçüde çatışmadan dönüştürmenin imkânını sağlayacaktı (Duran 2013; s.24). Denilebilir ki;

Kemalist elit için Batılılaşma amacı olan Avrupa ideali, AKP için devlet yapısını dönüştürmede bir araç olacaktır.

Öte yandan AB'nde, Türkiye'nin üyelik süreci ciddiye binmesiyle Birlik içindeki unsurların buna direnci momentum kazanmış; AB'nin Türkiye'nin katılımına hevesli olmadığı bir kez daha görünür hale gelmişti. Almanya ve Fransa gibi iki büyük ortak dahil olmak üzere AB liderlerinin Türkiye'nin üyeliği konusunda derin kaygıları, Türkiye için belirlenen müzakere çatısının diğer ülkeler için belirlenenden daha zor olması sonucunu doğuracaktı (Çınar, 2017; s.10). Merkel Almanya başbakanı olur olmaz Türkiye'nin tam üyeliğine karşı çıkarak "ayrıcalıklı ortaklık" fikrini ortaya atarken; Sarkozy ise açık açık Türkiye'nin Avrupa'ya ait olmadığını söyleyecektir. Ayrıcalıklı ortaklık kavramına göre Türkiye; AB ile ekonomi ve güvenlik alanlarında entegre olurken kurumsal çatısı dışında kalacak böylece oy hakkı olmayan Türkiye'nin üzerindeki vize kısıtlamaları da devam edecekti. Ayrıcalıklı ortaklık fikrini hakaret olarak gören ve doğrudan reddeden Türkiye, giriş müzakereleri başladıktan sonra Avrupalılığının sorgulanmasını tam üyelik sözünden dönülmesi olarak görecektir. Türk tarafının onaylayıp Rum tarafının reddettiği Kıbrıs için hazırlanan Annan barış planı çerçevesinde Kıbrıs Türklerinin çözüm için gösterdiği bu yapıcı tutuma rağmen AB'nin Türk tarafını kenara atıp Rumların AB tam üyeliğini onaylaması, Türkiye-AB arasındaki güvensizliği besleyecek Türk kamuoyunda AB'ne sempati giderek azalacaktı (Kumar 2014; s.217-8).

Müzakere sürecinin "ucunun açık olduğunun", vurgulandığı, "özümseme kapasitesinin" ve "kalıcı derogasyonların" altının çizilmesi ile üyelik ihtimalinin zora sokulmaya başlandığı bu dönemde; Sarkozy ve Merkel gibi liderlerin

olumsuz yaklaşımlarının da katkılarıyla AB içinde “İslamofobi” ya da “Türkofobi” şeklinde tanımlanabilecek olumsuz havanın artması (Usul 2010; s.227), AB’nin Türk siyasetindeki dönüştürücü etkisini azaltacaktı (Duran 2011; s.57). AB’nin bu denli güvenilmez bir ortak performansı sergilemesi Türkiye’de reform yanlısı tutumu değiştirmekle kalmayacak; dış politikayı da etkileyerek dümenin daha bağımsız bir rotaya doğru kırılmasına yol açacaktır. Türkiye-AB ilişkilerindeki olumsuz gelişmeler AB’nin dış politika önceliklerinde geri plana atılıp Batı dışında yeni bölgesel ve uluslararası ittifak arayışlarına girilmesine neden olacaktır. (Kumar 2014; s.217-8).

1839’dan bu yana Batı’ya yani bugünkü anlamda AB’ye ulaşmak, Türkiye’nin en büyük ideali olmuştu. Üyelik sürecinde çıkan çeşitli engeller nedeniyle AKP döneminde bu ideal büyük ölçüde gözden çıkartılacaktı. AKP’nin ilk iktidar döneminde rekor sayıda çıkartılan uyum yasaları 3. döneminde giderek azalacak bu dönemde AB’ne girmek küresel güç olma söylemenin gölgesinde kalarak TDP’nin pek çok hedefinden biri olarak sıradanlaşacaktı (Oran, 2013; s.218-31). Paralel biçimde Türk halkının AB’ye üye olma noktasındaki hevesliliği de AKP hükümetinin 3. döneminde ilk hükümet dönemine kıyasla kayda değer biçimde azalacaktı (age; s.153; Usul, 2010). Türkiye’nin aradığı organik bağın Avrupa tarafından reddedilme nedeni ile kurulamaması (Kumar 2014; s.218) ve güvenilecek bir Batı ekseni olmadığı inancını kuvvetlenmesinin (Oktav, 2016; s.47) Türkiye’yi ittiği yeni alternatif arayışında, AB’nin devreden çıkması ile doğan boşluğu AKP, Ortadoğu ile ikame edecektir. AKP’nin artık AB’ye alternatif olarak gördüğü Osmanlı coğrafyası üzerinden Arnavutluk’tan Kuveyt’e, Bahreyn’den Fas’a; Türkiye’nin doğal lideri olduğu yeni bir ekonomik vizyonu vardır (Oran, 2013; s.220). 2010-11 sonrası AKP’nin popülist yerli ve millici

medeniyet söyleminin şekillendireceği uluslararası kimlikte, Türkiye'yi kıskandığı iddia edilen AB'ne karşı hasmane tutumun dozu giderek artacak, AB ilerleme raporları reddedilecektir (Çınar 2018; s.2). Türk halkının Avrupa'nın ifade ettiği değerlere yabancılaşmasına neden olan Batı idealinin kaybedilmesi, Batıcı devlet kimliğinin tamamen tasfiye edilerek yerinin İslamcı-Osmanlı kimlikle ikame edilmesi noktasında kurumsal olarak devlet yapısının değişmesine hizmet edecektir.

3.3.2. Devlet Yapısında Dönüşüm

AB uyum sürecinin rüzgârını arkasına alan AKP siyasal alanda boşluk bırakmayarak ulusal güvenlik kavramının tanımı ve Milli Güvenlik Kurulu'nun (MGK) yapısına dönük ustaca gerçekleştirdiği değişiklikler ile ordunun siyaset üzerindeki vesayetini azaltacaktı. İlerleyen süreçte Ergenekon ve Balyoz (kumpasları) ile ordunun giderek kabuğuna çekilmesi, AKP'nin gerek iç gerekse dış siyasette manevra alanını arttıracaktı. Bu dönemde dış politikada geliştirilen ''sıfır sorun siyaseti'' de aslında tehdit algılamasına olan bakışın değiştirilmesine yaptığı katkıyla yapısal olarak askeriyenin devlet yapısı içindeki hâkim rolünün altını oyacaktı (Duran, 2011; s.21-43). Ordunun, 28 Şubat sürecinde MGK üzerinden devletin laik-Kemalist kimliğini ve dış politikasını korumak için koyduğu ağırlık (Yavuz, 1998; s.20) artık mazide kalmıştı.

Yargı alanında ise 2004 yılında uyum süreci reformları kapsamında Devlet Güvenlik Mahkemelerinin (DGM) kapatılması ile başlayan değişim, 12 Eylül 2010 tarihinde referanduma sunulan anayasa değişikliğinin kabulü ile yüksek yargının yapısının değişmesi ile kurumsal olarak Kemalizmin son kalesi

yıkılacaktı. Bu önemli gelişme kamuoyunda askeri otoriterlikten sivil otoriterliğe geçiş konusunda tartışmaları alevlendirirken (Duran 2011; s.33-4) AKP'yi, Türkiye'yi şekillendirmede daha bağımsız kılacaktı.

Bu bağımsızlığın verdiği rahatlıkla dini ve muhafazakar değerlere yaptığı vurguyu arttırarak siyaset ve din arasındaki ilişkiyi normalleştiren bir yaklaşım geliştiren (Duran, 2013) Erdoğan'ın ''dindar bir nesil yetiştirme'' projesine dönük olarak zorlanan toplumsal değişimler, eğitim sisteminin yapısının İslamcı unsurlar lehine bozulması sonucunu doğuracaktı (Oran, 2013; s.227). Eğitim konusunda yeni müfredata sokulan derslerin dışında türban serbestisi ile beraber imam hatip liselerinin yaygınlaştırılması kurumsal eğitimde Kemalist-laik kimliği zayıflatacaktı.

Hariciye kurumunda da Davutoğlu, Erdoğan'ın dış politika danışmanlığına getirilmesi ile beraber teamüllere aykırı bir biçimde Dışişlerine paralel bir mekanizma oluşturmaya çalışacak ve dış politika için farklı bir kavramsal çerçeve çizmeye başlayacaktır (Uzgel 2015). Özçelik'e göre AKP, dış politika gibi ihtisas isteyen konularda personel alımına yeni uygulamalar getirerek, imam hatip lisesi mezunlarına pozitif ayrımcılık yaparak, AKP'nin politikalarına direnen diplomatları pasifize veya emekli ederek Hariciye kurumunun yapısını da değiştirecekti. Ayrıca Müslüman Kardeşlerle kuracağı işbirliğinde görüldüğü üzere Türk dışişleri geleneğinin dışına çıkarak kendi İslamcı anlayışına uygun politikaları bölgedeki devlet dışı aktörler üzerinden yürütmeye çalışacaktı (2018; s147-8).

İslam İşbirliği Teşkilatı (eski adıyla İslam Konferansı Örgütü) ilk kurulduğu dönemde üye olmada laiklik kaygıları yüzünden çekimser kalabilen Türkiye (Bayraklı 2014; s.93), AKP ile başlayan yeni dönemde teşkilatın genel sekreterliği makamına Ekmeleddin İhsanoğlu'nu seçtirebilmek için ciddi bir lobi faaliyeti yapacak; dış politikasında İslam dünyasını merkeze aldığının mesajını verecekti (Kösebalaban, 2012; s.145).

Türkiye'nin İslam İşbirliği Teşkilatı'nda güçlenen rolünün yanısıra, Medeniyetler İttifakı projesindeki eşbaşkanlık pozisyonu, Arakan ve Somali gibi Müslümanlara ait krizlerde gösterdiği liderlik çabası AKP iktidarında değişen din ve siyaset ilişkisinin göstergeleriydi. Keza, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Afro-Asya coğrafyasında artan etkinliği de (Duran ve Yılmaz 2012; s.58) bu yeni eğilimle ilişkili bir hamle olarak kurumsal bağlamda İslam faktörünün artan ağırlığının bir başka işaretiydi.[18]

[18]Kamuoyunda "Karikatür krizi" olarak bilinen olayda İslam peygamberine dönük provokatif karikatürleri 2005 yılında düşünce özgürlüğü bağlamında savunan Rasmussen'in 2009 yılında NATO genel sekreterliği adaylığına Türkiye'nin yükselttiği itiraz uluslararası bir kuruluş içinde Müslümanların çıkarlarını savunması açısından ilginç bir diplomatik müdahale olarak dikkat çekicidir. Rasmussen'in İslam dünyasından özür dileyeceği teminatıyla devreye giren ABD'nin isteğiyle çekilecek bu itiraz her ne kadar bu özür daha sonra gerçekleşmese de kurumsal olarak Müslümanlığın sahiplenilmesi bağlamında AKP'nin önemli bir hamlesi olacaktı (Kösebalaban, 2011; s.169).

3.4. YENİ OSMANLICILIĞIN KONSOLİDASYONU

İlk iki iktidar döneminde iç ve dış politikada siyasal varlığını riske etmeden statüko ile uyumlu bir biçimde hareket ederek (Kılınç, 2016; s.71) dışta aktif ve liberal bir çizgide, içte demokratikleşme yönünde reformlar üzerinden yürütülen dış politika anlayışı, Uzgel'in ifadesiyle; ''AKP'nin kendisini daha güçlü hissetmeye başlayacağı 2009'dan itibaren yeniden dönüşmeye ve Stratejik Derinlik kitabındaki siyaset anlayışına yaklaşmaya'' başlayacaktı (2015). İlk iki iktidar dönemiyle AKP, küresel sistemin sunduğu avantajları iyi kullanarak Ortadoğu'da uyguladığı Yeni-Osmanlıcı politikayla bölgede kendine bir nüfuz alanı oluşturmuştu. Bu esnada patlak veren ve bölgedeki otoriter ve laik diktatörlüklerin tasfiyesini getirecek gibi görünen Arap Baharı, Ortadoğu'da ve Türkiye'de bütün dengeleri değiştirecekti.

3.4.1.Yeni Osmanlıcılığın Baharı

Bölgede otoriter rejimlerin düşeceğinin hesabını uzun yıllardan beri yapan Davutoğlu, Arap Baharı ile Türkiye'nin hakkı olan statüye erişmesini sağlayacak fırsatın kendini gösterdiğini düşünmüştü (Özkan, 2014; s.134). Arap Baharı o güne dek takip ettiği sıfır sorun politikasını revize etmesini gerektirecek bir tehdit olarak ortaya çıksa da aynı zamanda (bir zamanlar Ortadoğu'nun koruyucusu olan Osmanlı gibi) bölgesel bir liderlik imkânını da içinde taşıyordu. (Çınar, 2018; s.12). Davutoğlu'nun, Osmanlı'dan kalan ortak tarihi mirası ve İslam dini çevresinde oluşan bütünlüğü Ortadoğu'nun iki temel özelliği olarak gören düşünce yapısı göz önüne alındığında (2001, s.132) İslamcı ideallere sahip Müslüman Kardeşlerin Tunus'tan Suriye'ye kadar uzanan coğrafyada iktidara

gelmesinin Yeni-Osmanlıcı tahayyülün hayata geçmesi için tarihsel bir fırsat yarattığı aşikârdı.

Davutoğlu için Osmanlı'nın Ortadoğu'dan çekilişinin neredeyse 100. yılına denk gelen Arap Baharı, Batılılarca empoze edilen ulus devlet sınırlarını değiştirmek için Allah'ın bir lütfuydu (Çınar, 2018; s.13). Yıllar önce Stratejik Derinlik adlı kitabında Türkiye'nin eski Osmanlı coğrafyasında yeniden nüfuz sahibi olması gerektiğini savunan, bunu bir borç ve sorumluluk olarak gören Davutoğlu (Uzgel, 2015), Arap Baharı'nı da zorunlu tarihi bir görev olarak görecekti. Davutoğlu'nun "1911 ile 1923 yılları arasında nereleri kaybetmişsek, hangi topraklardan çekilmişsek 2011-2023 yılları arasında o topraklarda tekrar kardeşlerimizle buluşacağız'' sözleriyle Türkiye'nin dış politikadaki Yeni Osmanlıcı kimliği net bir biçimde tezahür ediyordu (Kaybettiğimiz topraklarda buluşacağız, 2012). Din temelli bir medeniyet söylemi üzerinden İslam birliğini savunagelen Davutoğlu'na göre Arap Baharı ile (tıpkı Türkiye'de AKP örneğinde olduğu gibi) Ortadoğu'da da özüne yabancılaşmış elit seçimleri kaybedecek ve bunların yerini medeniyetin yerli temsilcilerinin almasıyla bölgede entegrasyonun önü açılacaktı (Başkan, 2017; s.12).

Seküler yapısı nedeniyle maddeci ve yozlaşmış Batılılaşmanın kirletici etkilerinden toplumu arındırmak ve Batı hâkimiyetine dünya siyasetinde son vermek olarak özetlenebilecek iki uçlu bir dünya görüşü üzerine inşa edilen İslamcı zihniyet için tarih birbiri ile uyumsuz ve farklı iki medeniyetin mücadelesinden ibaretti; İslam ve Batı. (Çınar, 2018; s.6). Davutoğlu'na göre meşruiyetini seçimler, parlamento ve diğer temsili mekanizmalardan alan Batı demokrasileri, kendilerini dizginleyecek dini değerlerden yoksun yapılarıyla

Ortadoğu için tehlikeli ve yetersizdi. Bölgede kurulacak yeni rejimlerin meşruiyetlerini İslam'dan alması gerekmekteydi (Özkan, 2014; s.134).[19] Bu bağlamda halklarına yabancı rejimlerin düşerek yerlerini İslamcı taban örgütlerine bıraktığı manzarayı, yeni bir Ortadoğu jeopolitiğine geçilmesi olarak müjdeleyen Davutoğlu'na göre ırmak yatağını buluyordu (Uzgel, 2015).

Arap Baharı ile kendini özdeşleştiren AKP bir entegrasyon coşkusu içinde, seçim zaferlerini Şam'ın, Beyrut'un, Trablus'un kazancı olarak sunuyor, Libya ve Mısır'da miting düzenliyordu (agm). Ancak Çınar'a göre, AKP aslında hazırlıksızdı. Kendi doğal etki ve liderlik alanı olarak gördüğü bölgenin değişimine; ne liderlik yapabilecek, ne bu değişimi yönetecek, ne de anlayacak kapasitesi/kimliği vardı (2018; s.13). Gerçekten de çok geçmeden Müslüman Kardeşler kitlesinin Erdoğan ve AKP hakkındaki teveccühü, Erdoğan'ın Mısır gezisi esnasında yaptığı "seküler demokrasi" vurgusu yüzünden zarar görecekti. Arap İslamcılığı için sekülerizm kavramı o kadar yabancı ve aykırıydı ki bazı Arap gazeteleri bu terimi 'ateizm' olarak tercüme edeceklerdi. (White, 2013; s.189). Türkiye'nin Müslüman demokrat kimliğinin Arap İslamcılarında çok fazla karşılık bulmadığını gösteren bu olay, AKP'yi kimliğini; artan bir biçimde daha İslami terimlerle ifadeye sevk edecekti (Çınar, 2018; s.15).

Duran'a göre İslami temaların Arap Baharı ile beraber AKP'nin iç ve dış politikasında artmaya başlaması, Türkiye'nin Ortadoğu'da etkinlik sağlaması için ihtiyaç duyduğu net bir siyasal kimlik ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin sahip olduğu laik kimliği, Ortadoğu halkları nezdinde Türkiye'nin bir

[19]Davutoğlu'nun Arap Baharından seneler önce yaptığı bu tesbiti, Erdoğan 2012 AKP IV. Olağan Kongresinde tamamlarcasına; evrensel değerler için Batıyı referans almaya gerek olmadığını iddia edecek; savunulabilecek evrensel değer ve ilkeler için Selçuklu ve Osmanlı tarihini örnek gösterecekti (Çınar, 2018; s.15).

model olarak görebileceği kabulü azaltmaktaydı. AKP de Arap Baharı ile beraber idrak ettiği siyasal dil ve kimlik konusundaki bu derin zayıflığın üstesinden gelebilmek için Türkiye'nin siyasi kimliğinin İslam ile ilişkisini güçlendirmek istemektedir. Bu tahkim çabası aynı zamanda bölgede kendisine rakip gördüğü Suudi Arabistan ve İran'ın teopolitik söylem üzerinden Ortadoğu'da sahip olduğu etkinliğe karşı Türkiye'nin elini güçlendirecektir (2013; s.12-3). AKP'nin demokrasiyi, İslamcı kimliğin yükselişini kolaylaştırdığı kadar muteber gördüğünü iddia eden Çınar'a göre de Türkiye'de İslamcılığın iktidarda kalabilmesi için siyasi sisteme adaptasyonunu sağlayan bir araç olan ''Müslüman demokrat'' kimlik artık Arap İslamcıları ile bağlantı kurmada ayak bağı olmaktadır. Bu yüzden bölgesel liderlik fırsatı kapıyı çaldığında Erdoğan, tepeden tırnağa İslamcılığı; Müslüman demokratlığa tercih edecektir (2018; s.15).

Bu yeni değişimin manifestosu 2012 Eylül'ünde düzenlenen AKP IV. Olağan Kongresinde açıklanacaktı. Bir dönüm noktası olan bu kongrede ''muhafazakar demokrasi'' söylemi yerini ''medeniyet'' söylemine bırakacaktı. AKP'nin yeni ideolojik yönelimi ve Türkiye'nin geleceğine dönük yapacağı tasarruflar açısından yeni bir tartışmayı başlatan Kongre konuşmasında Erdoğan, muhafazakâr demokrasi kavramını iki kere kullanırken medeniyet kavramını 14 kere telaffuz edecekti (Duran, 2013). AKP'nin İslamcı seleflerinden çok farklı olmayan, Osmanlı(ve Selçuklu)-İslam tarihi üzerine inşa edilmiş medeniyet söylemi uluslararası politikada Batı hegemonyası karşıtlığı, iç politikada da Batılılaşma düşüncesine getirdiği eleştiri ile Milli Görüş söylemini hatırlatıyordu (Çınar, 2018; s.11). Batılılaşmadan kaynaklanan diğer sorunlar gibi Kürt sorununun da İslami kimliğin restorasyonu ile çözülebileceğine inanan İslamcı

söyleme (Çınar, 2018; s.7) benzer biçimde Kürtlerle Türklerin ortak birlikteliğine ve geçmişine atıfta bulunan 2071 vizyonu, yeni bir sentez arayışına işaret ediyordu (Duran, 2013; s.17). AKP tarafından iktidarının ilk yıllarından bu yana yoğun bir şekilde ortak kültürel İslami öğeler ve Osmanlı geçmişi vurgusuyla doldurulan ‘‘millet’’ kavramı (Tokdoğan, 2018; s.78) Ortadoğu’nun ve Türkiye’nin geleceğine ilişkin yeni bir siyasi dil ve ortak bir üst kimliği icat etme çabasını (Duran, 2013: s.34) yansıtan ve kökeni Malazgirt’e dayanan yeni ‘‘millet’’ paradigması ile AKP öncesi kullanılan Türklük ile özdeşleşen ‘‘ulus’’ kavramının resmi söylemdeki yerini almakta bu da devlet kimliğinde Osmanlı geçmişinden beslenen Sünni İslam’ın rolünü giderek arttırmaktadır (Saraçoğlu, 2013; s.55).

80 askeri darbesi ile devletin benimsediği Türklük ve Müslümanlığın eşit bir ilişki içerisinde vurgulandığı Türk-İslam sentezinden farklı olarak; AKP’nin inşa ettiği milli kimliğin omurgasını İslam ve Müslümanlık oluşturuyor ve Türklük fikri ile bir senteze gereksinim duyulmuyordu (Tokdoğan, 2018; s.79).

3.4.2.Yeni Kimliğin İdeolojisi: Medeniyet Söylemi

Medeniyet söylemi üzerinden geliştirilen anlayış sadece Anadolu coğrafyasında yaşayanların ortak Osmanlı geçmişi ve bu geçmişin baskın öğesi olan Sünni Müslümanlık üzerinden (Saraçoğlu,2013;s.58) AKP’nin Kürt politikasını şekillendirmeyecekti. Arap Baharı ile değişimin öncüsü olma, değişim dalgasını yöneterek yeni bir Ortadoğu yaratma rolünü üstlenen AKP küresel bir güç olmaya oynarken meşruiyetini Selçuklu ve bunun ardılı Osmanlı medeniyetlerine atfedecekti. AKP, kurmak istediği yeni düzeni Osmanlı’ya yaptığı kavramsal bir gönderme ile yeni bir nizam-ı alem davası olarak

kutsuyordu (Oran, 2013; s.220). İdeoloji yüklü kavramlar esas alınarak yeni resmi söylem olarak kurulmaya çalışılan milli kimliğin belirlediği ‘‘milli çıkar’’ın tarifi de haliyle Osmanlı İmparatorluğunun siyasi kudretine yeniden erişmek üzerinden yapılmaya başlanacak; ‘Büyük Türkiye’ hedefi Osmanlı dönemine yapılan göndermelerle biçimlendirilecekti (Saraçoğlu, 2013; s.58).

Milli çıkarın yeniden tanımlandığı bu üçüncü iktidar döneminde, iç ve dış siyasette ordunun vesayetinden tamamen kurtulan ve siyasi gücünü konsolide eden AKP, ideoloji merkezli bir yaklaşım geliştirerek Sünni refleksler üzerinde yükselen İslamcı bir fikriyatı dış politikada devreye sokacaktır. Kılınç’a göre bu dönüşümü değişen bölgesel ve küresel dinamikler mümkün kılmıştır. Bu yeni dönemde müttefiklerinin müdahaleci tutumlarına daha müsamahakar davranan ABD dış politikası, AKP’nin inisiyatif almasını kolaylaştırmış, AB’nin de Arap Baharı ile ortaya çıkan mülteci krizinde Türkiye’ye duyduğu ihtiyaç hükümetin manevra alanını genişletmişti (Kılınç, 2016; s.73-4). Küreselleşme ile beraber ekonomik sıçrama yapan ve Türkiye’nin de aralarında sayılabileceği “Küresel Güney” (Global South) olarak adlandırılan ülkeler daha özerk dış politika yaklaşımları geliştirmeye başlamıştı. Yeni neo-liberal düzende, ABD’nin sözünden çıkmayan, çıksa da darbe ile tasfiye edilen Soğuk Savaş tipi ilişki modelinin zamanı geçmişti. Bu bağlamda uzun zamandır yakın müttefiklerinin aldığı dış politika inisiyatiflerini destekleyen ABD, Türkiye’nin Ortadoğu’daki aktif siyasetini de bu çerçevede değerlendiriyordu (Uzgel, 2015).

Aslında bu özerkliğin kökleri, Ocak 2009’da Davos düzenlenen Davos Zirvesinde “One minute” olarak anılan ve devamında gelişecek bir takım olaylar zinciri ile büyüyecek Türk-İsrail zıtlaşmasında yatmaktaydı. Güç dengesinin

kendi lehine kaydığı ve ABD'nin etkisinin azalması ile bağımsız politikalar izleyebileceği algısı, bölgesel liderlik arayışındaki Türkiye'nin İsrail'e dönük yaklaşımını sertleştirmesini kolaylaştırmıştı. Çünkü İsrail ile ilişkilerin zayıflamasının stratejik anlamda maliyeti olmadığı kanısı yaygınlaşmıştı. Bu kanıyı destekleyen diğer bir gelişme ise AKP hükümetinin, Obama yönetiminin ve dünya kamuoyunun da kendi pozisyonuna yaklaştığı ve İsrail'in Filistin politikasını sorguladığı varsayımını benimsemesiydi (Kardaş, 2011: 17). Erdoğan'ın bir bölge, hatta dünya lideri olarak sunulmasını sağlayan İsrail ile yaşanan gerilim dizisi; sonrasında ABD tarafından önemli bir cezalandırıcı işlemin gelmemesi nedeniyle AKP'nin kendisine güvenini arttırmıştı (Uzgel, 2017).

Ancak 2010'lu yıllarla beraber ilk iki hükümet döneminin aksine AKP bu özerkliğin ötesine geçmiş, İslami kimliğini daha güçlü bir biçimde ortaya koymuştu. Kurumlarda ve devlet yapısında ilk iki hükümet dönemi esnasında gerçekleşen değişim, AKP'nin İslamcı yaklaşımlarını yürürlüğe koymasında kolaylaştıracaktı. Arap Baharı'nın başlaması ve koşut olarak İslamcı taban örgütlerinin önünün açılması AKP'yi bu kimliği daha yoğun vurgulamaya itecekti. Popülist İslamcılığın, muhafazakâr demokrasi yaklaşımının yerini aldığı bu dönemde mezhepçilik sınırlarını zorlayan ümmetçi bir söylem iç ve dış politikada hâkim kılınacaktır. (Kılınç, 2016; s.80)

3.4.3. İslamcı Aktivizmin Yükselişi

Ortadoğu'da meşruiyet kazanmak için revize edilen kimlik bağlamında geliştirilen Medeniyet söylemi; büyük bir vizyon oluşturmak ve sağlam bir dış

politika tasarlamak açısından işlevsizdi. AKP karar vericileri bölgesel liderliğin bir özgüven meselesi olduğunu düşünüyordu. Sahip oldukları otantik kimliğin onları bölgeye liderlik etme noktasında meşru ve özgüvenli kıldığı inancındaydılar. Ancak bu otantik kimliğin iç politikada Türk batılılaşmasını; dış politikada Batı hegemonyasını reddetmenin ötesinde bir açıklığı yoktu (Çınar, 2018; s.13).

Yeni Türkiye'ye biçtiği "büyük millet" ve "güçlü devlet" rollerini Osmanlı ve Selçuklu tarihine yaptığı atıflarla destekleyen Erdoğan'ın söyleminde Türkiye, bu yeni medeniyet şuurunun oluşmasında öncü bir role sahip olacaktı. Duran'a göre ''Tutarlı olması gerekmeyecek bir muğlâklığa ama aynı zamanda işlevselliğe sahip olan medeniyet söylemi ideolojinin sertliği olmadan ideoloji ihtiyacına karşılık gelmektedir. Böylece parti kimliğini yeniden ve sürekli kuran bir söyleme dönüşmektedir'' (2013; s.20). Ancak Çınar'a göre belki de bu kimliği konusunda belirsizlik yüzünden Türkiye ''yumuşak güç'' ve ''modern Müslüman demokrasisi'' olmaktan çıkarak bölge politikalarını sekteryan temeller üzerine oturtup; silahlı gruplara yardımda bulunan Suudi Arabistan tarafına geçmiştir (Çınar, 2018; s.13).

2002-2007 arası AB eksenli, 2007-2011 arasında aktif dış politika ile çeşitlendirdiği ilişkilerde ABD ve Batı karşıtlığından uzak duran AKP, 2011 sonrası benimsediği ideolojik eksenli dış politika çerçevesinde iç ve dış politikada ABD ve Batı karşıtı bir söylem benimseyecekti (Kılınç, 2016; s.83-4). Bu söylem; sınırlar dâhil olmak üzere Avrupa sömürgeciliğinin Ortadoğu'da bıraktığı mirası reddetmek, uluslararası sistemdeki Batı hegemonyasına meydan okumak gibi argümanlara dayanıyordu. Dış politikada, anti-Batıcı

söylemi Arap İslamcıları ile diyalogda işlevsel bulan AKP; iç politikada, kendisini yerli ve milli ilan edip; diğerlerini, Batı değerlerinin etkisi altında olmakla itham edecekti (Çınar, 2018; s.2).

Ancak bir süre sonra AKP'nin beklemediği ve istemediği biçimde Tunus, Mısır, Libya ve Yemen'de demokratik İslamcı grupların kazandıkları avantajı yitirmesiyle Yeni Osmanlıcılığın bölgede kazandığı tarihsel zemin de ortadan kalkacaktı. AKP üzerine kalan Suriye iç savaşında ne pahasına olursa olsun Suriye'yi Müslüman Kardeşlere teslim edip rejimi değiştirmeye ve zararı minimize etmeye çalışacaktı (Uzgel 2015). Türkiye'yi İslamcı terör grupları ile bağlantı kurmakla suçlanmasına yol açacak bu politika Türkiye'de mülteci akınına yol açarken Suriye içindeki tabloyu giderek ağırlaştıracaktı.

İhvan ile Ortadoğu'da yükselen demokratik İslamcılığa, demokrasi ve insan hakları idealleri çerçevesinde beklediği Batı desteğini bulamayan AKP, değişime yaptığı yatırım nedeniyle Batı'yı bir tehdit olarak görmeye başlamıştı. Bu güvensizlik AKP'nin medeniyet kimliğini Batı-karşıtlığı üzerinden tahkim etmesine ve medeniyet söyleminde İslam ve Batı karşıtlığının artmasına neden olacaktı (Çınar, 2018; s.14-5).

3.5. DEĞERLENDİRME

Yavuz, AKP'nin yeni iktidar olduğu dönemde yazdığı bir makalesinde İslamcı politik kimliği, iki-yüzlü olmasıyla bilinen mitolojik Tanrı Janus'a benzetmişti. Bir yönü demokrasi ve ekonomik gelişmeyi arzulayan modern ve ilerlemeci bir anlayış ve diğer yönü otoriter bir potansiyele sahip; topluma dini bir ahlaki kodlar tanımlamak isteyen muhafazakâr anlayış İslamcılık bağlamında Janus'un iki yüzünü temsil ediyordu (2003; s.6). Denilebilir ki; ilk yüzünü özellikle devlet yapısı içinde ilk iki iktidar döneminde devlet yapısında gerçekleştirilen dönüşümde kullanan AKP, kurumlarda gerçekleştirilen tasfiye sonucu önünü açılmasının verdiği rahatlıkla üçüncü döneminde liberal söylemini terk edip diğer yüzünü ortaya koyacaktır. AKP döneminde hem İslamcılık dönüşmüş (neo-liberal muhafazakar demokrat) bu dönüşen İslamcılık demokratik sisteme kurumların ve kimliğin değişimi yoluyla entegre edilmiş ve bu etkileşim Türkiye'nin laik duruşunda daha önce kabul edilemeyecek bir takım değişimleri meşrulaştırmıştır.

İktidara ilk geldiğinde, Akdoğan gibi ideologlarının bu yeni oluşumun Erbakan'ın Milli Görüş çizgisinden nasıl farklı olduğunu, politikalarının İslamcılıkla nasıl ilgisiz olduğunu ispatlamak için kitaplar yazdığı AKP (Akdoğan, 2004), dönemsel ihtiyaçlara göre değişen bir strateji ile iktidarı boyunca Kemalizm ile kompleks ve çok yönlü bir hesaplaşmaya girerek kuracağı "yeni Türkiye"de İslamcılığı normalleştirmiş, kurumlarda sağladığı dönüşümle kamusal alandan Kemalizm'in etkilerini tasfiye etmişti (Duran, 2013; s.23). Özal döneminden farklı olarak Osmanlıcılığın sosyal boyutunun özellikle önemsenecek olduğu AKP döneminde; Osmanlı geçmişini unutturmayı esas almış Kemalist anlatının tam tersine topluma devamlı olarak Osmanlı geçmişini anlatan ve hatırlatan bir

söylemle, toplum bir taraftan Cumhuriyetçi kimliğe yabancılaştırılırken diğer taraftan yeniden kimliklendirilecekti (Ongur, 2015; s.425). AKP'nin popülist İslamcı söylemi, Kemalist rejim tarafından yok sayılan şanlı Osmanlı geçmişini diriltirken topluma Cumhuriyetçi ulus devlet nosyonunun verebileceğinden daha parlak bir gelecek vaad ederek toplumsal kimliği yapısını yeniden şekillendirmişti (agm; s.428-9;)

Bu vaadkar Osmanlı mitinin üzerine inşa edilmiş medeniyet söylemi ile beraber Batıcı kimlik tamamı ile terk edilerek yerini İslam medeniyeti temeli üzerine bina edilmiş İslami muhafazakar milliyetçi paradigmaya bırakacaktı. Artık Batı değerleri, ne iç siyasette ne de uluslararası girişimlerde temel belirleyici parametre olmayacaktı çünkü Batı Türkiye için artık 'öteki' medeniyetti.

Bir anlamda birbirinin anti-tezini teşkil ettikleri Cumhuriyetçi kimliğin etkisizleştirilmesi ile Sünni Müslümanlığın baskın öğe olarak şekillendirdiği Osmanlı mirası bu dönemde toplumun değişmez özü olarak üretilen yeni kimlikte merkeze oturmuştur. Yeni Osmanlıcılık bağlamında 90'lı yıllarda Balkan öğesi, Türk kimliği ve dış politikasının önemli bir parçasını teşkil ederken (Yavuz, 1998, s.37) AKP'nin İslamileştirdiği yeni Osmanlıcı kimlik, Arap Baharı krizini sahiplenerek Ortadoğu bölgesini kimlik ve dış politikanın kalbine yerleştirecekti. Davutoğlu ''...Birileri tarafsız olalım diyecek belki, belki birileri Ortadoğu bataklığına bulaşmayalım diyecek ama biz o bataklık dedikleri Şam'ı, Şam-ı Şerif bilmişiz, o bataklık dedikleri Ortadoğu'da ki Mekke'yi Medine'yi Kabe bilmişiz, o bataklık dedikleri Ortadoğu'da ki Bağdat'ı kardeş bilmişiz, o bataklık dedikleri Kerkük'ü aziz bilmişiz, Ortadoğu bataklık değil, insanlığı ayağa kaldıran o aziz vahyin merkezidir, Hira'nın merkezidir, Beytül Dağı'dır, Kudüs''tür,

Kahire'dir. Ana muhalefet partisi lideri ve birileri bataklık diyorlar, insanlığı aydınlatan Hira mağarasının olduğu Ortadoğu'ya bataklık dedirtmeyeceğiz. Ortadoğu üzerinde ki sömürgecileri bu bölgeden uzaklaştırana kadar gece gündüz çalışacağız, bataklık diye andıkları Ortadoğu'dan büyük bir medeniyet meşalesini ayağa kaldıracağız, Allah'ın izniyle'' (Davutoğlu: Ortadoğu'ya bataklık dedirtmeyeceğiz, 2014) diyerek Müslüman Ortadoğu'nun AKP için kimliklendirici vasfını ortaya koyuyordu.

Vizyon, hedefler ve söylem bazında kendini gösteren AKP dönemi TDP'nda yaşanan değişimin temelinde medeniyet söylemi ile yeniden tanımlanan Türkiye'nin tarihi ve uluslararası konumu yatmaktadır. Bu söylem üzerinden AKP hükümetleri Türkiye'nin jeopolitiğini ve milli güvenliğini yeniden yorumlamışlardır (Duran, 2011; s.22). Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin üyelik başvurularını reddi de Ortadoğu'yu merkeze alan bu medeniyet yorumu üzerinden bina edilen yeni Osmanlıcı kimlik yolunda katalizör görevini görecektir.

Batı (AB) idealinin yitirilmesi ile Kemalist elitin girdiği meşruiyet krizi (Yavuz, 1998, s.41), Kemalist kimliği koruyan kurumların (MGK, DGM) etkinliğini yitirmesi, İslami temaların şekillendirdiği yeni kimliğin giderek güç ve zemin kazanmasına; bu güçlenen kimliğin doğasına uygun bir çıkar anlayışı geliştirilerek, bu anlayış çerçevesinde jeopolitik arayışlara girilmesine neden olacaktı. Bu arayışlar ideolojik dış politika ortaklıklarını beraberinde getirecektir. Bu nedenle Sünni Müslüman bir anlayışın TDP üzerinde etkileri olması beklenen bir sonuç haline gelmiştir. Sünni olmayan örgüt ve rejimlerle sorunlu bir görünüm arz eden AKP hükümeti döneminde dış ilişkiler (Oran 2013; s.222)

bu etkiyi, Şii hilaline karşı girilen ittifaklarda ya da bölgesel liderliğe oynamak amacı ile desteklenen Müslüman Kardeşler örneğinde fazlasıyla hissetmiştir. Demirtaş'a göre Türkiye'nin, dünya siyasetinde büyük bir güç olmadığı halde nasıl başka bir ülkede rejim değişikliğini zorlamak gibi iddialı bir hedefi nasıl edinebildiği sorusunun cevabı yeni medeniyet kimliğinde ve Davutoğlu'nun ısrarcı "coğrafi hayal gücü"nde yatmaktadır. Türkiye'nin beklenti ve kapasite dengesini gözetmeden; Osmanlı İmparatorluğunun varisi olarak Türkiye'ye, eski Osmanlı topraklarında yaşayan kardeşlerine karşı misyon ve sorumluluklar yüklemeyi de içeren bu kimlik Suriye politikasındaki başarısızlığın temel sebebidir (2013; 115-7). AKP'nin İslamcılık tonu giderek artan bu kimlik üzerinden, Ortadoğu'da model olmak yerine, Müslüman Kardeşler kuşağı üzerinden İslamcı bir eksen kurma çabasıyla bir liderlik iddiasına girmesi ABD'nin desteğinin yitirilmesine yol açacaktır (Sandıklı ve Karabel, 2016 s.41-5; Uzgel 2015). Her ne kadar ABD teşviki ile başlamışsa da AKP öncesi dönemden farklı olarak Türkiye'nin Irak Kürtleri ile ilişkilerinin artışında ve IKBY'nin müttefikleştirilmesinde, bu dönemde Yeni Osmanlıcı kimlik üzerinden ihdas edilen ve Kürtleri de kapsaması çalışılan yeni millet kavramının da izleri aranabilir.

Schmitean yaklaşımın ortaya koyduğu gibi politik alanda insanlar var oldukça kendileri için dost düşman ayrımını belirlemek zorundadır. Kimlikler doğrudan çıkarları şekillendirmez daha çok dost-düşmanı belirleyerek ulusal çıkarın ve altında yatan politik kavramın belirlenmesine yardım eder (Yavuz, 1998; s.21). AKP ile İslamileşen yeni Osmanlıcı kimlik de uyguladığı dış politikada kendine uygun dost (IKBY, Müslüman Kardeşler) ve düşmanlar (Batı, Şii hükümetleri, İsrail, Mısır) yaratacaktı. Ancak medeniyet-jeopolitiği üzerinden inşa edilen

kimlik söylemi üzerinden geliştirilen dış politika, neredeyse bütün cephelerde yenilgiye uğrayacaktı.

SONUÇ

Soğuk savaşın sona ermesiyle başlayan yeni süreçte uluslararası politikada kimlik önem kazanmaya başladı. Modernleşme sürecini yaşayan diğer Müslüman ülkelerde olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti de Doğu Blokunun çökmesinden önceki süreçte, İslam'ı siyasi olarak marjinalize edilmesi gereken bir tehdit olarak algılamıştı. Ancak Soğuk Savaşın gündemden düşmesiyle, Kemalizm'in seküler devlet yapısı üzerinden empoze ettiği laik ve ulusalcı kimliğe itirazlar artacak dış politik gelişmelerle birleşen dinamikler alternatif bir yeni Osmanlıcı kimliği, Cumhuriyetçi kimliğin karşısına çıkaracaktır.

80 darbesi sonrası, Türkiye'nin yaşadığı 20 yıllık degişimde; Soğuk Savaş sonrasının yeni jeopolitik dengeleri, ekonomik, politik, kültürel dışa açılım, dış dünyada Müslüman azınlıklara yönelik katliamların verdiği kimlik bilinci, Türkiye'deki Balkan ve Kafkas muhacirlerinin oluşturduğu kamuoyu, artan yazılı ve görsel yayınlar, tarihsel mirasa ve Osmanlı sanatlarına karşı artan ilgi, 1999 yılının 700. kuruluş yılı olarak ilanının etkisi, Osmanlı eserleri ile süslü eski Osmanlı coğrafyasına yapılan kültür gezileri gibi nedenlerle giderek güç kazanan yeni Osmanlıcı düşünce (Bayraklı, 2014) 2002 yılında iktidara gelen AKP'ye; hazırlanmış, detaylı bir İslami kültür altyapısı sunuyordu (Yavuz, 2003; S10).

AKP de bu altyapıyı kendi açısından başarılı bir biçimde değerlendirip poltikaları ile geçerliliğini yitirmeye başlayan Kemalist kimliği kurumsal ve toplumsal alanda yabancılaştıracak ve tasfiye edecektir. 80'ler ve 90'larda yavaş yavaş yapı sökümü yapılan Cumhuriyet kimliği, 2000'li yıllarda AKP tarafından

tamamen dönüştürülecekti. Özal ile başladığı söylenebilecek Osmanlıcılık mitine dönük olarak değişen kimlik; İmparatorluk dönemi coğrafyasının önemli bir parçası olan Ortadoğu ile doğal olarak ilgilenecektir. Kimliğin, mekan ve diğer faktörlerin etkisi ile belirlendiğini ortaya koyan Wendt'in bakış açısı ile ele alırsak (1992; s.424) yeni Osmanlıcı kimlik Ortadoğu ile ilgilenmeyi getirdiği gibi; Ortadoğu ile ilgilenmek Yeni Osmanlıcı kimliği besleyecektir.

AKP gibi senelerce büyük seçim başarılarına imza atmış, Türkiye'nin en büyük kitle partisinin İslamcılık gibi dar ve esneklikten yoksun bir çerçeveye sıkıştırılması düşünülemez. Her şeyden önce AKP, iktidarını sürdürebilmek için geniş bir entelektüel sınıfsal ve toplumsal bir tabana hitap edebilmesi gerekir. Bu nedenle salt İslamcı bir retoriği benimsemesi mümkün değildir. Ancak AKP karar vericilerinin ideolojik arka planını oluşturan İslamcılık, parçası olduğu geniş iktidar bloku üzerinde mutlak bir egemenlik kurmasa da, belli söylem ve pratiklerde TDP'na yansımaları da muhakkak olacaktı. Bu yansımalar, AKP'nin oldukça uzun iktidar süresinde, temel olarak yeni Osmanlıcı kimlik üzerinden gerçekleşmiştir.

Kimlik, sosyal ve siyasi çevrenin her ikisinin de tanınabilir ve algılanabilir olduğu bir referans\ilişki çatısıdır. Ulusal çıkarlar da, kimliğin, öteki algısı çerçevesinde ulusal benliği geliştirme ve koruma için, bilişsel haritasından devşirdiği kaygılar ve bağlılıklar olarak tanımlanabilir. (Yavuz, 1998; s.21). İslamcılığın konjonktüre göre koyulaşabilen tonlarının farklı bir muhafazakar milliyetçi anlayış ile harmanlandığı yeni Osmanlıcı kimlik çatısı çerçevesinde ulusal çıkar yeniden tanımlanmış; bu da dış politika yönelimini yeniden şekillendirmiştir.

Bu bağlamda İslam faktörü, AKP için, TDP'nda kasıtlı bir ideolojik tercih olmaktan çok benimsenen, savunulan ve her şeyden önce temsilcisi olduğu sosyolojik gerçekliğin kaçınılmaz ve rasyonel bir uzantısı olarak tezahür etmektedir. Huntington'a göre bir ülkenin sahip olduğu dini mirası (Soğuk Savaş sonrası dönemde) o ülkenin dost ve düşmanlarını belirler. Huntington'ın tezinde kültür, devletlerarası çatışma ya da işbirliğini belirleyen en önemli yapıtaşıdır. Güvenlik tehditi dini farklılıkları da içeren bir biçimde kültürel farklılıkların da kaynağı olabilir. Din bir ülkenin kültürünü ve kimliğini dolayısı ile de o ülkenin dost ve düşmanlarının seçiminde belirleyicidir (1993).

Denilebilir ki, eğer din devletin kimliğinin integral bir parçası ise ve belli mekanizmalar mevcutsa; hükümetler dış politikalarını formüle ederken dini daha fazla hesaba katmak zorundadır. Eğer devlet kimliği sıkı bir sekülerizm üzerine inşaa edilmişse; din faktörünün dış politikayı etkilemesi daha az muhtemeldir (Warner ve Walker; s.120). AKP öncesi Türkiye'de; Kemalist askeri ve sivil bürokrasinin çabalarıyla dini mirasın dış politikaya olabilecek etkisi seküler TDP geleneğinde sınırlanabiliyordu ancak AKP yarattığı dönüşümle bu sınırlamayı ortadan kaldıracaktır. Fikirler güç kazanabilmek için örgütsel ifade araçlarını haiz olmaları gerektiği (Yee, 1996; s.92-4) varsayımından hareketle; AKP'nin iktidara gelmesi ve tutunmasının, dini mirası barındıran Osmanlıcı alternatif kimliğe Kemalist kimlik karşısında büyük avantaj kazandırdığı iddia edilebilir.

Bu noktada, Türkiye tarihinin en büyük Batılılaşma projesi olan AB üzerinden ülkenin Batıcı kimliğini koruyan kurumların (ordu, yargı) dönüştürülerek Batıcı kimliğin anti tezi olarak nitelendirilebilecek Osmanlıcı kimliğin yerleştirilmesi tarihin garip bir ironisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurumlardaki bu değişim

28 Şubat sürecinde İslam'ı kamusal alandan tasfiye etmek isteyen Kemalist yaklaşım karşısında AKP'nin siyaseti dönüştürmekteki başarısını simgelemektedir. Türkiye'de İslamcılığın normalleştirilmesine hizmet eden bu durum ilerleyen yıllarda AB hayalinin sona ermesi ile daha da artacaktır.

Osmanlıcı yeni kimlik üzerinden dış politikaya AKP iktidarı ile etki eden dini, tarihi ve kültürel unsurlar, Uzgel ve Yaramış'ın (2010; s.44) tespiti ile bir tür "İslamcı realizm" ortaya çıkarmıştır. Avrupa tarafından ötekileştirilmenin yol açtığı; Türkiye'nin İslam dünyası ve Ortadoğu ile yakınlaşmasını arttıracak Batıcı ideallerin yitişi de Avrupa-merkezli reelpolitiğin yerini bu İslamcı realizme bırakmasını hızlandıracaktır. Zaman zaman AKP'li karar vericilerinin mazilerinden getirdiği İslamcı idealizmi ile etkileşime girecek bu yaklaşım, ana çizgisi o güne dek hep Batıcı olan TDP'nda yeni bir dönemin kapısını aralayacak; aralanan bu kapı da kaçınılmaz olarak Ortadoğu'ya açılacaktır. Hem konsolide edilen yeni kimliğin sonucu hem de politik zorunluluklar nedeniyle mevcut en verimli alternatif olarak gözüken Ortadoğu'nun; mezhepler üzerinden yürüyen siyaset yapısı bir süre sonra Türk dış politikasını da etkileyecek ve politika seçimlerinde ve uygulamalarında din faktörünün artmasına neden olacaktı.

Bu yeni dönemde bir dış politika doktirini olarak sunulan ancak Oran'ın pre-kapitalist bir Osmanlıyı post endüstriyel bir ortamda realize etmek gibi anakronizmler içermesi nedeniyle eleştirdiği (2013; s.222) Stratejik Derinlik yaklaşımı, Kemalist dış politika anlayışına bir alternatif olarak TDP'nın rotasını belirleyecektir. "Yumuşak Güç" ve "Komşularla Sıfır Sorun" tanımlamalarıyla sloganlaştırılacak Davutoğlu'nun bu yaklaşımı; Ortadoğu ve çevre ülkelere

açılımı öngören aktivist karakteri ile aslında selefi İsmail Cem'in sosyal demokrat inşacı yaklaşımının ve yeni Osmanlıcılığı tevarüs ettiği Özal'ın liberal işlevselci politikalarının devamı niteliğindeydi (Altunışık, 2009). Ancak Cem'den farklı olarak Davutoğlu, kendi açılımını, Osmanlı'yı adeta bir asr-ı saadet gibi romantize ederek yapıyordu (Oran 2013; s.136). Ayrıca, Özal döneminde kültürel Türklük, Erbakan döneminde Müslüman Türklük vurgusunun ağır bastığı yeni Osmanlıcı söylem (Yavuz, 1998 s.23) AKP döneminde daha transnasyonel (ümmetçi\Müslümancı) bir tını ile karşımıza çıkacaktı.

Her şeyin ötesinde Davutoğlu, Türkiye'nin tıpkı Osmanlı gibi bölgenin hegemon gücü olabileceği idealine içtenlikle inanan bir kişiliğe sahipti ve bu ideali TDP'na ana eksen yapacaktı (Oran, 2013; s.226). Özal döneminden bu yana batı ile İslam dünyası arasında köprü rolünü üstlenen Türkiye'nin bu statüsünü yetersiz ve sınırlayıcı bulan Davutoğlu, Türkiye'ye merkez ülkeye konumu kazandırmak istemekteydi. Ancak böyle bir iddia için Türkiye'nin (Çin, Brezilya, Hindistan gibi) gerekli kaynakları Davutoğlu'nun da kabul ettiği üzere yeterli değildi (Kösebalaban, 2011; s.xi). Kapasite ve iddia arasındaki bu boşluğu doldurmak için Davutoğlu kimlik faktörüne güvenmiştir. Bu bağlamda, İslam ve İslami kimlik normları AKP tarafından Türkiye'yi merkez ülke konumuna getirmek için amaç olmaktan çok bir araç olarak kullanılacaktır. Son tahlilde Müslümanlığa ve Sünni Osmanlı mirasına dayanan bu kimliğin vurgulanmasının merkez ülke iddiası gereğince gittikçe artması Türk dış politikasında İslam faktörünün etkisini arttıracaktır.

AKP döneminde de dış politika eylemlerinin belirleneceği kanal olarak kullanılacak yeni Osmanlıcı kimlikte bu İslam faktörünün kullanımı, uluslararası

konjonktür çerçevesinde farklılık arz edecektir. Diyebilirim ki ilk iki iktidar döneminde yeni Osmanlıcı kimliği (Özal gibi) neo-liberal ideoloji ile yoğuran AKP, ikinci iktidar döneminin sonlarından itibaren yeni Osmanlıcılığı (Erbakan gibi) İslamcılıkla yoğurmuştur.

İlk zamanlarında Batı'ya alternatif bir arayış olmaktan çok ABD ile üstü örtülü bir konsensüsle yürütülen (Uzgel ve Yaramış, 2010; s.37) bu aktivist Yeni Osmanlıcı dış poltikayı; ABD'nin, o dönemki neo-liberalist BOP yaklaşımı çerçevesinde, globalleşmenin Ortadoğu üzerinde glokalleşmesinin aracı olarak gördüğü söylenebilir. Arap Baharı'nın ilk başları ve öncesi olarak tanımlanabilecek bu dönemde Türkiye ve AKP hükümeti, hem Bush hem de Obama hükümetlerince, Ortadoğu İslam ülkelerine örnek ülke ve model olarak gösterilecekti. Irak'ın işgalini takip eden dönemde bölge politikasında meydana gelen yapısal değişiklikler, AKP yönetimini Türkiye'nin majör bir aktör olabileceği inancına sevk etmişti. Bu yapısal değişiklikler çerçevesinde Türkiye, ilk döneminde BOP ekseninden çıkmazken ikinci dönemde (Suriye, Filistin, Sudan, İran kuruğu ilişkilerinde) yaptığı Gaullist dış politika çıkışları ile bağımsız dış politika denemelerinde bulunacaktır. ABD ile arayı bozmamaya özen gösterdiği siyasetinde; İran'la yakınlaşarak ya da İran'a karşı denge unsuru olarak uluslararası politikada kendine bir yer edinmeye çalışmıştır.

Kabaca 2010-2011'e dek devam eden bu dönemde AKP; bir taraftan İslami hassasiyete sahip kimliğini korurken diğer taraftan otoriterlikten uzak bir sekülerizimi savunan, AB siyasi normlarıyla uyumlu ve Batı taraftarı bir dış politika izleyen bir görünüm sergileyecekti. Bu görünüm 2011 sonrası sergilediği ötekileştirici, tek taraflı, ahlakçı ve kavgacı siyasi tarz ile bozulacak; zaman

geçtikçe Türkiye'nin farklı medeniyet mensubiyetine olan vurgu artışına paralel olarak AKP'nin AB doğrultusunda reformist eğilimleri azalacaktı (Çınar, 2017; s.2-9).

Bu değişimin dolaylı nedeni ABD'nin Ortadoğu'dan çekilme kararı alması olmuştur. Bu karar öncesi bölgede ABD gibi bir hegemonun varlığı, sağladığı güç dengesi ile güvenlik ikilemini ortadan kaldırmaktaydı. Ancak Amerikan güvenlik şemsiyesinin ortadan kalkması Türkiye ve diğer bölge ülkelerini dış politika davranışında revizyona götürecekti. Çünkü ortaya çıkan güvenlik boşlukları ve fırsat alanları, Ortadoğu'da, çekişmeci ve çatışmacı bir yapı yaratacaktı. Türk-İran ilişkilerinde de güvensizlik ve yabancılaşmaya neden olan yerleşik eylemlerin (İran'ın Irak'ta artan etkinliği, Türkiye'de kurulan füze kalkanı) şekillendirdiği kimlikler güvenlik ikilemi doğuracaktı. Özün güvenliğine saygı duymadan atılan adımların iki ülke arasında oluşmuş olan pozitif bakış açısını ortadan kaldırdığı bu çatışmacı ortamda; Türkiye İran'ı, İran da Türkiye'yi mezhep üzerinden tanımlanan kimlikleriyle algılamaya başladılar. Kimlikler de çıkarların temelini oluşturduğu için Türk-İran ilişkileri sıfır toplamlı oyun olarak şekillenmeye başlamıştır. Türkiye İran'ı bir düşman olarak tasarlayarak ötekileştirmiş; Şii hilaline karşı oluşmuş Sünni bloğa dahil olmuştur. Bu Sünni blok içinde yaptığı tercihler giderek dış politikasının İslamize olmasını getirmiştir

İslamizasyon yönündeki sözkonusu değişimin doğrudan nedeni de Arap Baharı olacaktır. AKP hükümeti üçüncü iktidar dönemi ile kesişen Arap Baharında; devlet kurumlarındaki tasfiyenin tamamlanmasının verdiği rahatlıkla ve uluslararası konjüktörün sağladığı şartlarla yeni Osmanlıcı tutumunu; İslami ideolojinin ve kurguların ağırlığının giderek arttığı ve sertleştiği bir çizgiye

çekmiştir. Düzen kurma iddiasının ortaya çıkması ile; uzlaşmacı, komşularla sıfır sorunu amaçlayan muhafazakar demokrat kimlik rafa kaldırılarak revizyonist ve populist İslamcı bir rota üzerinden dış politika yönlendirilmiştir.

Arap Baharına dek Yeni Osmanlıcılık, gerek içeride Kürt açılımı ile gerek dışarıda sıfır sorun siyaseti ile bölünmeden uzak, komşuların birbirine bağlı ekonomik yapılarla eklemlenmiş olduğu bir "pax-ottomana" hayaline ulaşmayı sağlayacak bir araçtır. Davutoğlu bu hedefine istinaden, Almanların 2. Dünya Savaşı sonrası geliştirdiği barışçı Ostpolitik'ini hatırlatan bir yaklaşım ile çok taraflı bir işbirliği çerçevesinde ulusal çıkarı tanımlamıştı. Ancak 2010 sonlarında bozuk Arap siyasal sistemine karşı bir isyan dalgası olarak yayılan Arap Baharı bu stratejiyi sarsacaktır. Özellikle Şii Hilali ülkeleri ile ilişkilerin kötüleşmesinde maddi unsurların yanında, Arap Baharı ile beraber bu maddi unsurları belirleyen sosyal boyutun farklılaşması ve aktörlerin kendi aralarındaki anlamlarda bozulmanın yaşanması etkili olmuştur. Anlamların bozulduğu bu çekişmeci dünyada Ankara, yumuşak güç olarak dini; "komşularla sıfır sorun" amacı üzerinden değil; "yeni bir düzen inşası" amacı üzerinden operasyonalize edecekti. İçeride adeta bir "tutunum ideolojisi", dışarıda ise bir "Commonwealth" beklentisi ile benimsediği yeni Osmanlıcı kimlik çerçevesinde geliştirdiği yeni (İslami muhafazakar milliyetçi) millet tanımı ile Kürtleri de bulduğu çözüme entegre etmeye çalışan AKP, geçmişte Türklük ile özdeşleşen devlet kimliğini giderek Osmanlılaştırarak; Sünni İslam ile beslenir hale getirecekti.

Dini söylemin kimlikte ağırlığının arttığı bu durum aslında gayet doğal bir haldi. Yavuz'a göre, ulusal çıkar inşa edilen ve ulusal kimlik söylemleri içinde müzakere edilen bir olgudur. Ulusal kimlik, yerel ve uluslararası kuvvetlerin

konumlarına göre şekillenir. Kimlikler, çıkarın temeli ise ulusal kimliğin inşası kimlik siyasetine dayanır (1998; s.20). Türkiye'nin müdahil olduğu Ortadoğu'daki güç mücadelesinde bölgesel müttefik ve vekillerin hamiliğini yürütebilmek için devletlere; para ve silah kadar, potansiyel odakları kendi taraflarına çekebilecek ulus ötesi ideolojik ve politik bağlantılar gerekmekteydi (Gauss, 2014). Türkiye'nin seküler tarihi tecrübesi nedeniyle haliyle zayıf olduğu bu yönü, mezhepsel ilişkilerin oluşturduğu Ortadoğu'nun sosyal yapısında AKP'nin önünü tıkamaktaydı.

Geçmişten beri, (İslamcı) Osmanlı söylemi belli anahatlara sahip olsa da siyaset yapıcıları tarafından kullanılabilecek fikirsel bütünlükten ya da tutarlı bir doktrin olmaktan uzaktı (Yavuz, 1998, s.41). Bu eksiklik özellikle Arap Baharında hissedilecek bu da AKP'yi uluslararası politikada etkinlik gösterebilmek amacıyla (muğlak da olsa) ideolojik bir medeniyet söylemi geliştirmeye sevkedecekti. İdeolojilerin maddi öğelerle biraraya geldiğinde dış politika yapımına katkısı bulunduğunu ifade eden Wendt'in (1999) öngörüsü ile yorumlarsak Arap Baharı ile tepkimeye giren AKP'nin İslamcı damarının, TDP'nı şekillendirdiği iddia edilebilir. Yüzyıllarca Sünniliğin, Şii tehlikesi karşısında koruyuculuğunu üstlenmiş olan Selçuklu ve Osmanlı geçmişine göndermelerle dolu "Medeniyet söylemi" üzerinden; Sünni İslam'ın örtük hamiliği olarak şekillenen bu ideolojik hamle; politik bağlantı noktasında, AKP önde gelenlerinin Milli Görüş günlerinden bu yana sıkı ilişkiler kurduğu Müslüman Kardeşler bağlantısı ile tamamlanacaktı.

AKP öncesi Hariciye geleneğinde kabul görmeyecek (Özçelik, 2018; s.161-73) ve TDP'nda değişen kimliğin (Osmanlıcı/İslami), kurumları (diplomasi, dış işleri)

dönüştürmesinin en bariz göstergelerinden biri olarak yorumladığım bu işbirliği ile AKP'li politika yapıcılar, Türkiye'nin küresel bir oyuncu olarak tıpkı imparatorluk döneminde olduğu gibi tarih sahnesine tekrar ağırlığını koyacağını hayal etmişti. Kemalist düşüncel unsurların yerini (İslami) Osmanlıcı fikriyata bırakmasının getirdiği değişim; kurumsal refleksleri, kimlik parametrelerini dolayısıyla da çıkar algılamalarını etkilemiştir. AKP, Arap coğrafyasında demokrasiye geçilmesi ile İhvan'ın politik sahayı domine edeceğinin farkındaydı. Davutoğlu da, Arap baharı ile beraber Batı ülkelerinin, Doğu Bloku örneğinde yaptıkları gibi, moral bir dış politika uygulayarak Ortadoğu'daki demokrasi taleplerini destekleyeceklerini hesap edecek ve buna göre oynayacaktı.

Ortadoğu'da tutunabilme çabası ile kurulan ideolojik ve politik bağlantılar, ideolojik olmaktan çok bağımsız bir dış politika girişimi olarak başlayan dış politika yaklaşımına giderek artan bir ideolojik vurgu kazandıracaktır. Bu kuşkusuz Türkiye'nin uluslararası etkinliğini arttırmak için yapılmıştır. AKP politika yapıcıları, İslamcı geçmişlerini TDP'nın avantajına dönüştürmek için büyük stratejilerini demokratik İslamcı bir kuşak üzerine inşa etmek istemişlerdir. Medeniyet söylemi ideolojisi çerçevesinde oluşturmaya çalıştıkları dış politika ile Batıcı kimlik anlayışından kesin biçimde saparak Batıyı farklı bir kimlik olarak tanımlamışlardır. Ancak Arap Baharı öncesi bir kaldıraç olarak kullanılıp dış politikada avantaj sağlayan İslam faktörü, hükümetin Arap Baharını iyi okuyamaması ile kambura dönüşmüştür. Davutoğlu dönemi dış politika stratejisi; Irak ve Suriye'de Şii jeopolitiğine (hilaline), Mısır'da ise statükocu Arap monarşilerine karşı yenik düşmüş gözükmektedir.

Ancak daha da önemlisi; bir dönem Batı ülkelerine Ortadoğu coğrafyasına ulaşma fırsatı veren Türkiye'nin (Kumar, 2014; s.223) kendisi artık hiçbir Ortadoğu ülkesi ile ilişki kuramaz olmuştur. Davutoğlu döneminin sonlarına gelindiğinde; Türkiye'nin Kahire, Şam ve Tel Aviv'de büyükelçisi bulunmamaktadır. Türkiye'nin Arap Baharında rüzgarın tersine dönmesiyle mevzi kaybetmeye başladığı dönemde "değerli yalnızlık" olarak idealize edilen popülist İslamcı söylem, değişen uluslararası konjonktürde güvenlikçi politikaların öne çıkması ile daha da anlamsızlaşacaktır. TDP için yük olmaya başlayan İslam faktörü; manevra alanını daraltacak, seçenekleri azaltacak ve dış politikanın kısırlaşmasına yol açacaktır. Wendt'in anarşi kategorizasyonu çerçevesinde yorumlarsak Davutoğlu, İslam faktörünün desteğiyle, Türkiye'nin liderliğini yapacağı demokratikleşen Müslüman Ortadoğu'da, uluslararası sistemin Kant'çı bir şekle bürüneceği beklentisini satın almıştır. Ancak görev süresinin sonuna bakıldığında tahminlerinin yanlış çıktığını ve Türkiye'nin kendisini Hobbes'çu bir cehennemin ortasında bulduğunu söylememiz yanlış olmayacaktır.

Görünen o ki, AKP yönetimi dış politika stratejisinde; Suriye'nin İran için önemini, Şii jeopolitiğini, Rusya faktörünü, Körfez monarşilerinin tepkilerini, PYD-IŞİD gibi örgüt oluşumlarını/gelişimlerini ve ABD'nin Arap demokratikleşmesine desteğini hesaplarken ciddi hatalar yapmıştır.

Bu da akla AKP dönemi dış politikasında, İslamcı realizme koşut olarak giden idealist tarafı akla getirmektedir.[20] Warner ve Walker'a göre dinler bazı çıkarları

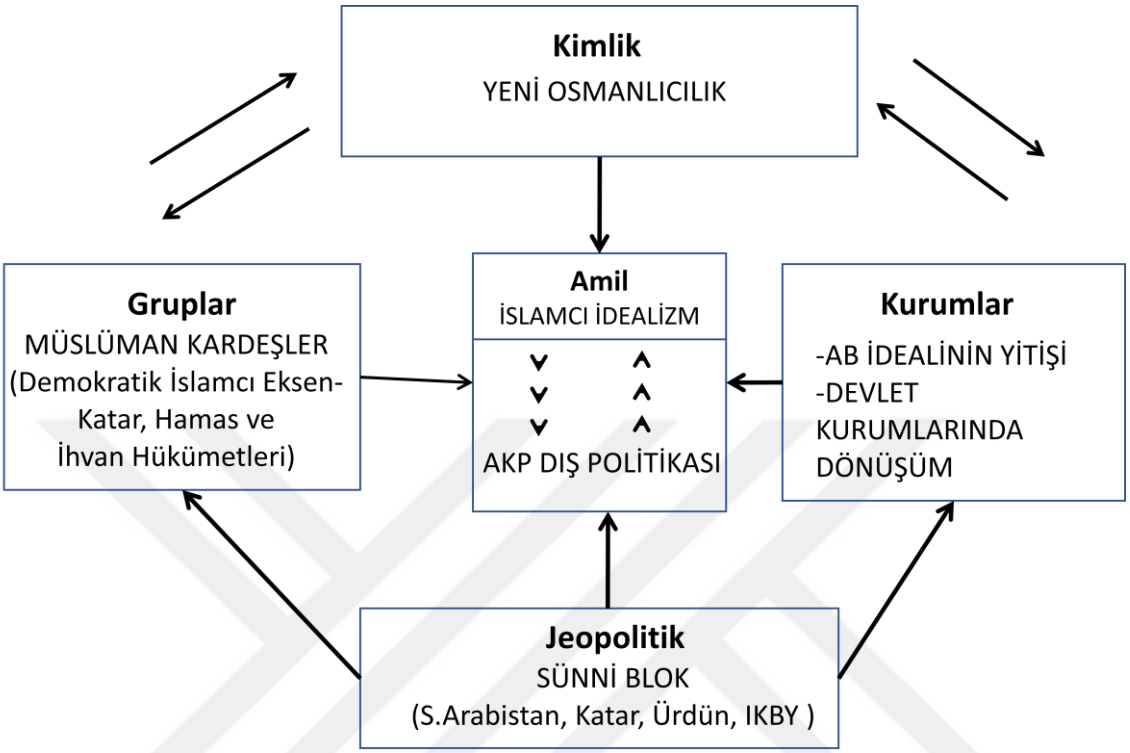
[20] İslamcı realizm ile İslamcı idealizmin AKP dış politikası için beraber dile getirilmesi bir tezat gibi görünse de aslında analiz boyutunda birbirini tamamlayan öğelerdir. Yeni Osmanlıcı kimlik ve içinde mündemiç İslam faktörü, AKP karar vericilerini "merkez ülke" hedefine ve bu yönde İslamcı bir realizm

rasyonalize ederek bunlara öncelik verirken bazı çıkarları da reddeden ve görmezden gelen ahlaki otorite sistemleridir. Liderlerin dini inançlarının etkisi devlet yapısı, jeopolitik güçler/iç politik menfaatler ile sınırlı olsa da; bu inançların, liderlik tarzını şekillendirmede ve liderlik dikkatini yönlendirmede etkileri olabilir (2011; s.120,126). Erdoğan, Milli Görüş içerisinde yetişmesinden kaynaklanan İslami ideolojiye ait görüşlerini her ne kadar iktidara geldiği ilk yıllarda geride bıraktığını iddia etse de gelişen olayların akışında verdiği refleksler ve Milli Görüşçülüğün kılık değiştirmiş hali olarak nitelenebilecek "Medeniyet Söylemi" ile bir anlamda İslamcılığı tekrar kucaklamıştır. Partisinin IV. Olağan Kongresinde İslamcı bir aktivist olarak Milli Selamet Partisi'nin "Akıncı" adı verilen gençlik kollarında yaptığı faaliyetleri "dava" sının bir parçası olarak yad etmesi (Erdoğan, 2012) de aslında İslamcı ideallerden hiç vazgeçmediğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Wikileaks belgelerinde hakkında Tayyip Erdoğan üzerinde "son derece tehlikeli" bir İslamcı etkisi olduğu ibaresi geçen Davutoğlu'nun da (Duran, 2011; s.46); devlet meşruiyetini dine dayandıran (Özkan, 2014; s.134), İslam'ın medeniyet olarak üstünlüğünü savunan (Uzgel, 2015), Batıcı elite karşı ideolojik tepki duyan (Çınar, 2018; s.12) ve Ortadoğu'ya kutsiyet atfeden (Davutoğlu: Ortadoğu'ya bataklık dedirtmeyeceğiz, 2014) retoriği ile İslamcı ideallere gönülden bağlılığı ortadadır. Bu bağlamda bu dönemde yürütülen dış politikada yapılan bir takım hesap hatalarının ardında bu idealist kişilik yapısından

geliştirmeye sevk etmiştir. Bu realpolitik hedef bağlamında, (İhvan ile yakınlaşmada görüldüğü üzere) AKP'nin İslamcı tecrübesi bu hedefe hizmet etmek için seferber edilecek; İslamcı söylem giderek arttırılacaktır. Ancak belirttiğim gibi tercihin en başta merkez ülke olarak yapılması da bizatihi İslamcı idealizmden neşet etmektedir. Bu idealist yön nedeniyle kapasite ve hedef arasındaki uçurum göze alınmış ancak pek çok hesap hatası da bunun beraberinde gelmiştir. Bu durum İslam faktörünün araçsallığını gösterdiği gibi; kanaatimce din-dış politika ilişkisi bağlamında, araçsallık/amaçsallık ikiliği arasında net bir çizgi çekilemeyeceğinin de göstergesidir.

kaynaklanan nedenli ya da nedensiz önyargıların (motivated-unmotivated bias) izi aranabilir.

Şekil 2: AKP Dönemi Din ve Dış Politika Haritası

Eğer kimliği, devlet yöneticilerinin yaptıkları açıklamalarda beyan ettikleri devletin amacı ve doğasına ilişkin açıklamalar bütünü (Lynch, 1998; s.349) olarak tanımlayacak olursak İslam faktörünün kimlik ve çıkar diyalektiği çerçevesinde Türk dış politikasında temel bir belirleyici haline geldiği rahatlıkla söylenebilir. Checkel'e göre dış politika, özellikle kimliklerin yeniden formüle edildiği dönemlerde kimlik edindirmede önemli bir süreçtir (1998; s.346). Arap Baharı bu anlamda Türk devlet kimliği için dönüm noktası olmuştur. Geriye dönüp bakıldığında benimsenmesi Arap Baharı öncesi Kurumlarda gerçekleşen dönüşümle mümkün kılınan Osmanlıcı İslam kimliği ile oluşturulan ulusal çıkar arayışının; Türkiye'yi Sünni bir millet tanımına, Ortadoğu Soğuk Savaşında

Sünni bir ittifaka, Mısır başta olmak üzere Arap Baharı coğrafyasında Sünni çıkar grupları ile işbirliğine, Suriye iç savaşında Sünni vekilleri desteklemeye götürdüğü söylenebilir. Tüm bunlar TDP'nda İslam faktörünün kazandığı belirleyici konumu göstermektedir.

KAYNAKÇA

1. KİTAPLAR, MAKALELER VE İNTERNET

Acun, C. (2015). *Türkiye'nin Suriye politikası*. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ali Balcı (Der.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2014 (s. 189-206). Ankara: Seta Yayınları.

Acun, C. (2016). *Türkiye'nin Suriye politikası.* Burhanettin Duran, Kemal İnat (Der.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2015 (s. 181-194). Ankara: Seta Yayınları.

Acun, C., Keskin, B. (2016). *PKK'nın Kuzey Suriye örgütlenmesi PYD-YPG*. (s. 9-47). Seta Perspektif, SETA Yayınları: 61, Genişletilmiş 2. Baskı

Adler, E. (1997). Seizing the Middle Ground: Constructivism in world politics. *European Journal of International Relations 3*(3), 319-63.

Adler, E. (2002). *Constructivism and International Relations*. Walter Carlsnaes, Thomas Risse and Beth A. Simmons, (Ed). Handbook of International Relations. London: Sage Publications.

Akcan, M. (2016). Türk Dış Politikasında "Davutoğlu Etkisi" ve Suriye Krizi. Toplumcu Düşünce Enstitüsü web sitesinden erişildi : http://www.toplumcudusunceenstitusu.org/makale-detay/241/turk-dis-politikasinda-davutoglu-etkisi-ve-suriye-krizi

Akdevelioğlu, A., Kürkçüoğlu, Ö. (2001). *İran'la İlişkiler.* Baskın Oran (Der.), Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 2. Cilt 1980-2001, (s. 152-157). İstanbul: İletişim Yayınları.

Akdoğan, İ. (2015). *Türkiye'nin Körfez Ülkeleri Ve Yemen politikası*", Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ali Balcı (Der.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2014 (s. 231-262). Ankara: Seta Yayınları.

Akdoğan, Y. (2004). *Ak Parti ve Muhafazakâr Demokrasi.* İstanbul: Alfa.

Akgün, M. (2012). *İsrail-Türkiye ilişkileri ve Arap dünyasinda değişim*. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ali Resul Usul (Der.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2011 (s. 155-168). Ankara: Seta Yayınları.

Akıllı, E. (2014). *Ak Parti dönemi dış politikada devlet kimliği ve "Yumuşak Güç*". Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ali Balcı (Der.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2013 (s. 89-113). Ankara: Seta Yayınları.

Altunışık, M (2009). Worldviews and Turkish foreign policy in the Middle East. *New Perspectives on Turkey 40* 171-94.

Altunişik, M. B., Martin, L.G. (2011) Making sense of Turkish Foreign Policy in the Middle East under AKP. *Turkish Studies, 12*(4), 569-587

Anderson, G. (1998). Fundamentals of educational research (2.bs.). London: Routledge-Falmer.

Arcayürek, C. (1984). *Yeni demokrasi yeni arayışlar (1960-1965)*. Ankara : Bilgi Yayınevi.

Armaoğlu, F. H. (2000). *Türkiye-İsrail ve Filistin meselesi. İki tarafın bakış açısından Türk-Arap münasebetleri* (s.199-232). İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültürel Araştırma Merkezi (IRCICA).

Arpacı, I. ve Baharçiçek, A. (2017). Milli görüş partilerinin programlarının dış politika analizi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 7*(7), 115-26. Erişim adresi : busbed.bingol.edu.tr.

Ataman, M. ve Akdoğan İ. (2014). *Türkiye'nin Körfez Ülkeleri Ve Ürdün politikası*. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ali Balcı (Der.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2013 (s. 209-236) Ankara: Seta Yayınları.

Aydin, A. (2013). Three types of Turkish Foreign Policy after the Cold War on the Middle East. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18*(3), 475-495.

Ayhan, V. (2009), Türkiye'nin Gazze politikasının Basra Körfezi ülkelerindeki sonuçları: Saha araştırmasına dayalı bir analiz. *Ortadoğu Analiz, 1*(3), 7-17.

Aykan, M. B. (1993). The Palestinian Question in Turkish Foreign Policy from the 1950s to the 1990s. *International Journal of Middle East Studies, 25*(1), 91-110.

Bağcı, H. ve Sinkaya, B. (2006). Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye: AK Parti'nin perspektifi, *Akademik Orta Doğu, 1*(1), 20-36.

Balcı, A. (2013). *Türkiye'nin Irak politikasi 2012: Iki Irak hikâyesi*. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ufuk Ulutaş (Der.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2012 (s. 117-36). Ankara: Seta Yayınları.

Balcı, A. (2014). *Türkiye'nin Irak politikası*", Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ali Balcı (Der.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2013 (s. 143*161). Ankara: Seta Yayınları.

Balcı, A. (2015). *Türkiye'nin Irak politikasi*. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ali Balcı (Der.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2014 (s. 171-188). Ankara: Seta Yayınları.

Balcı, A., Gürler, R.T. ve Baykal, Z. (2016). *Türkiye'nin Irak politikası*", Burhanettin Duran, Kemal İnat (Der.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2015 (s. 159-181). Ankara: Seta Yayınları.

Barnett, M. N. (2011). *Another Great Awakening? International Relations Theory and Religion.* Snyder, J. (Ed.) Religion and International Relations Theory. New York: Columbia University Press.

Başkan, B. (2018). Islamism and Turkey's foreign policy during the Arab Spring. *Turkish Studies, 19*(2), 264-288. doi :10.1080/14683849.2017.1405346

Bayraklı, E. (2014). *Türk Dış Politikasında Yeni Osmanlıcılık tartışmaları*. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ali Balcı (Der.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2013 (s. 43-61). Ankara: Seta Yayınları.

Bellin, E. (2008). Faith in Politics: New Trends in the Study of Religion and Politics. *World Politics, 60*(2), 315-347.

Bila, F. (2009, 24 Temmuz). Suriye ile iki devlet, bir hükümet modeli. *Dünya Bülteni*. Erişim adresi : https://www.dunyabulteni.net/suriye-ile-iki-devlet-bir-hukumet-modeli-makale,10698.html

Bilgin, P. ve Bilgiç, A. (2001). Turkey's 'New' Foreign Policy toward Eurasia. *Eurasian Geography and Economics, 52*(2), 173–195. doi:10.2747/1539-7216.52.2.173

Birdal, S. (2015). Türkiye'de Dış Politika ideolojisi. *Birikim, 313*. Erişim adresi: http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/7158/turkiye-de-dis-politika-ideolojisi#.XNASA4tzA2y

Bostan B.(2011, 13 Ocak). El ele engelleri aşarız. *Sabah*. Erişim adresi : https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2011/01/13/el_ele_engelleri_asariz

Bozdağlıoğlu, Y. (2003). *Turkish Foreign Policy and Turkish identity, A constructivist approach.* New York & London: Routledge.

Checkel, J. T. (1998). The Constructivist Turn in International Relations Theory. *World Politics 50*(2), 324-48.

Criss, N. (2010). Dismantling Turkey: The Will of the People?.*Turkish Studies. 11*, 45-58. Doi :10.1080/14683841003747021.

Çandar, C. (2006, 27 Şubat). Meşal Suriye istihbaratının parçası. *Radikal*. Erişim adresi: http://www.radikal.com.tr/turkiye/mesal-suriye-istihbaratinin-parcasi-772978/

Çandar, C. (2010). Türk Dış Politikasında 'Eksen' tartışmaları: Çok kutuplu dünya için yeni bir vizyon. *Seta Analiz, (10).*

Çınar, M. (2017). Turkey's 'Western' or 'Muslim' identity and the AKP's civilizational discourse. *Turkish Studies, 19*(2), 176-197. doi: 10.1080/14683849.2017.1411199

Çubukçu, Ö. (2018). Şii Hilali, Sünni Dolunayı, Amerikan Rüyası: Türkiye-İran ilişkileri ve bölgenin geleceği. Erişim adresi : https://www.academia.edu/38205937/Şii_Hilali_Sünni_Dolunayı_Amerikan_Rüyası_Türkiyeİran_İlişkileri_ve_Bölgenin_Geleceği?auto=download.

Davutoğlu, A. (1996, 06 Temmuz). Ortadoğu'nun geleceği ve Türkiye'nin dış politika alternatifleri, *Yeni Şafak*. Erişim adresi : https://www.yenisafak.com/yazarlar/ahmetdavutoglu/ortadogunun-gelecegi-ve-turkiyenin-di-politika-alternatifleri-2026912

Davutoğlu, A. (2001). *Stratejik derinlik: Türkiye'nin uluslararası konumu*. İstanbul: Küre Yayınları.

Davutoğlu, A. (2011). Teoriden pratiğe: Türk Dış Politikası üzerine konuşmalar. İstanbul: Küre Yayınları.

Demirtaş, B. (2006). *Turkey, Germany and the Wars in Yugoslavia, A Search for Reconstruction of State Identities?* Berlin : Logos Verlag.

Demirtaş, B. C. (2013). Turkish-Syrian relations: From friend 'Esad' to Enemy 'Esed,' *Middle East Policy, (20)*1.

Demirtaş, B. (2014). *İnşacılık*, Şaban Kardaş, Ali Balcı (Ed.), Uluslararası İlişkilere Giriş (s. 110-122). İstanbul: Küre Yayınları.

Dot-Pouillard, N. (2016). Iran and the Muslim Brotherhood: The best of enemies?, Middle East Eye Erişim adresi: https://www.middleeasteye.net/news/iran-and-muslim-brotherhood-best-enemies

Duran, B. (2009). *Türk Dış Politikası Ortadoğululaşıyor Mu?* (ss. 385-402). Kemal İnat, Muhittin Ataman ve Burhanettin Duran (Ed.), Ortadoğu Yıllığı 2009. İstanbul : Küre Yayınları,

Duran, B. (2011).Türk Dış Politikasinin İç Siyaset Boyutu: 2010 Değerlendirmesi (S.13-61). Burhanettin Duran, Kemal İnat, Mesut Özcan (Der.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2010, Ankara: Seta Yayınları.

Duran, B., Yılmaz, N. (2012). *Ortadoğu'da modellerin rekabeti: Arap Bahari'ndan sonra yeni güç dengeleri.* Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ali Resul Usul (Der.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2011 (s.15-84), Ankara: Seta Yayınları.

Duran, B. (2013). *Ak Parti'nin kimlik siyasetini anlamak: Çok katmanlı medeniyet msylemi ve sınırları.* Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ufuk Ulutaş (Der.). Türk Dış Politikası Yıllığı 2012 (s.15-38). Ankara: Seta Yayınları.

Duran, H. (ty). Adana Protokolü sonrası Türkiye-Suriye ilişkileri. Erişim adresi : https://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/oy2012_501_518.pdf

Durukan N.(2010, 04 Haziran). Barzani'de sadece Türk bayrağı. *Milliyet*. Erişim adresi: http://www.milliyet.com.tr/barzani-de-sadece-turk-bayragi/dunya/haberdetay/04.06.2010/1246485/default.htm

Efegil, E. (2016). AK Parti hükümetinin Orta Doğu politikası ve ABD yönetimi ile batılı uzmanların eleştirileri. *Gazi Akademik Bakış, (9)*18. Doi : 45-4910.19060/gab.83863.

Emre, Y. (2015). Anthony Giddens ve Uluslararası İlişkiler:Yapılanma, modernite ve küreselleşme. *Uluslararası İlişkiler, 11*(44), 5-23.

Erdoğan, R. T. (2012, 30 Eylül). Başbakan Erdoğan. AK Parti 4. Olağan Büyük Kongresi Konuşması [Video]. Erişim adresi: https://www.youtube.com/watch?v=2lBYT4PrpyA

Ereker, F. (2013). Dış Politikayı Analiz Etmek: Dış Politika Analizinde Yapan-Yapı Sorunu. *Uluslararası İlişkiler, 9*(36), 45-71.

Erdağ, R. ve Kardaş, T. (2013). *Türk Dış Politikası ve stratejik kültür*. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ufuk Ulutaş (Der.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2012 (s. 65-90). Ankara: Seta Yayınları.

Falakoğlu B. (2018, 26 Mart). AKP'nin dış politika hikayesi: Tıkanma mı başarı mı? (1): Büyük koalisyondan takiyeci Avrasyacılığa. *Evrensel*. Erişim adresi : https://www.evrensel.net/yazi/81140/akpnin-dis-politika-hikayesi-tikanma-mi-basari-mi-1-buyuk-koalisyondan-takiyeci-avrasyaciliga

Finnemore, M. (1996). *National Interest in International Society*. Ithaca and London: Cornell University Press.

Finnemore, M. and Sikkink, K. (2001). Taking stock: The constructivist research program in international relations in comparative politics. *Annual Review of Political Science, 4,* 391-416.

Fox, J. ve Sandler, S. (2004). *Bringing religion into International Relations.* Culture and Religion in International Relations. New York: Palgrave Macmillan.

Gause, III, F.Gregory. Beyond Sectarianism: The New Middle East Cold War. Erişim adresi : https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/English-PDF-1.pdf

Gresh, A. (2012, Kasım). Gulf cools towards Muslim Brothers. *Le Monde Diplomatique*. Erişim adresi: https://mondediplo.com/2012/11/02egypt

Göngen, M.A. (2014). Arap Baharı Karşısında ABD'nin Tutumu. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 33*, 1-18. Erişim adresi: https://docplayer.biz.tr/1341635-Arap-bahari-karsisinda-abd-nin-tutumu.html

Greenstein, F. (1987). Personality and politics (2. Ed.). Princeton: Princeton University Press.

Gözen, R. (2012). *Türkiye'nin ABD politikasi 2011: Eşgüdüm ve restorasyon süreci*. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ali Resul Usul (Der.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2011 (s. 421-454). Ankara: Seta Yayınları.

Gurpinar, B. (2015). Turkey and the Muslim Brotherhood: Crossing roads in Syria. *Eurasian Journal of Social Sciences, 3*. 22-36. doi: 10.15604/ejss.2015.03.04.003.

Gürler, R.T., Baykal, Z. (2017).v*Türkiye'nin Irak politikasi*. Burhanettin Duran, Kemal İNat, Mustafa Caner (Der.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2016 (s. 185-207). Ankara: Seta Yayınları, 2017.

Gümüş, B. (2013). Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Ortadoğu siyaseti', El*ektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, 4*(2). Erişim adresi: <https://www.academia.edu/4031491/Adalet_ve_Kalkınma_Partisinin_Ortadoğu_Siyaseti>

Hansen, S., Gaas, M. ve Bary, I. (2017). The Muslim Brotherhood Movement in the Arab Winter. Cambridge : International Security Program. [Web sürümü]. Erişim adresi : https://www.researchgate.net/publication/322764647_The_Muslim_Brotherhood_Movement_in_the_Arab_Winter_Editors

Hatzopoulos, P ve Petito, F (2003). *Religionin International Relations: The return from exile*. USA: Palgrave Macmillan.

Hay, C. (2002). *Political analysis*. Palgrave: Macmillan.

Hopf, T. (1998). The promise of constructivism in ınternational relations theory. *International Security, 23*(1), 171–200.

Huntington, S. P. (1993). The Clash of Civilizations. *Foreign Affairs, 72*.

Hurd, E. (2007). Theorizing Religious Resurgence. *International Politics, 44*, 647–665.

Hurd, E. S. (2008). *The politics of secularism in International Relations*. Princeton: Princeton University Press.

İnat, K. ve Telci, N. (2010), *Türkiye'nin İran, Israil/Filistin Ve Suriye politikasi 2009*. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Muhittin Ataman (Der.), Türk Dış Politikası YıllığI 2009 (s. 93-158). Ankara: Seta Yayınları.

İnat, K., İ Telci, İ. N. (2011). *Türkiye'nin İran, İsrail ve Suriye politikasi 2010*. Burhanettin Duran, Kemal İNat, Mesut Özcan (Der.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2010 (s. 67-134). Ankara: Seta Yayınları.

İnat, K., Telci, İ. N. (2012). *Türkiye'nin İran, Suriye, İsrail Ve Lübnan politikasi 2011* ", Burhanettin Duran, Kemal İNat, Ali Resul Usul (Der.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2011 (s. 205-261). Ankara: Seta Yayınları.

İnat, K. (2013). *Türkiye'nin Iran Politikası*. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ufuk Ulutaş (Der.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2012 (s.183-214). Ankara: Seta Yayınları.

İnat, K. (2014). *Türkiye'nin İran politikası*. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ali Balcı (Der.), Türk Dış Politikası YıllığI 2013 (s. 115-142). Ankara: Seta Yayınları.

İnat, K. Yeğin, A. (2015). *Türkiye'nin İran Politikası.* Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ali Balcı (Der.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2014 (s. 141-170). Ankara: Seta Yayınları.

İnat, K. (2016). *Türkiye'nin İran politikası*. Burhanettin Duran, Kemal İnat (Der.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2015 (129-158). Ankara: Seta Yayınları.

Inbar, E. (2011). Israeli–Turkish tensions and their international ramifications. *Orbis*, *55*(1), 132–46.

Jackson, R. ve Georg S. (2006). *Introduction to International Relations theories and approaches.* (3. Ed.) Oxford: Oxford University Press.

Jung, D. (2011). The domestic context of new activism in Turkish foreign policy: Does religion matter? *International Journal, 67*(1), 23-38. Erişim adresi: http://www.jstor.org/stable/23265963

Kadercan, B. (2012). Uluslararası İlişkiler ve Din, Barselona Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü Boğaziçi Üniversitesi-TÜSİAD Dış Politika Forumu Araştırma Raporu. Erişim adresi: https://docplayer.biz.tr/354795-Yrd-doc-dr-burak-kadercan.html

Kardaş, Ş. (2011). Türk Dış Politikasında Eksen Kayması mı?.*Akademik Ortadoğu*, *5*, (2), 19-42

Kardaş, Ş. (2011). Türk-İsrail Krizi: Moral Politikadan Çatışmaya. *Görüş*, *70*, 12-17.

Kaya S. (2008). Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 63*(3), 83-111.

Kerman, İ. ve Efegil, E. (2017). Terör örgütü Pkk/Pyd'nin Suriye'de izlediği iç savaş stratejisinin değerlendirilmesi. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, 1* (2), 162-198. Erişim adresi: http://dergipark.gov.tr/uksad/issue/33355/371247

Kılınç, R. (2016). İdeoloji ve dış politika: Türkiye'de Kemalist (1930-1939) ve İslamcı (2011-2015) dış politikaların karşılaştırmalı bir analizi. *Uluslararası İlişkiler, 13*(52), 67-88.

Kirişçi, K. (2009). The transformation of Turkish Foreign policy: The rise of the trading state. *New Perspectives on Turkey, 40*, 29-57.

Klotz, A. ve Lynch, C. (2007). *Strategies for research in constructivist International Relations.* New York: M.E. Sharpe.

Kösebalaban, H. (2011). *Turkish Foreign Policy: Islam, Nationalism, and Globalization*. New York: Palgrave MacMillan.

Kösebalaban, H. (2012). *Türkiye ve Ortadoğu'da yeni düzen arayışı*. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ali Resul Usul (Der.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2011 (s. 137-152). Ankara: Seta Yayınları.

Kubalkova, V. (2017). International Relations in a Constructed World. London and New York : Routledge. [Web sürümü]. Erişim adresi : https://www.researchgate.net/publication/320180802_International_Relations_in_a_Constructed_World/citation/download

Kumar S.M. ve L. K. (2014). Examining AKP's Impact on Turkey's Domestic and Foreign Policy. *Contemporary Review of the Middle East, 1*(2), 207–230. doi: https://doi.org/10.1177/2347798914532736

Kratochwil, F. V. (1989). *Rules, norms, and decisions: On the conditions of practical and legal reasoning in International Relations and domestic affairs*. Cambridge: Cambridge University Press.

Lapid, Y ve Kratochwil, F. (Ed.). (1996). *The Return of Culture and Identity in IR Theory.* Boulder and London: Lynne Rienner Publishers.

Luoma-Aho, M. (2013). *God and International Relations: Christian Theology and World Politics.* New York: Bloomsbury.

Lynch, M. (1998). Abandoning Iraq: Jordan's alliances and the politics of state identity. *Security Studies, 8*(2-3), 347-388.

Magued, S. (2018) The Egyptian Muslim Brotherhood's transnational advocacy in Turkey: a new means of political participation. *British Journal of Middle Eastern Studies, 45(3)*, 480-497. Doi: 10.1080/13530194.2017.1320975

Mayan, M. J. (2001) *An introduction to qualitative methods: A training for students and professionals.* Canada: International Institute for Qualitative Methodology, University of Alberta, Canada.

Menderes, Ç. (2017) Turkey's 'Western' or 'Muslim' identity and the AKP's civilizational discourse. *Turkish Studies*, 27(2), 187-219 doi: 10.1080/14683849.2017.1411199

Milani, M. (2013). Why Tehran won't abandon Assad(ism). *The Washington Quarterly, 36*, 79-93. doi:10.1080/0163660X.2013.861715.

Migdalovitz, C. (2010). AKP's domestically driven foreign policy. *Turkish Policy Quarterly, 9(4)*, 37–45.

Miş, N. (2013). *Türkiye'nin Suriye Ve Lübnan politikasi 2012: Bölgesel sahiplenme*. Burhanettin Duran, Kemal İNat, Ali Balcı (Der.), Türk Dış Politikası Yıllığl 2012 (s. 229-258). Ankara: Seta Yayınları.

Miş, N. (2014). *Türkiye'nin Suriye Politikası*. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ali Balcı (Der.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2013 (s. 161-186). Ankara: Seta Yayınları.

Monier, E. ve Ranko, A. (2013). The fall of the Muslim Brotherhood: Implications for Egypt *Middle East Pocliy.,20*(4). doi: 10.1111/mepo.12050.

Oğuzlu, T. (2002). The clash of security identities: The question of Turkey's membership in the European Union. *International Journal, 57*(4).

Oğuzlu, T. (2008), Middle Easternization of Turkey's Foreign Policy: Does Turkey dissociate from the West?.*Turkish Studies, 9*(1)*,* 3-20.

Oğuzlu, T. (2012). Turkey's eroding commitment to NATO: From identity to interests. *The Washington Quarterly, 35(3),* 153–164. doi:10.1080/0163660x.2012.706578

Oktav, Z.Ö. (2016). The Arab Spring and its impact on Turkey-Gcc states partnership. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (İSMUS),* I/1(1), 43-69.

Ongur, H. Ö. (2015). Identifying Ottomanisms: The discursive evolution of Ottoman pasts in the Turkish Presents. *Middle Eastern Studies, 51*(3)*,* 416–432.

Onuf, N. G. (1989). *World of our making: Rules and rule in social theory and International Relations.* Columbia: University of South Carolina Press.

Onuf, N. G. (1994). The constitution of International Society. *European Journal of International Law 5,* 1–19.

Onuf, N. G. (1998) *Constructivism: A user's manual, in Kubalkova, Onuf and Kowert, International Relations in a Constructed World* (58-78).

Oran, B. (2001). *Türk Dış Politikasının teori ve pratiği.* Baskın Oran (Ed.), Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I 1919-1980, İstanbul: İletişim Yayınları.

Oran, B. (2013). *Dönemin Dış Politikası.* Oran B. (der.), Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 3. Cilt 2001-2012 (s.130-248). İstanbul: İletişim Yayınları.

Öniş, Z. (2010), “Crises and transformations in Turkish Political Economy, *Turkish Policy Quarterly 9*(3), 45-61.

Öniş, Z. 2011. Multiple faces of the “New” Turkish Foreign Policy: Underlying dynamics and a critique. *Insight Turkey, 13*(1), 47-65.

Özcan, M. (2010). *Türkiye’nin Irak Politikası*. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Muhittin Ataman (Der.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2009 (s. 159-188). Ankara: Seta Yayınları.

Özcan, M. (2011). *Türkiye’nin Irak Politikası*. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Mesut Özcan (Der.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2010 (s. 137-158). Ankara: Seta Yayınları.

Özcan, M. (2012). Türkiye’nin Irak Politikası 2011. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ali Resul Usul (Der.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2011 (s. 265-280). Ankara: Seta Yayınları.

Özçelik, M. (2018) *Oyun kuruculuktan oyun bozuculuğa: Bir dış politika serüveni.* İstanbul : Karakarga

Özkan, B. (2014). Turkey, Davutoglu and the idea of Pan-Islamism, survival: *Global politics and strategy,56*(4), 119-140, doi: 10.1080/00396338.2014.941570

Özpek, B. B. ve Demirağ, Y. (2014). Turkish foreign policy after the ‘Arab Spring’: from agenda-setter state to agenda-entrepreneur state, *Israel Affairs, 20*(3)*,* 328-346. doi: 10.1080/13537121.2014.922806

Pala, Ö. ve Bülent, A. (2015). Practical geopolitical reasoning in the Turkish and Qatari foreign policy on the Arab Spring, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies,17*(3), 286-302. doi: 10.1080/19448953.2015.1063274

Philips, A. B. (2007). *Constructivism”, International Relations Theory for the Twenty-First Century (*s. 60-74)*.* Martin Griffiths (Ed.), Oxon: Routledge.

Sadik, G. (2012). Magic blend or dangerous mix? Exploring the role of religion in transforming Turkish Foreign Policy from a Theoretical Perspective, *Turkish Studies, 13*(3), 293-317. doi: 10.1080/14683849.2012.717447

Sandal, N.A. ve Fox, J. (2013). *Religion in international relations theory: Interactions and possibilities. Religion in International Relations Theory: Interactions and Possibilities* (s.1-228). 10.4324/9780203694435.

Sandal, N. and James, P. (2010) Religion and International Relations Theory: towards a mutual understanding. *EuropeanJournal of International Relations. 17*(1)*,* 3-25.

Sandıklı, A. (2015). *Terörün geldiği yeni boyut: IŞİD örneği* (Rapor No. 67). Erişim adresi: http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-96-2015062136rapor_20haziran2015.pdf.

Sandıklı, A., Semin, A. ve Ünal, B. (2015). *Irak ve Suriye'deki Gelişmelerin Türkiye'ye Etkileri* (Rapor No. 65). Erişim adresi: http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-96-2015041625irakvesuriye_1.pdf.

Sandıklı, A., ve Karabel, S. (2016). *Uluslararası Gelişmeler Işığında Türkiye'nin Orta Doğu Vizyonu ve Stratejisi* (Rapor No. 72). Erişim adresi: http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-96-2016072438uluslararasi-gelismeler-isiginda-.pdf.

Saraçoğlu, C. (2013). Akp, Milliyetçilik ve dış polİtİka: Bir milliyetçilik doktrini olarak stratejik derinlik. A*lternatif politika, 5*(1), 52-68.

Sırım, V. (2019). (2019). Türkiye-Orta Doğu Ülkeleri Arasındaki İlişkilerde Filistin Meselesinin Yeri. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7*(1)*,* 355–374.

Smith, M. B. (1968). A map for the analysis of personality and politics. *Journal of Social Issues, 24*(3), 15-28.

Şahin, M. (2007). Din-Dış politika ilişkisi: ABD örneği (Doktora tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tait R. (2009, 26 Ekim), Iran is our friend,' says Turkish PM Recep Tayyip Erdogan", *Guardian*. Erişim adresi: https://www.theguardian.com/world/2009/oct/26/turkey-iran1

Taşpınar, Ö. (2012). Turkey's strategic vision and Syria. *Washington Quarterly, 35*(3),127-40.

Telci, I.N. (2013). *Türkiye'nin Mısır Politikası*. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ufuk Ulutaş (Der.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2012 (s. 159-214). Ankara: Seta Yayınları.

Telci, I.N. (2014). *Türkiye'nin Mısır Politikası*. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ufuk Ulutaş (Der.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2013 (s. 182-187). Ankara: Seta Yayınları.

Telci, I.N. (2015). *Türkiye'nin Mısır Politikası*. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ufuk Ulutaş (Der.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2014 (s. 207-230). Ankara: Seta Yayınları.

Telci, I.N. (2016). *Türkiye'nin Mısır Politikası*. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ufuk Ulutaş (Der.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2015 (s. 129-158). Ankara: Seta Yayınları.

Telci, I.N. (2017). *Türkiye'nin Mısır Politikası*. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ufuk Ulutaş (Der.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2016 (223-247). Ankara: Seta Yayınları.

Toft, M.D.; Philpott, D. ve Shah, T.S. (2011). *God's Century: Resurgent Religion and Global Politics.* New York, NY: W. W. Norton & Company; 1st edition.

Tokdoğan, N. (2018). *Yeni Osmanlıcılık : Hınç, nostalji, narsisizm*. Ankara: İletişim

Tuğtan, M. A. (2016). Kültürel değişkenlerin dış politikadaki yeri: İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu. *Uluslararası İlişkiler, 13*(49)*,* 3-24.

Türmen R. (2010, 14 Haziran). Güvenlik Konseyi'nin İran kararı, *Milliyet*, Erişim adresi: http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/riza-turmen/guvenlik-konseyi-nin-iran-karari-1250567/

Tüysüzoğlu, G. (2013). Milenyum sonrası Türk Dış Politikası: Yeni Osmanlıcılık ve Türk Avrasyacılığı ekseninde inşa edilen bir pragmatizm. *Alternatif Politika, 5*(3)*,* 295-323.

Ulutaş, U. (2013). *Türkiye'nin Israil-Filistin politikasi 2012*. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ufuk Ulutaş (Der.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2012 (s. 215-228). Ankara: Seta Yayınları.

Usul, A. R. (2010). *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Muhittin Ataman (Der.), Türk Dış Politikası YıllığI 2009 (s. 223-247). Ankara: Seta Yayınları.

Usul, A. R. (2011). *Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri.* Burhanettin Duran, Kemal İnat, Mesut Özcan (Der.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2010 (s. 137-158). Ankara: Seta Yayınları.

Uysal, A. (2013). *Türkiye'nin Mısır, Cezayir ve Fas politikası 2011*. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ufuk Ulutaş (Der.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2012 (s. 311-342). Ankara: Seta Yayınları.

Uzgel, İ. ve Yaramış, V. (2010), Özal'dan Davutoğlu'na Türkiye'de NeoOsmanlıcıarayışlar. *Doğudan,16,* 36-49

Uzgel , İ, (2011, 2 Ekim). Türk Dış Politikasının Özerkliği. *Radikal.* Erişim adresi: http://www.radikal.com.tr/radikal2/turk-dis-politikasinin-ozerkligi-1065190/,

Uzgel, İ. (2013). ABD ve NATO'yla İlişkiler. Oran B. (Der.), Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 3. Cilt 2001-2012, (s. 249-336). İstanbul: İletişim Yayınları.

Uzgel, İ. (2014). AKP:Neoliberal dönüşümün yeni aktörü. Mülkiye Dergisi, 30(252), 7-18. Erişim adresi: http://dergipark.org.tr/mulkiye/issue/252/1074

Uzgel, İ, (2015, 14 Haziran). AKP dış politikası ve Ortadoğu'da Yeni Osmanlıcı tahayyülün çöküşü. *Ayrıntı Dergi.* Erişim adresi: http://ayrintidergi.com.tr/akp-dis-politikasi-ve-ortadoguda-yeni-osmanlici-tahayyulun-cokusu/.

Uzgel, İ. (2017, 25 Eylül). Büyük Ortadoğu Projesi uygulamaya mı konuldu?. G*azete Duvar.* Erişim adresi: https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2017/09/25/buyuk-ortadogu-projesi-uygulamaya-mi-konuldu/

Uzgel, İ. (2018, 17 Eylül). Suriye'de ABD'nin en iyi ortağı Türkiye hep Türkiye oldu. *Gazete Duvar*. Erişim adresi:https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2018/09/17/suriyede-abdnin-en-iyi-ortagi-turkiye-hep-turkiye-oldu/

Warner, C. M. ve Walker, S. G. (2011). Thinking about the role of religion in Foreign Policy: A Framework for analysis. *Foreign Policy Analysis, 7*(1)*,* 113–35.

Wendt, A. E. (1987). The Agent–Structure problem in International Relations Theory. *International Organization 41,* 335–70.

Wendt, A. E. *(1992).* Anarchy is what states make of it: The social construction of power politics. I*nternational Organization 46,* 391–425.

Wendt, A. E. *(1992).* Levels of Analysis vs. Agents and Structures: Part III. *Review of International Studies 18,* 181–5.

Wendt, A. E. (1999). *Social theory of International Politics.* Cambridge *:* Cambridge University Press.

Wendt, A. E. (2009). Uluslararası ilişkiler kuramında Yapan-Yapı Sorunu. *Uluslararası İlişkiler, 6*(23)*,* 3-44.

Wendt, A. E. (2013). Anarşi devletler ne anlıyorsa odur: Güç politikalarının sosyal İnşası. *Uluslararası İlişkiler, 10*(39)*,* 3-43.

White, J. B. (2013). Muslim nationalism and the New Turks. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2013.

Wiener, A. (2007). Constructivist approaches in International Relations Theory: Puzzles and promises. *SSRN Electronic Journal, 5. doi:* 10.2139/ssrn.1939758.

Willis, J. W., Jost, M. ve Nilakanta, R. (2007). *Foundations of qualitative research: Interpretive and critical approaches.* London: SAGE Publications.

Yalçın, H. B. (2014). *Ortadoğu'da yeni durum ve Türkiye'nin Dış Politika Stratejisi*. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ali Balcı (Der.), Türk Dış Politikası Yıllığı 2013 (s. 13-42). Ankara: Seta Yayınları.

Yavuz, M. H. (1998). Turkish identity and foreign policy in flux: The rise of Neo-Ottomanism. *Critique: Journal for Critical Studies of the Middle East, 7*(12), 19-41. doi: 10.1080/10669929808720119

Yavuz, H. (2003), *IslamicPolitical Identity in Turkey*. Oxford, UK: Oxford University Press.

Yee, Albert S. (1996). The Causal Effects of Ideas on Policies. *International Organization 50*(1), 69–108.

Yenigün, C. (2010). *Türk dış politikasında üçüncü dalga (*s. 63-86). Türkiye'nin Değişen Dış Politikası, Derleyen: Cüneyt Yenigün-Ertan Efegil, Nobel Yayınevi, Ankara 2010.

Yenigün, H. İ. (2016). The new antinomies of Islamic movement in the post-Gezi turkey: Islamism vs. Muslimism, *Turkish Studies,18*(2), 229-250. doi: 10.1080/14683849.2016.1262768

Yeşiltaş, M ve Balcı, A . (2011). AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, (2),* 9-35. Erişim adresi: http://dergipark.gov.tr/bilgisosyal/issue/29133/311616

Yeşilyurt, N. ve Akdevelioğlu, A. (2009). *AKP Döneminde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası*. İlhan Uzgel ve Bülent Duru (Ed.), AKP kitabı: Bir dönüşümün bilançosu (s. 381-409), Ankara: Phoenix Yayınları.

Yeşilyurt, N. ve Akdevelioğlu, A. (2009). Turkey's Middle East Policy under the JDP Rule. *The Turkish Yearbook of International Relations 40,* 39-70.

Yeşilyurt, N . (2017). Explaining miscalculation and maladaptation in Turkish Foreign Policy towards the Middle East during the Arab Uprisings: A Neoclassical realist perspective. All Azimuth. *A Journal of Foreign Policy and Peace*, *6* (2), 65-83. doi: 10.20991/allazimuth.310151

Yeşilyurt, N. (2018). Whither Inter-Sunni relations in the Middle East?: Turkey and the Gulf Cooperation Council. *Mediterranean Quarterly 29(1),* 19-35.

Yıldırım, B. (2013). Kitap Tanıtımı: Türk Dış Politikası, İslam, Milliyetçilik ve Küreselleşme. *Bilgi (26),* 145-51

Yin, R. K. (2003). *Case study research: Design and methods*. (Third ed.). London: SAGE Publications.

Zehfuss, M. (2002). *Constructivism in International Relations, The Politics of Reality*. Cambridge: Cambridge University Press.

2. GAZETE HABERLERİ

Bağdat nota verdi, Ankara uyardı: Dikkat (2012, 3 Ağustos). *Akşam*. Erişim adresi: https://www.aksam.com.tr/guncel/bagdat-nota-verdi,-ankara-uyardi-dikkat--130732h/haber-130732

Barzani: Barış süreci Türkiye'yi uçuracak (2013, 1 Nisan). *Hürriyet*, Erişim adresi: http://alfa803.test.hurriyet.com.tr/gundem/barzani-baris-sureci-turkiye-yi-ucuracak-22940360

Başbakan: Suriyelilere Ensar Olmaya Devam Edeceğiz (2013, 25 Mayıs), *Haberler*. Erişim adresi: https://www.haberler.com/basbakan-suriyelilere-ensar-olmaya-devam-edecegiz-4667769-haberi/

Davutoğlu: Ortadoğu'ya bataklık dedirtmeyeceğiz (2014, 20 Temmuz). *Yeni Şafak*. Erişim adresi: https://www.yenisafak.com/politika/davutoglu-ortadoguya-bataklik-dedirtmeyecegiz-668720

Davutoğlu İranla anlaşmayı savundu Batı'yı uyardı (2010, 18 Mayıs). *Milliyet*, Erişim adresi: www.milliyet.com.tr/davutoglu-iranla-anlasmayi-savundu-bati-yi-uyardi-siyaset-1239591/

Dezenformasyon rahatsız edici (2011, 20 Eylül). *Hürriyet*. Erişim adresi: http://www.hurriyet.com.tr/gundem/dezenformasyon-rahatsiz-edici-18775237

Erdoğan: Böyle bir dini lider olabilir mi? (2014, 13 Ekim). *Milliyet*. Erişim adresi: http://www.milliyet.com.tr/erdogan-boyle-bir-dini-lider-siyaset-1953906/

Erdoğan: İslam aleminin gönlü Mısır'la birlikte (2012, 17 Kasım). *Yeni Şafak*, Erişim adresi: https://www.yenisafak.com/politika/erdogan-islam-aleminin-gonlu-misirla-birlikte-424412

Erdoğan ilk kez 'Kürdistan' dedi (2013, 17 Aralık). *Mynet*, Erişim adresi: https://www.mynet.com/erdogan-ilk-kez-kurdistan-dedi-110100862637

Irak'tan Türkiye'ye 48 saat süre (2015, 6 Aralık). *Mynet*, Erişim adresi: https://www.mynet.com/iraktan-turkiyeye-48-saat-sure-110102215056

İran: 'Davutoğlu'nun bahsettiği Nusayri-Şii kuşağı hayal ürünü (2013, 27 Mayıs). *Sol*. Erişim adresi: http://haber.sol.org.tr/dunyadan/iran-davutoglunun-bahsettigi-nusayri-sii-kusagi-hayal-urunu-haberi-73672

İran: 'Suriye'nin Dostları' Değil 'Suriye'nin Düşmanları (2012, 03 Nisan). *Haberler*, Erişim adresi:https://www.haberler.com/iran-meclisi-baskani-laricani-istanbul-da-yapilan-3504599-haberi/

İran: "Türkiye 'Yeni Osmanlıcılık' peşinde (2014, 12 Ekim). *Hürriyet*. Erişim adresi: http://www.hurriyet.com.tr/dunya/iran-turkiye-yeni-osmanlicilik-pesinde-27370399

İran'dan Türkiye'ye laiklik eleştirisi (2011, 14 Aralık) *Hürriyet*. Erişim adresi:, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/irandan-turkiyeye-laiklik-elestirisi-19460812

Irak'ı yakın etti (2011, 30 Mart). *Takvim*. Erişim adresi: https://www.takvim.com.tr/siyaset/2011/03/30/iraki-yakin-etti

Kaybettiğimiz topraklarda buluşacağız (2002, 22 Ocak). *Gazete Habertürk*. Erişim adresi: https://www.haberturk.com/gundem/haber/708252-kaybettigimiz-topraklarda-bulusacagiz

NATO'nun kalkanı İsrail'i kurtaramaz (2011, 26 Eylül) *Gazete Habertürk*. Erişim adresi: https://www.haberturk.com/dunya/haber/673238-natonun-kalkani-israili-kurtaramaz#

Obama: Esed gitmeli (2015, 28 Eylül). *Al Jazeera Türk*. Erişim adresi: http://www.aljazeera.com.tr/haber/obama-esed-gitmeli

Ortadoğu'daki değişimi Türkiye yönetecek (2012, 26 Nisan) *Posta*. Erişim adresi: https://www.posta.com.tr/ortadogudaki-degisimi-turkiye-yonetecek-11889

Rusya'dan Patriotlar İçin Türkiye'ye Uyarı (2012, 23 Kasım). *Haberler.* Erişim adresi: https://www.haberler.com/rusya-dan-patriotlar-icin-turkiye-ye-cehov-tufek-4113833-haberi/

Suriye Bizim İç Meselemizdir (2011, 07 Ağustos). *TRT Haber*. Erişim adresi: https://www.trthaber.com/haber_yazdir.php?detayID=4907

Suriyeli Mültecilerin Dağılımı ve Son Rakamlar (2016, 20 Nisan). *Stratejik Ortak* Erişim adresi: https://www.stratejikortak.com/2016/04/suriyeli-multecilerin-sayisi.html

Suriye Ortadoğu pazarına giriş kapısı (2009, 24 Aralık). *Milliyet*. Erişim adresi: http://www.milliyet.com.tr/-suriye-ortadogu-pazarina-giris-kapisi--siyaset-1177586/

Times: 'Banyas katliamı'nda Mihraç Ural suçlanıyor (2013, 10 Mayıs). *BBC*. Erişim adresi: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/05/130510_banyas_katliam_ural

Terör örgütü IŞİD'in Türkiye'ye yönelik gerçekleştirdiği saldırılar (2016, 11 Temmuz). *Habertürk*. Erişim adresi: https://www.haberturk.com/gundem/haber/1264903-teror-orgutu-isidin-turkiyeye-yonelik-gerceklestirdigi-saldirilar

Türkiye-Rusya uçak krizi: 10 günde neler yaşandı? (2015, 4 Aralık). *BBC Türkçe.* Erişim adresi: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151204_rusya_krizin_10_gunu

Türkiye felaket getirebilir (2012, 15 Ocak). *Hürriyet*, Erişim adresi: http://alfa803.test.hurriyet.com.tr/gundem/turkiye-felaket-getirebilir-19688317

Uçağımız uluslararası sularda vuruldu (2012, 24 Haziran). *HaberTürk*. Erişim adresi: http://www.haberturk.com/dunya/haber/753370-ucagimiz-uluslararasi-sularda-vuruldu.

Ürdün kralından Erdoğan'a ağır eleştiri (2013, 19 Mart). *Milliyet*. Erişim adresi: http://www.milliyet.com.tr/urdun-kralindan-erdogan-a-agir-elestiri-siyaset-1682259/

ÖZET

2002 yılında AKP'nin tek başına iktidara gelmesinin ardından gelişen tarihi seyir ile Ortadoğu'da güç dengesine ağırlığını koymaya başladığını düşünen Türkiye, bağımsız politikalar üretmek arzusundadır. Yükselen ekonomisinin gücünü, AKP'nin bölgede sahip olduğunu düşündüğü İslami *credence* ile birleştirmek isteyen Ankara, ABD'nin bölgeden çekilmesi ile doğacak güç boşluğu ve Arap Baharı ardından yıkılması beklenen statüko üzerinden hesap yaparak kurulacağını düşündüğü yeni düzende, bölgesel hatta küresel bir güç olmayı istemektedir. İstenilen bu jeopolitik hâkimiyet, Türk dış politikasında; dinsel ve mezhepsel farklılıkların vurgulanacağı yeni bir dönemi beraberinde getirecektir.

Girilen bu yeni dönemde, Avrupa Birliği hayalinin sona ermesi ile hem Batıcı kimlik arayışı içinden çıkılmaz bir meşruiyet krizine girmiş hem de dış politika açısından yeni yönelimler gerekli olmuştur. AKP bu boşluğu, İslami motiflerle takviye edilmiş yeni Osmanlıcılık ile dolduracaktır. Ortadoğu'yu dış politikada merkezi kılan bu gelişmeler kimlik noktasında İslam faktörüne ihtiyacı daha fazla gerektirmiş; Arap Baharı ile beraber bu gereklilik AKP'li karar vericilerin öngördüğü jeopolitik nosyon çerçevesinde zorunluluk olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti, AKP döneminde geçirdiği kimlik değişimine paralel olarak kurumlarında denge ve yapı İslamcı bir etkiye maruz kalmıştır. Kurumların değişimi, kimlikteki dönüşümü beslemiş; bu da ulusal çıkar anlayışında değişiklikler getirmiştir. Bu değişiklikler dış politikaya jeopolitik olarak mezhepçi bloklarla yakınlaşma, çıkar grupları açısından ise İslamcı taban örgütleri ile ilişkilenme olarak yansımıştır.

Dış politikada dini yumuşak güç olarak kullanma çabası Arap Baharı öncesi olumlu sonuçlar doğurmuş gibi görünse de Arap Baharı sonrası sorunlar yaratmıştır.

ABSTRACT

In the course of history after AKP's coming to power in 2002, Turkey thinking that it has begun to put the weight on the balance of power in Middle East; is having the desire of producing independent policies. Ankara wants to combine the strength of its rising economy with the Islamic *credence* that the AKP thinks it has in the region. It wants to be a regional or even a global power in the new order, which it thinks will be established by calculating on the status quo that is expected to be destroyed after the Arab Spring and the power gap that will be created by the withdrawal of the US from the region. For Turkish foreign policy, this desired geopolitical domination will bring a new period in which religious and sectarian differences will be emphasized strongly.

In this new period, with the end of the dream of the European Union and with the legitimacy crisis of Turkish Western identity; new directions in terms of foreign policy has begun to be a must. AKP will fill this gap with new Ottomanism reinforced by Islamic motifs. These developments, which made the Middle East the center of foreign policy, rendered the Islamic factor as a necessity at the level of identity. Together with the Arab Spring, this necessity has become an obligation within the framework of the geopolitical notion envisaged by AKP decision makers.

In the AKP era, parallel to change of the identity; in terms of balance and structure the institutions of the Republic are exposed to an Islamic impact. The change of institutions has fed the transformation of identity; this has brought about changes in the understanding of national interest. These changes were reflected in foreign policy as the convergence with sectarian blocs in terms of geopolitics, and association with Islamist grassroots organizations in terms of interest groups.

Although the effort to use religion as a soft power in foreign policy seems to have positive results before the Arab Spring, it has created problems after the Arab Spring.